

ISSN 2414-4207

ЮРИДИЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ

2017/ 4

Заснований у квітні 2015 р.

Співзасновники –
Головне територіальне управління
юстиції у Херсонській області;
Одеський державний університет
внутрішніх справ;
Асоціація нотаріусів
Херсонської області

Зареєстрований
Міністерством
юстиції України

Свідоцтво
Про державну реєстрацію
серія КВ № 2133–11133Р
від **06.04.2015** р.

Виходить один раз на півроку.
Мова видання: українська, російська
та англійська.

Журнал «Юридичний бюлетень»
включено до Переліку наукових фахових
видань України в галузі «юридичні
науки» (Наказ МОН України
від **13 березня 2017** р. № **374**)

Адреса редакції:
вул. Потьомкінська, **42/14**
м. Херсон
Україна, **73000**

Міністерство
юстиції України
Головне територіальне
управління юстиції
у Херсонській області

Міністерство
внутрішніх справ України
Одеський державний університет
внутрішніх справ

Асоціація нотаріусів
Херсонської області

Юридичний бюлетень

Випуск 4 (4)

ОДЕСА – 2017

УДК 34(477)(05)

ББК 67.9 (4 Укр)Я5

Ю 70

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 28.11.2017 р.)

Редакційна колегія:

Голова – Предместніков О.Г., кандидат юридичних наук;

Заступник – Магновський І.Й., доктор юридичних наук, доцент;

Відповідальний секретар – Беніцький А.С., кандидат юридичних наук, професор

Бабенко А.М., доктор юридичних наук, доцент;

Бутенко В.Г., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України;

Грохольський В.Л., доктор юридичних наук, професор;

Зозуля І.В., доктор юридичних наук, професор;

Ковальська В.В., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

Конопельський В.Я., доктор юридичних наук, доцент;

Користін О.Є., доктор юридичних наук, професор;

Кузніченко С.О., доктор юридичних наук, професор;

Нікітенко О.І., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Семенченко Ф.Г., доктор політичних наук, професор;

Стратонов В.М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Фурса С.Я., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Бараненко Р.В., кандидат технічних наук, доцент;

Жильцов О.Л., кандидат юридичних наук;

Іванищук А.А., кандидат юридичних наук;

Коровайко О.І., кандидат юридичних наук;

Лапчук В.С., кандидат психологічних наук;

Ненько С.С., кандидат юридичних наук, доцент

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікації

Ю 70 Юридичний бюлетень : наук. журн. / редкол. : О. Г. Предместніков та ін. – Одеса, ОДУВС, 2017. – Вип. 4 (4). – 207 с.

У збірнику розглядаються актуальні питання теорії держави та права, цивільного права, адміністративного права та адміністративної діяльності, проблеми протидії злочинності, юридичної психології та ін.

Для науковців, юристів – практиків, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів, курсантів та студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями розвитку науки та права.

УДК 34(477)(05)
ББК 67.9 (4 Укр)Я5

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

- Жильцов О.Л.*
ПОНЯТТЯ І ПІДСТАВИ СУДОВОЇ ДИСКРЕЦІЇ (СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ)..... 8
- Кузніченко С.А., Войнолович С.Ю.*
ОСОБЕННОСТИ ОБЖАЛОВАНИЯ АКТОВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАИНЫ17
- Кузніченко О.В.*
ГЕНДЕРНІ ПИТАННЯ ТА АТРИБУТИКА ПРОКУРОРІВ: ДО ДИСКУСІЇ В РАМКАХ РЕФОРМУВАННЯ ПРОКУРАТУРИ 24
- Магновський І.Й.*
КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ ЯК БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ПРОЯВ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ОСНОВНОГО ЗАКОНУ ДЕРЖАВИ..... 33
- Шевчук В.В.*
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ТА КОРИННИХ НАРОДІВ В УКРАЇНІ У СИСТЕМІ ОСВІТИ..... 43

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

- Солодченко С.В.*
ФУНКЦІОНАЛЬНА СПРОМОЖНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ЗДІЙСНЕННІ КОНТРОЛЮ: ПРАВОВЕ ОПОСЕРЕДКУВАННЯ..... 52
- Камінська О.*
ПОЛЯНСЬКИЙ ШЛЮБ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 61
- Маковії В.П.*
ПРАВОВИЙ ЧАС У РЕЧОВОМУ ПРАВІ..... 68

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Карпенко К.К.

ЕЛЕМЕНТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЛАСНИКІВ НАЗЕМНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ..... 77

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

Кострицький В.В.

ПІДСТАВИ ТА УМОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПІДКУПУ ВИБОРЦЯ АБО УЧАСНИКА РЕФЕРЕНДУМУ 91

Остроглядюв О.І.

КОРИСЛИВА ЗЛОЧИННІСТЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ У ВЕЛИКИХ МІСТАХ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНО-ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР 110

Рубан К.П.

ВІДМЕЖУВАННЯ ПОДАРУНКА ВІД НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ЯК ПРЕДМЕТА КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ 120

Бараненко Р.В., Задорожна А.Ю.

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА..... 129
У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ..... 129

Степаненко В.В.

СТАНДАРТИ ДОВЕДЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ КАНАДИ 170

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Вайда Т.С.

БЛОКУВАННЯ І ПРИМУСОВА ЗУПИНКА ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ЗЛОЧИНЦІВ ЯК СПОСОБИ ПРИПИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ..... 149

Заєць О.М.

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ АНАЛІЗУ ТЕЛЕФОННИХ З'ЄДНАНЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ..... 162

Литвинчук О.І.

ЩОДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ НОРМАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 172

Савельєва І.В.

«МОВНИЙ ПОРТРЕТ» ТА «МОВЛЕННЄВИЙ ПОРТРЕТ»: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТЬ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ 182

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Кретчак О.М.

ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ 190

Шановні автори та читачі журналу!

До вашої уваги представлено четвертий випуск науково-практичного видання «Юридичний бюлетень». Згідно з Наказом МОН України від 13 березня 2017 р. № 374 «Юридичний бюлетень» включено до переліку наукових фахових видань України в галузі «юридичні науки». Концепція журналу полягає у створенні можливостей вільного сприйняття, наукового осмислення та практичного запровадження кращих світових, європейських і вітчизняних тенденцій правової науки, критичного обговорення проблем застосування норм

матеріального та процесуального права, а також здійснення справедливого та неупередженого правосуддя.

В номері цього року є матеріали, що наповнюють такі рубрики, як «Загальнотеоретичні проблеми держави та права», «Питання цивільного, господарського та трудового права», «Адміністративне право та адміністративна діяльність», «Проблеми кримінального права та кримінології», «Кримінальний процес та криміналістика, оперативно-розшукова діяльність» та «Юридична психологія».

Сподіваємося, що наше видання буде провідником у складному юридичному світі, бажаю всім успіху та натхнення у подальших наукових розвідках!

*З повагою,
головний редактор журналу
кандидат юридичних наук
Олег Предместніков*

Щирозадушно вітаю всіх юристів із професійним святом!

Історично склалося так, що бути служителем Феміди – не тільки велика честь, але й величезна відповідальність за долі людей, справедливість та законність у суспільстві, стабільне функціонування та розвиток держави. На юриста покладена велика місія – відстоювати високі ідеали свободи та справедливості, правильно трактувати та застосовувати Закон, бути унікальним механізмом у реалізації норм права, побудові демократичного та правового суспільства. Ще римський драматург – Публілій Сир зазначав, що лише там можливе процвітання народу, де процвітають закони.

Бажаю всім юристам України професійної затребуваності, успішних угод і надзвичайно високого кар'єрного росту. Нехай ваша професійна діяльність приносить Вам максимальне задоволення, а фінансове благополуччя дарує впевненість у своїх силах і завтрашньому дні! Нехай робота приносить вам натхнення. Нехай те добро, яке ви робите людям, повертається до вас сторицею. Бажаю вам відданості, розуміння близьких і друзів, гармонії душі і тіла, надзвичайно барвистого феєричного дозвілля, яскраво палаючої любові і соковитого щастя!

Прийміть слова глибокої вдячності за активну участь у поширенні правових знань, впевнений, що ваші високі професіоналізм та відповідальна громадянська позиція і надалі допоможуть зміцнювати авторитет Закону та посиленні ефективного захисту інтересів держави та наших громадян.

З Днем юриста, шановні колеги!

*З повагою,
Начальник Головного територіального управління юстиції
у Херсонській області
Костянтин Хутковський*

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 340.132

ПОНЯТТЯ І ПІДСТАВИ СУДОВОЇ ДИСКРЕЦІЇ (СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ)

Жильцов Олександр Леонідович,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри загальноправових
та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

Статтю присвячено поняттю та підставам судової дискреції. Досліджено сучасні наукові підходи щодо визначення судової дискреції як виду правозастосовної діяльності. Проаналізовано об'єктивно існуючі елементи правової системи, які безпосередньо зумовлюють можливість вибору суддею одного з юридично дозволених варіантів правозастосовного рішення, які і виступають підставами судової дискреції. Зазначається, що у науковій літературі немає однозначного і вичерпного переліку підстав суддівського розсуду, науковці не лише вказують на різні підстави (від однієї – до цілого комплексу останніх), а й по-різному можуть характеризувати одну й ту саму.

Автор доходить висновку, що судова дискреція передбачає надання для суду у випадках, передбачених правовими нормами, повноважень з вибору рішення у межах, встановлених законом, виходячи із принципів права та конкретних обставин справи з метою винесення законного, справедливого та обґрунтованого рішення.

Ключові слова: суд, судова дискреція, суддівський розсуд, норми права, правозастосовна діяльність, правовий механізм.

ПОНЯТИЕ И ОСНОВАНИЯ СУДЕБНОЙ ДИСКРЕЦИИ (СУДЕБНОГО УСМОТРЕНИЯ)

Жильцов Александр Леонидович,
кандидат юридических наук,
заведующий кафедры общеправовых
и социально-гуманитарных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета
внутренних дел, г. Херсон, Украина)

Статья посвящена понятию и основаниям судебной дискреции. Исследованы

современные научные подходы относительно определения судебного усмотрения как вида правоприменительной деятельности. Проанализированы объективно существующие элементы правовой системы, которые непосредственно определяют возможность выбора судьей одного из юридически разрешенных вариантов правоприменительного решения, они и являются основаниями судебной дискреции. Указывается, что в научной литературе нет однозначного и исчерпывающего перечня оснований судебного усмотрения, ученые не только указывают на разные основания (от одной до целого комплекса последнего), но и по-разному могут характеризовать одни и те же основания.

Автор приходит к выводу о том, что судебная дискреция предусматривает предоставление для суда в случаях, предусмотренных правовыми нормами, полномочий по выбору решения в пределах, установленных законом, исходя из принципов права и конкретных обстоятельств дела с целью вынесения законного, обоснованного и справедливого решения.

Ключевые слова: суд, судебная дискреция, судебное усмотрение, нормы права, правоприменительная деятельность, правовой механизм.

CONCEPT AND GROUNDS OF JUDGE DISCRETION

Zhylytsov Oleksandr Leonidovich,
candidate of law sciences,
Associate Professor of the department of
the general and socio-humanitarian
disciplines, (Kherson Faculty of Odessa
State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The article is sanctified to the concept and grounds of judicial дискреції. Modern scientific approaches are investigational in relation to determination of judicial дискреції as type of law enforcement activity. The objectively existent elements of the legal system, that directly predetermine possibility of choice the judge of one of the legally settled variants of law enforcement decision, that come forward as grounds of judicial дискреції, are analysed. Marked, that there is not an unambiguous and exhaustive list of grounds of judge discretion in scientific literature, scientists not only specify on different grounds (from one to the whole complex of the last), but also differently can characterize the same.

An author comes to the conclusion, judicial дискреція envisages a grant for a court in the cases envisaged by legal norms, plenary powers from the choice of decision in the limits set by a law, going out principles of right and concrete circumstances of business with the aim of taking away of legal, just and reasonable decision.

Keywords: court, judicial discretion, judicial discretion, rules of law, law enforcement, legal mechanism.

В останній час все більше вчених у сфері юридичної науки звертаються до проблеми суддівського розсуду. Науковий інтерес до зазначеного виду правозастосовної діяльності обумовлений тим, що по-перше, дане явище у науці мало вивчене, по-друге, при вирішенні будь-якої судової справи суддя повинен прийняти конкретне рішення із декількох можливих.

Питання судової дискреції (розсуду) були предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців у різних сферах юридичної науки. Це такі вчені, як: А. Барак, А.Т. Бонер, Ю.В. Грачова, Ю.М. Грошевий, М.К. Закурін, В.С. Канцір, О.В. Капліна, М. Коваль, П.В. Куфтирєв, О.А. Папкова, М.А. Погорецький, К.В. Пронін, М.Б. Рісний, О.І. Рарог, О.Я. Рогач, О.І. Сеньків, І.А. Тітко та ін.

Для визначення природи дискреційних повноважень суду, перш за все, слід здійснити аналіз самого терміна «дискреція».

У перекладі з латинської мови «**discretio**» означає вирішення посадовою особою або державним органом віднесеного до їх компетенції питання на власний розсуд у порядку реалізації дискреційної влади [1, с. 19].

Юридична енциклопедія у цілому повторює наведене формулювання та додає до нього такі ознаки, як: діяти за певних умов та у межах закону [2, с. 195].

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що дискреційні повноваження ототожнюються із розсудом. У зв'язку з цим, більшість дослідників, говорячи про дискреційні повноваження суду, схиляються до ототожнення цього поняття із поняттям «суддівський розсуд».

У сучасній правовій науці відсутнє однозначне ставлення вчених-правознавців до феномену судової дискреції. Спектр їх думок досить широкий – від заперечення існування цього інституту до обґрунтування його як об'єктивно зумовленої владно-правової закономірності механізму правового регулювання. У зв'язку з цим, у юридичній науці є чимало визначень даного поняття.

На думку В. Ковальського, судовий розсуд можна розглядати як інтелектуально-вольовий елемент судової діяльності, який полягає в розумінні (сприйнятті, зіставленні) суддями предмета розглядуваних справ та прийнятті рішень у відносно визначених межах дії кримінально-правових норм [3, с. 112].

М. Савенко визначає суддівський розсуд як елемент свободи судді при вчиненні певних процесуальних дій. Межі цієї свободи визначаються завданням суду, рамками закону та права [4, с. 75].

За визначенням А. Барака, суддівський розсуд – «це повноваження, надане особі, яка має владу обирати між двома і більше альтернативами, коли кожна із альтернатив законна» [5, с. 81].

О.А. Папкова вважає, що суддівський розсуд являє собою «діяльність суду щодо розгляду спірних правових питань» [6, с. 63–64].

Відомий російський цивіліст І.А.Покровський під судовим розсудом розуміє «право більш вільного тлумачення і навіть виправлення закону відповідно до вимог справедливості і суддівської совісті» [7, с. 90].

Я. Зейкан вбачає у судовому розсуді вибір суддею варіанту вирішення юридичної справи, заснованого на його суб'єктивному сприйнятті обставин справи і його суб'єктивному тлумаченні норм. Тому будь який висновок судді щодо обставин справи або варіанту його вирішення несе відбиток його світогляду, життєвого досвіду, рівня професійної підготовки, інших характеристик [8, с. 21].

Не можна не погодитися з тим, що під судовим розглядом слід розуміти вибір такого варіанту вирішення справи, який з точки зору права є найбільш справедливим [9, с. 21].

Проаналізувавши існуючі наукові підходи до визначення суддівського розсуду можна зробити висновок про наявність двох основних груп концепцій: динамічних і статичних [10, с. 250].

1) динамічна визначає розсуд у діяльності суду як інтелектуально-вольову владну діяльність, сутність якої полягає у наданні правозастосовному суб'єкту у відповідних випадках повноваження вирішувати спірне правове питання, виходячи із цілей та принципів права, інших загальних положень закону, конкретних обставин справи, справедливості тощо;

2) статичний, що розглядає природу розсуду з позицій змісту повноважень суду, що становлять його права та обов'язки, тобто правомочність суду, надану державою.

А. Барак, розглядаючи суддівський розсуд як повноваження, обирати між двома чи більше альтернативами, наголошує саме на можливості вибору, а не на свободі, незалежній від будь-яких факторів. Він говорить про те, що розсуд передбачає «скоріше зону можливостей, аніж просто одну позицію» [5, с. 13–15].

На думку інших авторів поняття «свобода» і «розсуд» не є тотожними і між ними не можна ставити знак рівності, оскільки при цьому врахуванню підлягають фактори, які обмежують розсуд правозастосовного суб'єкта, а сам термін «розсуд» набуває умовного й обмеженого характеру [11, с. 35].

Однак можливість суду у виборі певного рішення при реалізації дискреційних повноважень є навіть не стільки правом скільки його обов'язком.

Так відповідно до ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [12]. основним обов'язком судді є своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства.

Для суду це означає прийняти єдино правильне рішення за певних умов, обставин, за наявності певної сукупності доказів у справі.

Обрання іншого варіанта поведінки за тих же фактичних обставин ставить під сумнів законність такого вибору і відповідно законність

прийнятого рішення, що у кримінальному судочинстві означало б ставлення під сумнів вини (невинуватості) особи.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) [13] у ст. 323 ставить основні вимоги до рішення суду – законність й обґрунтованість вироку.

Російські вчені О.І. Парог та Ю.В. Грачова зазначають, що коли закон надає суду право вибору, суд повинен прийняти рішення, що максимально відповідає індивідуальним особливостям конкретного випадку. Обов'язкове врахування конкретних обставин вчиненого суспільно небезпечного діяння при здійсненні вибору одного з можливих рішень. Саме тому можливість вибору – це не тільки право, але й обов'язок здійснити вибір так, щоб прийняте рішення найбільше відповідало конкретним особливостям розглядуваної справи [11, с. 94–95].

Підсумовуючи вищезазначене можна зробити висновок про те, що судова дискреція (суддівський розсуд) – це вид правозастосовної діяльності, який передбачає надання для суду у випадках, передбачених правовими нормами, повноважень з вибору рішення у межах, встановлених законом, виходячи із принципів права та конкретних обставин справи з метою винесення законного, справедливого та обґрунтованого рішення.

Розгляд сутності судової дискреції (суддівського розсуду) був би не повний без розгляду питання про підстави застосування судом дискреційних повноважень.

Коли у праві виникає лакуна (відсутність правової норми), суддя на власний розсуд повинен знайти їй правове заповнення [5, с. 9].

Як слушно зазначають науковці, зокрема М.Б. Рісний, усі підстави розсуду так чи інакше пов'язані з правовою нормою або з фактом її відсутності, тому є правовими за своєю природою. Існування «не правових» підстав розсуду виключається. Розсуд, що не базуватиметься на правових підставах, фактично буде не чим іншим, як свавіллям [14, с. 82, 84].

Тож, під підставами розсуду пропонується розуміти об'єктивно існуючі елементи правової системи, які безпосередньо зумовлюють можливість вибору одного з юридично дозволених варіантів правозастосовного рішення [15, с. 36].

У літературі прибічники різних наукових шкіл до підстав відносять:

– необхідність застосувати аналогію закону при розгляді та вирішенні справи;

– необхідність застосовувати альтернативні, ситуаційні або факультативні норми права, коли в законі використовуються слова «може», «має право» або надано можливість зробити вибір між декількома альтернативними варіантами тощо.

– випадки, коли суд стикається із законодавчими колізіями, суперечностями, а також прогалинами в кримінально-процесуальному законодавстві, які він має право і зобов'язаний подолати [16, с. 203–205, 17, с. 103–107, 18, с. 8–10, 19, с. 45].

– особливості самої справи, зокрема її особлива складність, неоднозначність висновків, суперечність доказів, коли суд повинен прийняти єдино правильне, законне й обґрунтоване рішення. При цьому суд постає перед проблемою вибору не лише між «законним і незаконним рішенням, а й між декількома рішеннями, коли кожне із них формально відповідає закону». У таких випадках, як правило, насправді дуже складно передбачити, яким повинно бути остаточне рішення у справі. За таких умов дискреція суду може мати вирішальне значення [5, с.56–59, 17, с. 104–105].

– норми права, що містять оцінні поняття (наприклад норми, що містять обов'язок головуючого в судовому засіданні усувати із судового слідства все те, що не стосується розглядуваної справи, забезпечувати належний високий рівень судового процесу та ін.).

Про те, що оцінні поняття є підставами суддівського розсуду зазначають окремі науковці [20, с. 18–20], а також свідчать і соціологічні опитування, проведені в рамках наукового дослідження І.А. Тітком [21, с. 78, 208]

У цьому контексті досить слушною видається думка Ю.М. Грошевого про те, що існування оцінних понять у кримінально-процесуальному праві надає суб'єктам застосування норм права певну свободу в тлумаченні норми. Їх використання, з одного боку, є проявом динамізму права, умовою його пристосування до ситуацій та умов життя, які постійно змінюються, умовою ефективного правозастосування. Вони виконують функцію прив'язки юридичного формалізму до конкретних умов життя. З другого боку, невизначеність змісту норми права значно знижує її інформаційне та ціннісно-орієнтує значення, припускає можливість необмеженого розсуду в процесі правозастосування, що може призвести до свавілля з боку правозастосовника, наділеного владними повноваженнями, зловживання владою, порушення принципу законності [22, с. 279].

Таким чином, аналізуючи проблему підстав судової дискреції, можна зробити висновок про те, що:

- у науковій літературі немає однозначного і вичерпного їх переліку;
- науковці не лише вказують на різні підстави (від однієї – до цілого комплексу останніх), а й по-різному можуть характеризувати одну й ту саму.

Не дивлячись на різноманітні погляди з цього питання, враховуючи не тільки теоретичне, а і його практичне значення, є необхідність надати класифікацію підстав судового розсуду.

При цьому слід ураховувати його природу. Як зазначає А.С. Макаренко, суддівський розсуд – це явище складне, що має об'єктивно-суб'єктивну

природу. Воно є об'єктивним, підтвердженим рішеннями, що виносяться у справі, та пов'язане з необхідністю здійснення правосуддя як такого, із функціонуванням у державі судової складової державної влади. Суддівський розсуд – також явище суб'єктивне, безпосередньо пов'язане з особистістю судді як уповноваженої на вирішення справ особи, з його правосвідомістю, правовою культурою, вмінням, кваліфікацією, соціальною та правовою позицією тощо [23, с. 44].

На думку Л.М. Москвича, при дослідженні процесу реалізації повноважень судді необхідно брати до уваги і суб'єктивний аспект: адже реалізує їх людина, яка наділена відповідними соціальними і психофізіологічними характеристиками, що суттєво впливають на процес ухвалення рішення [24, с. 10].

Як слушно зазначає О.Я. Рогач до суб'єктивних чинників, які так чи інакше впливають на прийняття суддею рішення, належать: біофізіологічні ознаки (стать, вік, стан здоров'я тощо); інтелектуальні якості, рівень професійної підготовки; соціально-демографічні ознаки (соціальне походження, рівень матеріального забезпечення); психологічні та моральні ознаки (тип нервової організації, моральні переконання, ціннісні орієнтації); емоційно-вольові якості; правосвідомість [25, с. 92–93].

Разом з тим, окремі автори, досліджуючи підстави дискреції не беруть до уваги суб'єктивні фактори [15, с. 26–36, 18, с. 8–14,].

Натомість, М. Коваль та О. Сеньків називають їх одним із найважливіших елементів правового механізму реалізації судового розсуду [26, с. 64–65].

З урахуванням вищенаведеного, підстави судової дискреції можна класифікувати на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних мають належати як фактичні обставини справи, підтверджені сукупністю доказів по справі, що зумовлюють вибір суддею саме такого, а не іншого рішення, так і наявність юридичних норм, які допускають можливість розсуду суду.

Разом з тим, об'єктивні й суб'єктивні підстави нерозривно взаємопов'язаними між собою. Суд, оцінюючи докази за своїм внутрішнім переконанням, зобов'язаний всебічно, повно й об'єктивно розглянути (дослідити) всі обставини справи в їх сукупності, керуючись законом.

Отже, бачимо вказівку на суб'єктивну складову («за своїм внутрішнім переконанням»), фактичну («усі обставини справи в їх сукупності») та юридичну («керуючись законом»). Виключення із цієї формули хоча б одного з елементів є неприпустимим: рішення суду в такому разі буде незаконним та/або необґрунтованим і підлягатиме скасуванню [22, с. 65–72].

Діяльність судді також пов'язана з правозастосовним тлумаченням цих норм, яке дає змогу встановити дійсний зміст норм права з метою подальшого їх законного й обґрунтованого застосування, подолання

правової невизначеності у змісті норм права; відкриває шлях до тлумачення тих норм права, які підлягають застосуванню при подоланні прогалин у правовому регулюванні, правильного тлумачення оцінних понять [27, с. 5].

Проведене дослідження надає можливість зробити наступні висновки:

Судова дискреція (суддівський розсуд) – це вид правозастосовної діяльності, який передбачає надання для суду у випадках, передбачених правовими нормами, повноважень з вибору рішення у межах, встановлених законом, виходячи із принципів права, моралі та конкретних обставин справи з метою винесення законного, справедливого та обґрунтованого рішення.

Під підставами розсуду слід розуміти об'єктивно існуючі елементи правової системи, які безпосередньо зумовлюють можливість вибору одного з юридично дозволених варіантів правозастосовного рішення. Такими підставами можуть бути: необхідність застосувати аналогію закону при розгляді та вирішенні справи; необхідність застосовувати альтернативні, ситуаційні або факультативні норми права, коли в законі використовуються слова «може», «має право» або надано можливість зробити вибір між декількома альтернативними варіантами; коли суд стикається із законодавчими колізіями, суперечностями, а також прогалинами в кримінально–процесуальному законодавстві, які він має право і зобов'язаний подолати; особливості самої справи, зокрема її особлива складність, неоднозначність висновків, суперечність доказів; наявність норм права, що містять оцінні поняття

Список використаних джерел:

1. Закурін М. К. Дискреція – дія на власний розсуд. Поняття та прояв / М. К. Закурін // Вісн. госп. судочинства. – 2009. – № 4. – С. 17–24.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 2 : Д-Й. – 1999. – 1200 с.
3. Ковальський В. С. Проблема суддівського розсуду та кримінальний закон / В. С. Ковальський // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи : матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 18–19 квітня 2002 р. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 112–114.
4. Савенко М. Д. Суддівський розсуд у цивільному процесі / М. Д. Савенко // Наукові записки. – Т. 26. Юридичні науки : зб. наук. пр. / Національний університет «Кієво-Могилянська академія». – К. : Вид-во НаУКМА, 2004. – С. 75–79.
5. Барак А. Судейское усмотрение / Перевод с английского Лисин А.Ю. – М.: Изд-во НОРМА, 1999. – 376 с.

6. Папкова О.А. Судейское усмотрение в гражданском процессуальном праве // Законодательство. – 1999. – № 2. – С. 58–65.
7. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. – М.: Статут, 1998. – 353 с.
8. Зейкан Я. О проблеме свободного судейского усмотрения в арбитражном процессе // Вестник Моск. гос. ун-та. – 2004. – № 1. – С.19–21.
9. Винаркевич И.Р. Допустимые пределы судейского усмотрения // Экономический лабиринт. Дальневосточный экономико-правовой журнал, 2002. – № 11 (54). – С.18 – 23с.
10. Панасюк О. Дискреційні повноваження суду в кримінальному судочинстві України: теоретичні аспекти // Вісник Академії правових наук України : Збірник наукових праць. – 2011. – № 4. – С. 248–258.
11. Рарог А. И. Понятие, основание, признаки и значение судейского усмотрения в уголовном праве / А. И. Рарог, Ю. В. Грачева // Государство и право. – 2001. – № 11. – С. 90– 98.
12. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31 – Ст.545
13. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9 – 10, № 11 – 12, № 13. – Ст.88.
14. Рісний М. Б. Правозастосовний розсуд (загальнотеоретичні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. Б. Рісний. – Л., 2006. – 189 с.
15. Рісний М. Б. Правозастосовний розсуд: до характеристики підстав / М. Б. Рісний // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2003. – № 4 (35). – С. 26–36.
16. Берченко Г. В. Особливості застосування дискреційних правових норм / Г. В. Берченко // Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип. 80. – С. 202–209.
17. Папкова О. А. Судебное усмотрение в гражданском процессе и его виды / О. А. Папкова // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11, Право. – 1997. – № 3. – С. 103–107.
18. Куфтирєв П. Джерела суддівського розсуду: теоретико-правовий аспект / П. Куфтирєв // Юрид. Україна. – 2005. – № 10. – С. 8–14.
19. Макаренко А. С. Теоретичні аспекти здійснення суддівського розсуду при призначенні покарання / А. С. Макаренко // Вісн. Верхов. Суду України. – 2011. – № 6. – С. 44–48.
20. Ботнарєнко О. М. Дискреція та оціночні поняття в кримінальному судочинстві / О. М. Ботнарєнко // Адвокат. – 2009. – № 4 (103). – С. 18–20.
21. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : монографія / І. А. Тітко. – Х. : Право, 2010. – 345 с.

22. Грошевий Ю. М. Проблеми підвищення ефективності застосування норм кримінально-процесуального права / Ю.М. Грошевий // Унів. наук. зап. – 2008. – № 3 (27). – С. 276–281.
23. Макаренко А. С. Теоретичні аспекти здійснення суддівського розсуду при призначенні покарання / А. С. Макаренко // Вісн. Верхов. Суду України. – 2011. – № 6. – С. 44–48.
24. Москвич Л. М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. М. Москвич. – Х., 2003. – 19 с.
25. Рогач О. Я. Проблема суддівського розсуду в сучасній практиці правозастосування / О. Я. Рогач // Бюл. М-ва юстиції України. – 2010. – № 3 (101). – С. 88–96.
26. Коваль М. Механізм реалізації судового розсуду в адміністративному судочинстві / М. Коваль, О. Сеньків // Підприємництво, госп-во і право. – 2010. – № 7. – С. 64–68.
27. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / О. В. Капліна. – Х., 2009. – 18 с.

УДК 342.5

ОСОБЕННОСТИ ОБЖАЛОВАНИЯ АКТОВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАИНЫ

Кузниченко С.А.

доктор юридических наук, профессор,
главный научный сотрудник (Институт
Законодательства Верховной Рады Украины,
Киев, Украина)

Войнолович С.Ю.

Аспирант (Институт Законодательства
Верховной Рады Украины, Киев, Украина)

В статье освещаются ключевые аспекты обжалования актов Президента Украины. Выделены условия и основания участия Президента Украины в судебном рассмотрении дел в административных судах. Определены подсудность дел об обжаловании актов Президента Украины исключительно Высшему административному суду Украины. Проведен сравнительный анализ процедуры и результатов обжалования актов Президента в Украине и Германии. Указано на проблемы обжалования актов Президента Украины в ВАСУ и практику отказа в удовлетворении таких исков, а также необходимость обращаться в Европейский суд по правам человека для решения дела по существу.

Ключевые слова: Президент Украины, акт, обжалование, указ, постановление, Европейский суд по правам человека.

Особливості оскарження актів Президента України

Кузніченко С.О.

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник (Інститут
Законодавства Верховної Ради України,
Київ, Україна)

Войнолович С.Ю.

Аспирант (Інститут Законодавства
Верховної Ради України, Київ, Україна)

У статті висвітлюються ключові аспекти оскарження актів Президента України. Виділено умови та підстави участі Президента України у судовому розгляді справ в адміністративних судах. Визначено підсудність справ щодо оскарження актів Президента України виключно Вищому адміністративному суду України. Проведено порівняльний аналіз процедури та результатів оскарження актів Президента в Україні та Німеччині. Вказано на проблеми оскарження актів Президента України у ВАСУ та практику відмови у задоволенні таких позовів, а також необхідність звертатися до Європейського суду з прав людини для вирішення справи по суті.

Ключові слова: Президент України, акт, оскарження, указ, постанова, Європейський суд з прав людини.

Features of Appealing Acts of the President of Ukraine

S. Kuznychenko

Doctor of Law, Professor

Chief Researcher (Institute of Legislation of
the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv,
Ukraine)

S. Voinolovich

Post-graduate student (Institute of Legislation
of the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv,
Ukraine)

The article highlights the key aspects of challenging the acts of the President of Ukraine. The conditions and grounds for the participation of the President of Ukraine in court proceedings in administrative courts are distinguished. The jurisdiction of the cases concerning the appeal of acts of the President of Ukraine is determined exclusively by the Supreme Administrative Court of Ukraine. A comparative analysis of the procedure and results of appeals against the acts of the President in Ukraine and Germany was conducted.

The problems of appealing the acts of the President of Ukraine to the Supreme Administrative Court and the practice of refusing to satisfy such claims are indicated, as well as the need to appeal to the European Court of Human Rights to resolve the matter on the merits.

Key words: President of Ukraine, act, appeal, decree, resolution, European Court of Human Rights.

Гарантом государственного суверенитета, территориальной целостности Украины, соблюдения Конституции Украины, прав и свобод человека и гражданина является Президент Украины. Однако, законность актов изданных Президентом Украины в последнее время довольно часто становится предметом судебного обжалования в административном суде. В связи с этим, вопрос эффективности судебной защиты от неправомερных актов, действий или бездействия Президента Украины имеет не только теоретический, но и практический интерес для многих ученых и практикующих юристов. В соответствии со ст.ст. **21, 22** Закона Украины «О судоустройстве и статусе судей» местные административные суды являются судами первой инстанции, осуществляющих правосудие в порядке, установленном процессуальным законом, рассматривают административные дела и порядок рассмотрения отдельных категорий дел и юрисдикция местных судов определяются законом [1].

В соответствии со ст. **20** Кодекса административного судопроизводства Украины (далее – КАС Украины) в местные административные суды как суды по первой инстанции относятся: местные общие суды как административные суды, окружные административные суды, апелляционные административные суды, а также Высший административный суд Украины (далее – ВАСУ) [2]. При этом, особенности определения подсудности административного спора по его предметом заключаются в том, что им охватывается не только предмет, но и категория дела, для чего во время обращения в административный суд необходимо установить три ключевые составной части: предмет (суть) спора; правовое положение одной из сторон спора (или орган местного самоуправления или орган государственной власти или народный депутат Украины или Президент Украины и другие государственные органы или их должностные лица); а также какой именно административный суд компетентен рассматривать данный спор (окружной административный суд или местный общий суд или апелляционный административный суд или ВАСУ) (статья **18** КАС Украины). Отметим, что ряд административных дел особой категории решается и рассматривается исключительно в ВАСУ, как в административном суде первой инстанции. Например, дела по обжалованию актов, действий (бездействия) Президента Украины, особенности производства которых определены ст. **171-1** КАС Украины [2]. Бевзенко В.В. отмечает, что для Президента Украины характерна единая форма участия в административном судопроизводстве – в качестве ответчика [3, с.18]. При этом, полномочия Президента Украины предусмотрены ст. **106** Конституции Украины – их более **30**. Так, на основе и во исполнение Конституции и законов Украины Президент Украины

издает указы и распоряжения, которые являются обязательными к исполнению на территории Украины [4].

Однако при прошлой редакции ст. 171-1 КАС Украины, которая определяла правила производства по делам с участием Президента отсутствовало ограничения, право обжаловать нормативно-правовой акт имеют лица по которым он применен, а также лица, являющиеся субъектом правоотношений. Теоретически любое лицо, которое считало, что каким-то образом незаконный Указ Президента нарушает его права и интересы (например, при назначении по результатам конкурса другого лица) имела право обжаловать акт Президента Украины, если считало, что он принят с нарушением принципа законности. На практике же Верховный суд Украины (далее – ВСУ) к таким делам применял норму ст. 171 КАС Украины, которая не имела к этому никакого отношения, но позволяла «бортануть» гражданина-истца не обеспечивая рассмотрение дела по существу. В судебной практике бывают случаи, когда лица оспаривают нормативно-правовые акты, которые, по их мнению, не соответствуют действующим законодательным актам. Если вопрос не касается конституционности оспариваемого документа, такие споры по закону подлежат рассмотрению в порядке административного судопроизводства. Однако случается, что административный суд, рассматривая споры о законности указов Президента Украины, отказывает в открытии производства, ссылаясь на то, что рассмотрение такого рода споров относится к полномочиям Конституционного Суда, а не административного суда [5].

Интересное судебное дело №21–403а16 от 26.04.2016 рассматривал ВСУ, и в своем решении отметил, что решение ВАСУ, которым отказано в открытии производства по указанному делу, не основывается на правильном применении норм материального и процессуального права. Поэтому это решение подлежит отмене с передачей дела обратно в ВАСУ для решения вопроса о принятии иска судом, поскольку принимая решение, ВАСУ исходил из того, что иск не подлежит рассмотрению в порядке административного судопроизводства, поскольку по содержанию иска говорится о неконституционности обжалуемого Указа, а предоставление оценки на предмет соответствия Конституции относится к полномочиям Конституционного Суда Украины [6]. При этом, возможности обжалования актов Президента Украины также ограничены и территориально.

В частности, обжаловать акты, действия и бездействия Президента Украины можно только в ВАСУ, как в суде первой инстанции по такой категории дела, а не в соответствующем окружном административном суде или в местном общем или в ближайшем территориальном апелляционном административном суде [2]. Это не очень хорошо, поскольку ВАСУ

территориально расположен в г. Киеве, а потому, для участия в судебных заседаниях по таким делам граждане вынуждены ехать исключительно в столицу. Вопрос того, может ли здесь идти речь о физической доступности административного судопроизводства для людей географически удаленных от столицы фактически остается нерешенным.

Кроме того, по данным Единого государственного реестра судебных решений следует, что в ВАСУ в настоящее время уже было открыто производство по примерно **2000** административных исках граждан по поводу обжалования актов, действий или бездействия Президента Украины, однако, ни одного иска так и не было удовлетворено. Более того, ни одного решения, принятого по этому поводу не было даже изменено ВАСУ в сторону удовлетворения требований истца (или истцов) после ее отмены в ВСУ как в суде кассационной инстанции [7]. Интерес также представляет факт несоблюдения принципов независимости и беспристрастности суда по делу об обжаловании указа Президента Украины, было подтверждено решением Европейского суда по правам человека от **19 января 2017** по делу «Куликов и другие против Украины». Так решением установлено, что заявители, исчерпали возможные национальные средства правовой защиты, поскольку безрезультатно обжаловали их освобождения в ВАСУ или в другие суды.

При этом, заявители жаловались в Европейский суд по правам человека по статье **6** Конвенции о защите прав человека и основных свобод (далее – Конвенции) на то, что производство в отношении их освобождения от судебных должностей национальных судов были несправедливыми и противоречили принципу независимого и беспристрастного суда. Решение суда: «Что касается жалоб заявителей по пункту **1** статьи **6** Конвенции о том, что национальные органы, которые рассматривали дела заявителей не были независимыми и беспристрастными. В деле «Александр Волков» суд установил, что производство в Высшем совете юстиции и Верховной Раде Украины характеризовалось большим количеством системных и общих недостатков, которые поставили под сомнение принципы независимости и беспристрастности, а дальнейший пересмотр дела судом, чем было нарушение пункта **1** статьи **6** Конвенции относительно всех заявителей о несоблюдении принципов независимости и беспристрастности суда» [8]. Кроме того, особого внимания заслушивает Указ Президента Украины от **11 декабря 2009** года № **1040/2009** «О создании национального природного парка «Северско-Донецкий», который был обжалован Кременским районным советом Луганской области и Постановлением ВАСУ от **21.10.2010** № П-155/10 в соответствии с ч. **3** ст. **112** КАС Украины признан незаконным. Отметим, что основанием для признания этого указа Президента было заявление от **20 октября 2010** года, которая поступила непосредственно от

Администрации Президента Украины, в которой сам ответчик (Президент Украины) просит принять признание административного иска. В связи с этим, учитывая, что действия ответчика о признании административного иска не противоречат закону и не нарушают чьи-либо права, свободы или интересы, коллегия судей пришла к выводу о возможности принятия признания ответчиком административного иска [9].

Для сравнения о порядке и особенностях обжалования актов Президента страны в системе административного судопроизводства других стран особое внимание привлекает опыт организации и деятельности административных судов в Германии, как государству близкой к Украине в географическом и правовом отношении, а также как страны члена Европейского Союза, к которому тяготеет Украина. Необходимо также отметить, что как в Украине, так и в Германии президент страны выполняет функции главы государства с парламентской формой правления, формально утверждает или подтверждает политические (государственные) решения парламента или правительства. Так, в соответствии со ст. ст. 45, 47 Административно-процессуального кодекса Германии определено, что любое физическое или юридическое лицо, утверждает, что нарушено или будет нарушено в будущем законодательством или любым органом власти может подать заявление в соответствующий административный суд первой инстанции в течение одного года после публикации юридического акта.

При этом, систему административных судов Германии составляют Федеральный административный суд (кассационный суд), Высший административный суд (апелляционный суд) и административные суды федеральных земель [10]. В то же время, в Германии Федеральный Президент является лишь исполнителем решений, принимаемых другими органами власти. Более серьезными политическими полномочиями Федеральный Президент обладает только в исключительных случаях. Прежде всего, он выполняет представительские функции – он представляет страну на международной арене и аккредитует дипломатических представителей. Кроме того, он обладает правом помилования заключенных. В связи с этим, решения и действия Федерального Президента достаточно редко затрагивают или нарушают права, свободы или интересы граждан Германии, и поэтому редко бывают предметом судебного обжалования [11].

В то же время решением Второго Сената Федерального Конституционного Суда от 16 февраля 1983 года – 2 BvE 1/ 8 было признано незаконным решение Федерального Президента Германии о роспуске парламента, поскольку последний не имел возможности проверить, будет ли ликвидация Бундестага политически приемлемой или неуместной, а потому отсутствуют юридические требования к порядку принятия такого решения,

а потому Федеральный президент должен был отказаться от роспуска Бундестага [12]. Таким образом, оценивая результаты и особенности обжалования актов Президента Украины, необходимо отметить, что несмотря на то, что такого типа судебное дело решается исключительно в ВАСУ, который территориально удален для многих граждан Украины, количество административно-общественных споров является весьма значительной.

Кроме того, на внутригосударственном уровне административные иски на акты Президента Украины, как правило, ВАСУ не удовлетворяет или вообще отказывает в открытии по ним производства, а их решения по существу можно получить на уровне Европейского суда по правам человека. Зато в Германии, несмотря на то, что акты Федерального Президента можно обжаловать в любом административном суде федеральных земель, судебные споры данной категории не является распространенным явлением и признание их незаконности, если такое имело место, возможно достать внутри страны.

Список использованных источников:

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
2. Кодекс адміністративного судочинства України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
3. Бевзенко В. М. Суб'єкти владних повноважень в адміністративному судочинстві України: автореферат дис. д-ра юрид. наук: 12.00.07 адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / В. М. Бевзенко. – Х., 2010. – 35 с.
4. Конституція України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Як прийняття нових процесуальних кодексів посилює владу Президента [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/blog/victor_neganov/371805_yak_priynyattya_novih_rotsesua_lnih.html.
6. Практика ВСУ: дело о законности Указа Президента [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://sud.ua/ru/news/publication/91375-praktika-vsy-delo-o-zakonnosti-ykaza-prezidenta>.
7. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Куліков проти України» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zib.com.ua/files/Kulykov_proty_ukrainy.pdf.

9. Указ Президента України від 11 грудня 2009 року № 1040/2009 «Про створення національного природного парку «Сіверсько-Донецький» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v155_760-10.

10. Адміністративно-процесуальний кодекс Німеччини [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://dejure.org/gesetze/VwGO>.

11. Офіційний веб-сайт Федерального Президента Німеччини [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bundespraesident.de/DE/Amt-und-Aufgaben/Wirken-im-Inland/Reden-und-Ansprachen/reden-und-ansprachen-node.html>.

12. Офіційний веб-сайт Федерального Конституційного суду Німеччини [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/es19830216_2bve000183.html.

УДК 349.2

ГЕНДЕРНІ ПИТАННЯ ТА АТРИБУТИКА ПРОКУРОРІВ: ДО ДИСКУСІЇ В РАМКАХ РЕФОРМУВАННЯ ПРОКУРАТУРИ

Кузніченко Оксана Валеріївна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін (Одеський державний
університет внутрішніх справ, Одеса,
Україна)

В статті розглянуто питання гендерної рівності працівників прокуратури України. Зроблено наголос на необхідності пропорційного збільшення кількості жінок в керівництві Прокуратури України. Проведено порівняльний аналіз кількісних характеристик гендерних проблем проходження служби в органах прокуратури Європейських країн. Детально проаналізовані атрибути (формений одяг, герб) прокуратури. Зроблені наголоси на зміну прорадянської атрибутики сучасної прокуратури України.

Ключові слова. Прокуратура, атрибути, проходження служби, гендерна політика.

ГЕНДЕРНЫЕ ВОПРОСЫ И АТРИБУТИКА ПРОКУРОРОВ: К ДИСКУССИИ В РАМКАХ РЕФОРМИРОВАНИЯ ПРОКУРАТУРЫ

Кузниченко Оксана Валериевна
кандидат юридических наук, доцент,

доцент кафедры гражданско-правовых дисциплин
(Одесский государственный университет внутренних дел, Одесса, Украина)

В статье рассмотрены вопросы гендерного равенства работников прокуратуры Украины. Сделан акцент про необходимость пропорционального увеличения количества женщин в руководстве Прокуратуры Украины. Проведен сравнительный анализ количественных характеристик гендерных проблем прохождения службы в органах прокуратуры стран Европы. Детально проанализированы атрибуты (форменная одежда, герб) прокуратуры. Сделаны акценты на изменение советской атрибутики современной прокуратуры Украины

Ключевые слова. Прокуратура, атрибуты, прохождение службы, гендерная политика.

GENDER QUESTIONS AND ATTRIBUTE OF PUBLIC PROSECUTORS: TO DISCUSSION WITHIN THE FRAMEWORK OF REFORMATION OF OFFICE OF PUBLIC PROSECUTOR

O. Kuznichenko

candidate of legal sciences, associate professor,
Associate Professor of the department of civil legal disciplines
(Odessa state university of internal affairs)

The article discusses the issues of gender equality of the employees of the Prosecutor's Office of Ukraine. The emphasis was made on the need to proportionally increase the number of women in the leadership of the Prosecutor's Office of Ukraine. A comparative analysis of the quantitative characteristics of gender issues of service in the prosecuting authorities of Europe. Attributes (uniforms, coat of arms) of the prosecutor's office are analyzed in detail. Accents are made to change the Soviet attributes of the modern prosecutor's office of Ukraine.

Integrations of Ukraine to European community, and swift socio-political transformations are related to it, stipulate the fundamental changes of conceptual bases of vital functions of modern society and efficiency of realization of state administration, require urgent reformation of the law-enforcement system on the whole and services of office of public prosecutor, in particular, substantial improvement of organization of institute of passing of service and optimization of activity of skilled potential of office of public prosecutor of Ukraine.

In the same time, reformation of organs of office of public prosecutor did not remove gender asymmetry in a skilled public prosecutor's vehicle, external attributes are left, that called to symbolize setting of office of public prosecutor, as law-enforcement identification, that in end-point results in her negative estimations in society.

The aim of the article is an analysis of reasons of gender asymmetry during passing serve in the organs of office of public prosecutor of Ukraine and the critical cut of existent external attribute that in opinion of author quite not answers the queries of democratization of society and real social setting of office of public prosecutor.

Separate attention is deserved by abandonment of our state from symbolism and attribute in the organs of office of public prosecutor, in particular from one-stem obviously "promultural" manner, id est in the spirit of military uniform with all by distinctive regalias.

However, the complete substituting of form by a civilian dress, to our opinion, will not assist the increase of authority of office of public prosecutor.

Keywords. Prosecutor's office, attributes, passing service, gender policy.

Інтеграції України до європейської спільноти, і пов'язані з цим стрімкі соціально-політичні перетворення, обумовлюють принципові зміни концептуальних основ життєдіяльності сучасного суспільства та ефективності реалізації державного управління, вимагають нагального реформування правоохоронної системи в цілому та служби прокуратури, зокрема, істотного покращення організації інституту проходження служби та оптимізації діяльності кадрового потенціалу прокуратури України. Переслідуючи ці та інші завдання 14 жовтня 2014 року був прийнятий новий Закон України «Про прокуратуру», який набув чинності 15 липня 2015 р. Даний нормативно-правовий акт передбачає концептуальні новації та суттєві зміни норм права щодо регулювання окремих питань організації проходження служби в органах прокуратури України [1, с. 11]. У цей же час, реформування органів прокуратури не усунуло гендерної асиметрії у кадровому прокурорському апараті, залишено зовнішні атрибути, що покликані символізувати призначення прокуратури, як правоохоронної інституції, що у кінцевому результаті приводить до її негативних оцінок у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій досліджуваної галузі. Питання проходження служби в органах прокуратури України у різний час висвітлювалось у працях В.С. Бабкової, М.М. Бурбики, В.І. Васильєва, С.М. Винокурова, Б.А. Гаєвського, В.Н. Гусарова, Л.М. Давиденка, В.В. Долежана, В.С. Зеленецького, П.М. Каркача, С.В. Ківалова, М.В. Косюти, О.М. Литвака, В.І. Малюги, І.С. Марочкина, О.І. Медведька, М.І. Мичка, С.І. Нечипоренка, Є.М. Поповича, Г.П. Середи, К.Ф. Скворцова, О.Ф. Смірнова, В.В. Сухоноса, П.В. Шумського, М.К. Якимчука та інших вчених. У працях вищевказаних науковців досліджувались історико-теоретичні аспекти проходження служби в органах прокуратури, наводилась диференціація науково-методологічних підходів, аргументувались положення, за якими окремі аспекти проходження служби в органах прокуратури складають комплексну проблему, що повинна бути вирішена, як на теоретичному, так і на практичному рівнях. У цей же час, питання проблем гендерної рівності у відносинах проходження служби в органах прокуратури України у юридичній літературі піднімається лише кількома дослідженнями.

Метою статті є аналіз причин гендерної асиметрії під час проходження служби в органах прокуратури України та критичний зріз існуючої зовнішньої атрибутики, яка на думку автора, зовсім не відповідає

запитам демократизації суспільства та реальному соціальному призначенню прокуратури.

Виклад основного матеріалу. Розвиток правоохоронних інститутів в Україні на сьогоднішньому історичному етапі нерозривно пов'язаний з європейською правовою доктриною. У цій доктрині прокуратура, як державно-публічна інституція, є повністю цивільною установою та позбавлена будь-яких ознак мілітаризованої служби, а також функції загального нагляду, використання нею процесуальних засобів здійснюється за обставин розділеного кримінального переслідування і підтримання обвинувачення в суді. Не дивлячись на майже чверть столітній період самостійного розвитку вітчизняної прокуратури, очевидним є слід тоталітарного характеру радянського державного режиму, який обумовлював такі явища, як вилучення цілої категорії справ із звичайної судової юрисдикції або й взагалі з відання суду, а відтак, обмежував сферу діяльності прокуратури саме в системі органів правосуддя, скеровуючи її діяльність в напрямку історично невластивих європейським прокуратурам функцій. Крім того, сама прокуратура була значною мірою політизоване і підпорядковане антигуманним постулатам каральної політики партії та радянської держави.

Намагання України відірватись від негативного минулого та перебувати в рамках дії саме європейської правової доктрини відображає характер цивілізаційних процесів у нашому суспільстві.

Органи та установи прокуратури, домінуючий кадровий склад якої сформувалися в період становлення України як незалежної держави, повинні користуватися наявним, а не декларативним авторитетом в очах суспільства. Успішна реалізація покладених повноважень на прокурорських працівників залежить від правильної організації служби в прокуратурі, належного виконання своїх службових обов'язків усіма її співробітниками. На сьогодні суспільство висуває підвищені вимоги до професійного рівня прокурорських службовців.

Зміна статусу органів прокуратури, як зобов'язання України при вступі до Ради Європи: «роль та функції прокуратури будуть змінені (ішлося про здійснення загального нагляду за законністю), що перетворить цю інституцію на орган, який відповідає стандартам Ради Європи» [2] обумовлює зміну не лише функцій – зовнішніх критеріїв діяльності, але й організаційної основи, у тому числі, проходження служби з усіма її інституційними елементами: порядку зайняття прокурорами посад та порядку їхнього звільнення, порядку призначення прокурорів на адміністративні посади та звільнення з них, режиму дисциплінарної відповідальності, припинення та зупинення повноважень прокурорів на посадах тощо.

Однією з ключових характеристик демократичного розвитку України є набуття жінками реального права на участь у політичній, економічній та культурному житті країни. Забезпечення цього права здійснюється за допомогою державної гендерної політики, спрямованої на досягнення збалансованої участі жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Хоча в країні не існує законодавчих обмежень, що перешкоджають жінкам на участь в службі в правоохоронних органах України, зокрема в Національній поліції та Прокуратурі, але, тим не менш, диспропорція службовців за статевою ознакою в правоохоронних органах є очевидною, особливо на керівних посадах. За двадцять шість років незалежності ні одна жінка не призначалась на посади Генерального прокурора України чи Міністра внутрішніх справ України, у керівництві обласних прокуратур та прокуратурах контрольованих Україною областях, після окупації частини території України, лише в Донецькій, Запорізькій, Одеській та Сумській областях жінки перебувають на посадах заступника прокурора області. Аналіз вимог та обмежень для кандидатів на посади в органах прокуратури України встановлених законами України, а також аналіз інших джерел, спрямованих на врегулювання питань проходження служби в органах прокуратури України, не дає підстав говорити про формальну дискримінацію за гендерною ознакою, однак вбачається і недостатній рівень в реалізації державної гендерної політики в цьому напрямку.

Проте, Україна не одинока з цією проблемою. Гендерна асиметрія характерна і прокуратурам країн Європи, наприклад Франції, де жінки становлять 2,5 % з числа прокурорських службовців, і це не дивлячись на ту обставину, що, за даними П. Жевара, у Франції ХХ століття вважається сторіччям фемінізації державної служби, під завершення якого жінки склали понад половину (57 %) державних службовців [3, с. 101].

В Україні на загальнодержавному рівні основоположними актами, що забезпечують гендерну рівність є Конституція України [4], Указ Президента України від 25.03.2001 №283/2001 «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» [5], Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8.09.2005 №2866-IV [6] та Постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.2013 №717 «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року» (втратила чинність 1 січня 2017 р.) [7], Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» [8] та інші.

Зважаючи на прагнення України вийти на європейський і світовий рівень у розв'язанні гендерних проблем та регулюванні взаємин між

жінками і чоловіками, дослідження гендерних підходів до державної служби набувають особливого значення і поширюються в багатьох галузях, однак, що стосується цієї проблеми у відносинах прокурорської служби, то наукових праць у цій площині соціальних та правових наук – одиниці. Серед них можна відмітити дисертаційне дослідження І.Є. Лескіної [9] та монографічна праця цієї авторки «Гендерна рівність в організації діяльності органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект» видана у співавторстві з Т.О. Коломоець [10]. Недостатність наукового висвітлення цієї проблеми та шляхів її вирішення вказує на необхідність активізації і у цьому напрямку.

Подальші наукові розвідки доцільно спрямовувати на здійснення моніторингу й аналізу гендерної структури всіх органів прокуратури України, що дозволить відстежувати зміни і тенденції, враховувати гендерні особливості у процесі управління сприятиме підвищенню ефективності управління установами та впровадженню гендерних підходів у їхню організаційно-кадрову діяльність.

Нормотворча діяльність для вирішення цих проблем повинна розвиватись у напрямках удосконалення нормативної основи забезпечення гендерної рівності при підборі і розстановці кадрів у прокуратурі зокрема і в органах держави в цілому, а також нормативно-правового регулювання державних фінансових програм, функціонування яких сприяє досягненню гендерного паритету.

Разом з тим незайвим було б закріпити, принаймні в галузевому наказі Генерального прокурора України положення про те, що громадяни України, мають рівні права при висуненні своїх кандидатур на посади в органах прокуратури, незалежно від їх статевої приналежності.

Окремої уваги заслуговує відмова нашої держави від символізму та атрибутики в органах прокуратури, зокрема від одностроїв явно «промільтарного» штибу, тобто в дусі військової уніформи з усіма розрізнявальними регаліями. Однак, повна заміна форми на цивільне вбрання, на нашу думку, не сприятиме підвищенню авторитету прокуратури.

Відомо, що форма впливає на сутність. Так само одяг, який носить людина, на думку низки психологів, суттєво впливає на її поведінку та поведінку оточуючих [11]. Публічна демонстрація символів прокурорської влади у вигляді церемоніального вбрання, під час здійснення прокурором своїх повноважень, покликана нагадувати учасниками процесу, та усім хто присутній на ньому, про особливий статус прокурора, а також сприяти авторитету як особи прокурора, так і прокуратури, як правоохоронної інституції, в цілому [1, с. 202]. Згідно наукових розвідок М.І. Мичка «у більшості країн сучасної Європи прокурори при виконанні службових

обов'язків у суді, беручи участь у засіданнях парламентів, урядів, чи урочистих заходах одягають мантию, або її різновидність – тогу». Дослідник також характеризує мантию як церемоніальний суддівський та прокурорський одяг з довгою історичною традицією [12, с. 55–56].

Європейська практика використання прокурорами церемоніального вбрання не просто поширена, це загально прийнята традиція більшості європейських країн. Так, обладунки в прокурорські мантиї чи тоги, під час публічних та процесуальних дій прокурорів, притаманні Австрії, Албанії, Бельгії, Ватикану, Великобританії, Італії, Ісландії, Іспанії, Литві, Данії, Франції, та багатьом іншим країнам. Мантиям та тогам для прокурорів віддали перевагу також і країни колишнього соціалістичного табору Боснії і Герцеговини, Македонії, Польщі, Румунії, Словаччини, Словенії, Чорногорії, а також кілька держав колишнього СРСР: Латвія та Литва [12, с. 57]. По цій причині варто використати досвід використання мантиї прокурора як церемоніального вбрання.

Підлягає, на нашу думку, і перегляд окремих елементів емблеми прокуратури України, затвердженої Наказом Генеральної прокуратури України № 114 від 01.12.2011 р. «Про символіку Генеральної прокуратури України» [13] – а саме двох мечів золотистого кольору за тлом щита.

Будучи невід'ємною частиною зовнішніх атрибутів держави, органів влади, юридичних організацій, установ є символіка, за словами О.Ф. Скакун є концентрованим зримим вираженням основної ідеї, вони втілюють насамперед ідею національно-державної єдності і величі [14, с. 245].

Кожний знак, символ – це не просто картинка чи ілюстрація. Це – знак, що несе повну утаємничену (сакральну) інформацію, а з нею і відповідну енергію. Позитивну і світлу, або негативну і руйнівну. Символ – це згорнута «реальність» – минулого, сучасного і майбутнього. В них закодовані глибокі знання, що відбивають «інтелектуальну парадигму» дійсності [15].

Варто зауважити, що геральдична історія мечів у емблемі української прокуратури веде свій початок від запропонованої Львом Троцьким емблеми радянських ВЧК-ГПУ-НКВД – щита, на тлі якого розміщений меч. З 30-х років емблема у формі щита, за тлом якого містяться два мечі, почала використовуватись у радянських органах юстиції, а після розвалу Радянського Союзу – як елемент символів національних прокуратур таких країн як Російська Федерація, Азербайджан, Білорусь, Вірменія Казахстан, Узбекистан, Киргизстан тобто в країнах з показниками не високого рівня демократії, і в Україні також.

В геральдичній символіці – меч, поряд із символом влади, символом готовності захищати, символом доблесті, сили, хоробрості воїна, є також символом апокаліптичним [16, с. 111]. Крім цього два мечі в церковній геральдиці символізують наявність двох панівних сил: державної влади і

«священства» (церкви) (лат. *regnumetcacerdotium*) [17], а тому використання в символіці мечів для не військової організації є геральдичною помилкою.

У державній символіці меч має значення символу мілітаризму, і тому знайти меч в державних гербах сучасних держав – нелегке завдання, бо будь-яка країна уникає прокламувати мілітаризм як державну політику (одні зняли його після революцій, інші – після прийняття нових конституцій) [16, с. 112]. Більше того, меч є знаряддям вбивства, а тому застосування цього символу дисонує з духом гуманного правосуддя.

Зауважимо, що національні прокуратури країн Європи не використовують мечів у емблемах своїх прокуратур (за винятком Литовської Республіки та Республіки Молдова), а такі країни колишнього СРСР як Грузія, Естонія та Латвія відмовились від їхнього використання.

На нашу думку, цей найбільш використовуваний символ військового атрибуту може відобразитись лише у емблемі військової прокуратури України, а нова емблема Прокуратури України без радянських тоталітарних символів-рудиментів, після геральдичної експертизи та конкурсного відбору запропонованих зразків, разом з прапором та печаткою Прокуратури України повинна бути схвалена Радою прокурорів України та затверджена Указом Президента України.

Список використаних джерел:

1. Боршуляк І.І. Організаційно-правові засади проходження службиворганах прокуратури : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / І.І. Боршуляк ; Нац. акад. прокуратури України. – К., 2015. – 259 с.
2. Резолюція 1755 (2010) від 4 жовтня 2010 р. «Функціонування демократичних інституцій в Україні». [Електронний ресурс]. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a19.
3. Жевар П. Основные вопросы публичной службы: справ для подгот. к испытаниям по общ. культуре и тестам конкурса: адм., категории А и В. На поступление в ИПН / П. Жевар; Пер. з фр. Ю. Брагиной: IRA deLille, 2004. – 164 с.
4. Конституція України : Закон України. [Електронний ресурс]. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Про підвищення соціального статусу жінок в Україні : Указ Президента України від 25.04.2001 № 283/2001. [Електронний ресурс]. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/283/2001>.

6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України. [Електронний ресурс]. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

7. Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2013 р. № 717. [Електронний ресурс]. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-п>.

8. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 № 229-р. [Електронний ресурс]. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-р>.

9. Лескіна, І.Є. Адміністративно-правове забезпечення гендерної рівності в організації діяльності працівників прокуратури : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / І.Є. Лескіна; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2013. – 199 с.

10. Коломоєць, Т.О. Гендерна рівність в організації діяльності органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект: монографія / Т.О. Коломоєць, І.Є. Лескіна; – Херсон : Гельветика, 2014. – 179 с.

11. Збітнев, Ю.І. Одяг сили, або оздоровлюючий мілітаризм. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.liveinternet.ru/journalshowcomments.php?jpostid=113446829&journalid=3186072&go=next&categ=0>.

12. Мичко, М.І. Професійний одяг європейських прокурорів / М.І. Мичко // Вісник прокуратури. – 2011. – № 1. – С. 55–61.

13. Про символіку Генеральної прокуратури України : Наказ Генеральної прокуратури України від 01.12.2011 № 114. [Електронний ресурс]. Офіційний веб-сайт Генеральної Прокуратури України. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/simgp.html>.

14. Скакун О.Ф., Юридическая деонтология: Учебник / О.Ф. Скакун, Н.И. Овчаренко [под ред. проф. Скакун О.Ф.]. – Х.: Основа, 1999. – 280 с.

15. Олександр Середюк. Про символіку більшовиків / Олександр Середюк // Волинь Post. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volynpost.com/blogs/1236-pro-symvoliku-bilshovykiv>.

16. Вилинбахов, Г.В. Символика меча в русской государственной геральдике XVII – первой четверти XVIII вв. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sovet.geraldika.ru/page/6071>.

17. Max Weber: The theory of social and ekonomik organization. New York: Oxford University Press, 1947. Pp. x, S. 436.

УДК : 342.4 (477)

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ ЯК БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ПРОЯВ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ОСНОВНОГО ЗАКОНУ ДЕРЖАВИ

Магновський Ігор Йосифович,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного,
конституційного та адміністративного
права

(Івано-Франківський юридичний
інститут Національного університету
«Одеська юридична академія», м. Івано-
Франківськ, Україна)

У статті висвітлюються ключові аспекти проведення конституційної реформи в Україні, що слугуватимуть забезпеченню її дієвості та результативності. Виділено об'єктивні причини конституційних реформ, серед котрих як внутрішньополітичні, так і зовнішні. Визначено основні ознаки конституційної реформи: поетапність проведення; системність конституційних перетворень; динаміка конституційних правовідносин; формування конституційної правосвідомості; створення функціонального механізму забезпечення і захисту конституційного правопорядку та конституційної законності; інтеграція конституційного законодавства у систему сучасного конституціоналізму; здійснення реформ у певних часових межах (історичних рамках); поширення конституційних перетворень на певну територію. Окреслено цілі конституційно-правової реформи: формальне їх визначення; визначення передбачуваних можливостей даної реформи, прогнозування її результатів; забезпечення принципу системності у визначенні цілей та постановці конкретних завдань; усунення кон'юнктурних цілей. Указано, що конституційна реформа є стрижнем і методологічною основою правової реформи. Означено, що конституція як об'єкт реформування є багатоплановим і багатофункціональним феноменом, всі основні аспекти її сутності, особливості характеру і засобів її впливу на державу й суспільство мають прямий вияв у змісті та порядку її перетворення.

Ключові слова: конституційна реформа, Конституція України, Основний Закон держави, політико-правовий консенсус, конституційний процес.

КОНСТИТУЦИОННАЯ РЕФОРМА В УКРАИНЕ КАК НЕПОСРЕДСТВЕННОЕ ПРОЯВЛЕНИЕ ВНЕСЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ В ОСНОВНОЙ ЗАКОН ГОСУДАРСТВА

Магновский Игорь Иосифович,

доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры международного,
конституционного и административного
права

(Ивано-Франковский юридический
институт Национального университета

«Одесская юридическая академия»,
г. Ивано-Франковск, Украина)

В статье освещаются ключевые аспекты проведения конституционной реформы в Украине, которые будут служить обеспечению её эффективности и результативности. Выделены объективные причины конституционных реформ, среди которых как внутривластные, так и внешние. Определены основные признаки конституционной реформы: поэтапность проведения; системность конституционных преобразований; динамика конституционных правоотношений; формирования конституционного правосознания; создание функционального механизма обеспечения и защиты конституционного правопорядка и конституционной законности; интеграция конституционного законодательства в систему современного конституционализма; осуществление реформ в определённых временных пределах (исторических рамках) распространение конституционных преобразований на определённую территорию. Определены цели конституционно-правовой реформы: формальное их определения; определение предполагаемых возможностей данной реформы; прогнозирования её результатов; обеспечение принципа системности в определении целей и постановке конкретных задач; устранения конъюнктурных целей. Указано, что конституционная реформа является стержнем и методологической основой правовой реформы. Отмечено, что конституция как объект реформирования является многоплановым и многофункциональным феноменом, все основные аспекты её сущности, особенности характера и средств её влияния на государство и общество имеют прямое проявление в содержании и порядке её преобразования.

Ключевые слова: конституционная реформа, Конституция Украины, Основной Закон государства, политико-правовой консенсус, конституционный процесс.

CONSTITUTIONAL REFORM IN UKRAINE AS A DIRECT MANIFESTATION OF AMENDMENTS TO THE BASIC LAW OF THE STATE

Mahnovskiy Ihor Yosyfovich,
Doctor of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of
international, constitutional and
administrative law
(Ivano-Frankivsk Law Institute of the
National University «Odessa Law
Academy»)

In the article highlights the key aspects of constitutional reform in Ukraine, which will help ensure its effectiveness and impact. It was found essential characteristics of the constitution as the object of reform that should combine the following qualities: stability, which promotes factor of welfare, reliability, sustainability and implementation and dynamism, because responds to changes that are constantly occurring in society. Objective reasons for constitutional reforms are highlighted, among them both internal political and external ones.

The basic signs of constitutional reform are defined: step-by-step conduct; systemic constitutional changes; dynamics of constitutional legal relations; formation of constitutional justice; creation of a functional mechanism for the provision and protection of constitutional law and constitutional law; integration of constitutional legislation into the system of modern

constitutionalism; implementation of reforms at certain time limits (historical framework); the spread of constitutional reforms to a certain territory. It is highlighted the objectives of constitutional and legal reform: the formal definition of them; definition of the prospective possibilities of this reform; forecasting its results; ensuring the principle of systemicity in defining goals and setting specific tasks; elimination of conjunctural goals of constitutional and legal reform.

It is indicated that constitutional reform is the basis and methodological basis of legal reform. Summarized constitutional reform, which involves the reform of the political system is (must) at the same time and in its essence and state-legal reform. It is stated that constitutional reform, as a political in its nature, always relates to the relations of government, it is aimed at their improvement and connected with the reform of the political system of society. It is understood that the constitution as an object of reform is a multifaceted and multifunctional phenomenon; therefore, all the main aspects of its essence, especially the nature and means of its influence on the state and society, have a direct manifestation in the change and the order of its transformation.

Keywords: constitutional reform, the Constitution of Ukraine, Basic Law of the State, political-legal consensus, constitutional process.

Конституція як Основний Закон держави, який має найвищий ступінь нормативності (обов'язковості) та юридичної сили, а її норми безпосередньо діють у національній правовій системі. Конституція вважається формою суспільного договору, у якому встановлюються політико-правові засади життєдіяльності суспільства. Вона є вираженням суверенітету народу і проявом його волі [1].

Діалектика зв'язку конституції як такої та конституційної реформи полягає у тому, що вона визначає засади і порядок запровадження останньої, відтак конституційна реформа змінюючи конституцію, сприяє також і забезпеченню її стабільності. Така дихотомія потреб стабільності та оновлення Основного Закону держави виявляє всю складність досліджень проблематики конституційної реформи і вимагає особливої уваги дослідників до причин й умов конституційних перетворень та прогнозування їх наслідків. Тому без перебільшення можна констатувати, що конституція є як політико-правовим, так й ідеологічним та програмним основоположним актом.

Як результат політико-правового консенсусу, конституція забезпечує єдність та верховенство публічної влади у контексті зі становленням та розвитком громадянського суспільства допоки не виникає потреба відповідних змін, що зумовлено об'єктивними обставинами розвитку суспільства чи виникає внаслідок порушення даного консенсусу та має суб'єктивний характер. У подібних випадках конституційна реформа стає головним способом вирішення суперечностей між потребами розвитку суспільства і вдосконалення його державної організації та рамками власне суспільного договору у формі конституції.

У зв'язку з цим існує затребувана сьогоднішнім нагальною потребою в новітніх підходах теоретико-правових напрацювань щодо розуміння сутності, а звідси й визначення та запровадження відповідних засад стосовно проведення конституційної реформи в Україні, актуалізуючи тим самим необхідність та доцільність вирішення даної проблематики.

Значний внесок на сучасному етапі державотворення у вивченні питань конституційної реформи в Україні зробили такі вчені як: Н.В. Агафонова, М.О. Баймуратов, Ю.Г. Барабаш, О.В. Батанов, Ю.М. Бисага, Ю.О. Волошин, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, О.Л. Копиленко, А.Р. Крусян, В.В. Лемак, О.В. Марцеляк, М.П. Орзіх, А.О.Селіванов, О.В. Скрипнюк, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко, О.В. Щербанюк, Л.П. Юзьков, О.І. Ющик та ряд інших, напрацювання котрих містить корисний за обсягом фактичний матеріал та спонукає до подальших правових досліджень наукових засад розвитку окремих інститутів конституційного права України.

Тому метою і завданням даної статті є висвітлення у теоретико-правовому аспекті особливостей проведення конституційної реформи в Україні в умовах сьогоднішнього, що сприятимуть її результативності.

Свого часу Ф. Лассаль, розкриваючи сутність конституції, вбачав у ній відображення активного співвідношення існуючих у суспільстві сил [2].

На переконання В.Я. Тація та Ю.М. Тодики, конституція є актом не лише держави, а й суспільства, його державно-правовою моделлю, чинником забезпечення законності та правопорядку, стабільності інститутів влади, необхідною умовою становлення правової державності, що ґрунтується на пануванні права [3, с. 3].

В.Ф. Погорілко слушно наголошує, що конституція – це єдиний, наділений вищою юридичною силою нормативно-правовий акт, через який український народ і Українська держава виражають свою суверенну волю, утверджують основні принципи устрою суспільства і держави, основи правового статусу особи і громадянина, визначають систему і функції органів державної влади й органів місцевого самоврядування, механізми реалізації державно-владних повноважень і територіальний устрій держави [4, с. 371].

О.В. Скрипнюк підкреслює, що Конституція України – це Основний Закон суспільства і держави, у якому втілюється і юридично закріплюється політична воля та легітимні інтереси Українського народу, держави, територіальних громад й інших суб'єктів конституційного правотворення щодо регулювання основ конституційного ладу, прав і свобод людини та громадянина, безпосередньої демократії, організації та діяльності органів держави, місцевого самоврядування та конституційної юстиції [5, с. 59].

М.В. Савчин відзначає у визначенні Конституції України її установчий характер та характеризує її як акт установчої влади народу, яка втілюється через систему правових засобів (установчий характер, найвища юридична сила, верховенство і пряма дія основного закону) забезпечення прав людини і основоположних свобод та легітимації публічної влади на основі загального блага, яка ґрунтується на усталених цінностях, інститутах, процедурах і нормах конкретно-історичного типу суспільства [6, с. 16].

Конституція, як слушно стверджував В.Ф. Мелашенко, має поєднувати в собі дві якості – стабільність і динамізм. Стабільність надає конституції таких рис як добротність, надійність, сталість. З іншого боку, вона не може не реагувати на зміни, що постійно відбуваються у суспільстві [7, с. 119].

При цьому Н.М. Пархоменко зауважує, що конституція і закони мають бути стабільними, щоб вони могли реалізовуватись і позитивно впливати на розвиток політичної та правової систем. Водночас із розвитком та зміною суспільних відносин законодавство має оновлюватись, оскільки виникає потреба в усуненні суперечностей шляхом внесення змін і доповнень [8, с. 78].

Різні країни на різних етапах розвитку їх державності мали свої причини конституційних реформ. Відповідно, конституційна реформа в кожній державі характеризується своїми особливостями, не є виключенням цього й Україна.

Серед об'єктивних причин конституційних реформ у науковій літературі виділяють наступні: 1) внутрішньополітичні причини. Перехід від авторитаризму, зміна форми правління або політичного режиму викликають необхідність реформування основ ладу і окремих державно-правових інститутів. Для України це була головна причина трансформації Конституції УРСР 1978 р. та прийняття нової Конституції у 1996 р.; 2) зміни у територіальному устрої. Така причина зумовила внесення змін до конституційних актів окремих європейських країн, що пов'язано з розвитком регіоналізму та необхідністю визначення статусу територіальних складових (Велика Британія, Італія та ін.); 3) значні зміни «політичної карти» суспільства, прихід до влади опозиційної сили, яка прагне шляхом перегляду конституції закріпити своє уявлення про соціально-економічний лад. Можна вважати дискусійним розуміння такої причини як об'єктивної. Принаймні зважаючи на особливості конституційного розвитку України, коли кожна нова політична сила, що приходила до влади, ініціювала проведення конституційної реформи; 4) еволюційною причиною часткового перегляду конституційних норм може бути реформа правової системи, обумовлена прагненням уникнення втрати конституцією її фактичної сили; 5) зовнішні причини часто продиктовані зміни геополітичного положення країни, проголошенням незалежності тощо. Остання причина

конституційних реформ характерна як для всіх країн колишнього СРСР, так і для європейських держав у зв'язку зі створенням ЄС [9].

У науковій літературі до основних ознак конституційної реформи відносять: поетапність проведення; системність конституційних перетворень, що здійснюються у процесі реформування; повне або часткове перетворення Конституції та конституційного законодавства; динаміка конституційних правовідносин; формування конституційної правосвідомості, передусім спрямованої на сприйняття (масове та індивідуальне) здійснюваних конституційних перетворень як об'єктивно-корисної необхідності; створення функціонального механізму забезпечення і захисту конституційного правопорядку та конституційної законності; інтеграція конституційного законодавства і конституційних реалій у систему сучасного конституціоналізму [10, с. 123].

Як притаманні конституційним реформам ознаки називають також: здійснення реформ у певних часових межах (історичних рамках); поширення конституційних перетворень на певну територію; кризові явища в найважливіших сферах держави та суспільного життя; пов'язаність з певним станом держави і права, що має назву перехідного періоду [11, с. 30–31].

Конституційна реформа по самій своїй ідеї має бути спрямована на розвиток суспільства. Її ідеальна мета полягає у створенні такої моделі, за якої ні політична боротьба, ні політичні інтереси не можуть затьмарити загальну конституційну мету суспільного розвитку [12, с. 125]. Вона постає як прояв притаманної суспільному життю загальної тенденції до прогресу. Прагнення до свободи, рівності, справедливості, звільнення від застарілих обставин суспільного життя буде вічним. Конституційний прогрес слід оцінювати з точки зору свободи можливості подальшого справедливого розвитку держави, який поєднуватиме динамку із стабільністю [9].

При цьому, як слушно зазначає В.В. Киреев, необхідне формулювання цілі конституційної реформи, саме як правової цілі, що має відповідати об'єктивним потребам суспільства, впливати з передумов конституційної реформи і виражати ще не досягнутий ідеал конституційного розвитку. Принципове значення для визначення цілей конституційно-правової реформи мають: по-перше, формальне їх визначення; по-друге, визначення передбачуваних можливостей конституційно-правової реформи, прогнозування її результатів; по-третє, забезпечення принципу системності у визначенні цілей та постановці конкретних завдань; по-четверте, усунення кон'юнктурних цілей конституційно-правової реформи [13, с. 19–20].

Звичайно, конституційна реформа вирізняється правовим характером, що є невід'ємною її властивістю, а тому дорівнює правовій. Правова реформа, як відзначає О.І. Ющик, завжди є особливим управлінським

рішенням, розпочинається верховною державною владою, має передумовою об'єктивну зміну умов функціонування державного апарату і викликане нею порушення єдності державної влади, котре змушує верховну владу до відношення такої єдності, породжуючи її заінтересованість у зміні наявного режиму, прагнення цієї влади до встановлення іншого режиму законності, що реалізується у перетворюючій діяльності державного апарату, який виконує зазначене владне рішення [14, с. 452–453].

Ми погоджуємось із М.В. Савчиним, що конституційна реформа є стрижнем і методологічною основою правової реформи [16, с. 25]. На думку В.В. Лемака, правова реформа – державна політика, спрямована на системні перетворення за допомогою юридичних засобів сутності держави, її основних функцій, правових основ стосунків із суспільством та окремими індивідами на основі принципів конституціоналізму та правової держави. При цьому в якості об'єкта правової реформи вчений розглядає правову систему суспільства та її окремі компоненти. Якщо вести мову про перетворення сутності держави, її основних функцій, правових основ стосунків із суспільством та окремими індивідами, то така реформаторська за змістом політика держави не може реалізовуватись поза конституційною реформою [15, с. 13].

Б.В. Малишев тлумачить правову реформу як зміну встановлених у законах основних засад, принципів, завдань, цілей правового регулювання суспільних відносин, а також обумовлені цим зміни до інших положень законів і підзаконних нормативно-правових актів задля досягнення якісно нового режиму правопорядку у вказаній сфері [17, с. 260].

Неможливо не підтримати позицію Н.В. Агафонові, що зміна основних засад, принципів, завдань, цілей правового регулювання суспільних відносин не може відбуватись поза перетворенням Конституції, яка встановлює основні засади і принципи правового регулювання суспільних відносин, як-то: принципи верховенства права і верховенства Конституції, недопустимість звуження змісту та обсягу прав людини при прийнятті нових законів, пряму дію норм Конституції України, засади правового порядку, організації і діяльності органів державної влади тощо. Тож зв'язок конституційної реформи і правової реформи є очевидний [1].

Узагальнено конституційна реформа, що передбачає реформування політичної системи є (має бути) одночасно і правовою реформою та по своїй суті є державно-правовою реформою. У цьому плані конституційна реформа є політичною за змістом. У теорії політичною реформою називають перетворення, зміну, переустрій політичного життя суспільства (відносин, порядків, інститутів, установ), що здійснюється без зміни основ існуючого ладу. Така реформа пов'язана, як правило, з більш або менш прогресивними політичними перетвореннями в політичній системі суспільства, в політичних

відносинах, у суспільному житті взагалі. Політична реформа передбачає еволюційний розвиток суспільства, та його політичних і неполітичних інститутів влади [18, с. 569–570].

Як політична по своїй природі, конституційна реформа завжди стосується владовідносин, вона спрямована на їх удосконалення та пов'язана з реформою політичною системи суспільства. Вважається, що політична система суспільства являє собою модель взаємовідносин між громадянином і державою, громадянським суспільством і державою, громадянином і державою, які виникають з приводу здійснення політичної влади [19, с. 472].

Як певний запланований результат і як процес його досягнення конституційна реформа відбувається у певних часових межах та характеризується послідовною зміною станів, етапів, стадій, які підпорядковані загальній меті конституційної реформи і кожен з яких має свої поточні цілі. Тому очевидно, перетворення конституції у науковій літературі часто характеризують узагальнюючим терміном «конституційний процес» або «конституційно-правовий процес». Відтак А.М. Колодій зазначає, що конституційний процес – це регламентована нормативно-правовими актами різної юридичної сили система логічно послідовних дій та заходів, що здійснюються стосовно розробки, внесення змін та доповнень, набуття чинності конституцією та конституційним законодавством з метою втілення у суспільне соціальне життя справжнього конституціоналізму [20, с. 114–115].

У свою чергу М.В. Савчин стверджує, що необхідними умовами стабільності конституції є законодавче регулювання, яке має розвивати і конкретизувати конституцію та відповідати засадам верховенства права, зокрема обмеження свободи розсуду органів публічної влади, правової визначеності, правомірності очікувань і пропорційності, що зумовлені системою конституційних цінностей [16, с. 29].

Таким чином, як свідчить практика, конституція як об'єкт реформування є багатоплановим і багатофункціональним феноменом, тому всі основні аспекти її сутності, особливості характеру і засобів її впливу на державу й суспільство мають прямий вияв у змісті та порядку її перетворення (оновлення, модифікації, трансформації, модернізації тощо) через етапно-стадійну систему процедури даного процесу шляхом еволюційних змін, що передбачають конституційну новелізацію. Причому алгоритм дій та заходів має бути логічним і послідовним. При цьому основні сутнісні властивості конституції як основного закону, як акту установчої влади народу мають бути визначальними і незмінними умовами, вимогами її реформування і легітимації.

Отже, Конституція України як Основний Закон держави має стати незламним та незворушним символом консолідації всього українського

народу: Сходу і Заходу, Півдня і Півночі – громадян України всіх національностей та народностей для її розбудови як демократичної, соціальної та правової держави й громадянського суспільства, що має посісти гідне місце як у європейському, так й у світовому співтоваристві розвинутих країн, відповідно до вироблених кращих надбань конституційних стандартів та моральних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Агафонова Н.В. Конституційна реформа в Україні: поняття, інституційний механізм та забезпечення ефективності [Текст]: автореф. дис. ... д.ю.н. : **12.00.02** – конституційне право; муніципальне право / Наталія Володимирівна Агафонова ; Інститут законодавства Верховної Ради України. – Київ, **2017**. – **38** с.
2. Лассаль Фердинанд. О сущности конституции : речь, произнесенная в одном Берлинском фереине; с предисловием Эд. Бернштейна : пер. с нем. / Фердинанд Лассаль ; предисл. Эдуард Бернштейн. – Второе издание. – Одесса : Типо-литография и нотопечатня И. Копельмана: Книгоиздательство «Буревестник», **1905**. – **32** с.
3. Тацій В. Проблеми становлення сучасного конституціоналізму / В. Тацій, Ю. Тодика // Право України. – **2001**. – № **6**. – С. **3–7**.
4. Погорілко В.Ф. Конституційне право України. Академічний курс: підручник у 2 т. – Т. 1 / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. – К.: Юридична думка, **2006**. – **544** с.
5. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : академ. вид. / Скрипнюк О. В. – Х. : Право, **2009**. – **468** с.
6. Мартинюк Р. Чи потрібен Україні двопалатний Парламент? / Р. Мартинюк // Підприємництво, господарство і право. – **2008**. – № **8**. – С. **99–102**.
7. Конституційне право України / за ред. В.Ф. Погорілка [4-е вид.]. – К.: Наукова думка, **2003**. – **732** с.
8. Пархоменко Н.М. Стабільність конституції України як чинник формування та ефективного функціонування політичної системи / Н.М. Пархоменко // Правові основи розвитку сучасних політичних систем: досвід України та Республіки Білорусь: м-ли міжн. наук. конф. (Київ, 22 лист. 2012 р.). – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, **2013**. – С. **75–78**.
9. Румянцев О.Г. Основы конституционного строя России (понятие, содержание, вопросы становления). – М.: Юрист, **1995**. – **285** с.

10. Крусян А. Конституційні перетворення в Україні : доктринально-правові основи та практика / А. Крусян // Право України. – 2012. – № 8. – С. 122–131.

11. Волошин Ю.О. Конституційна реформа та модернізація в сучасній державі в умовах європейської інтеграції: проблеми теорії і практики : [монографія] / Ю.О. Волошин, О.М. Пересада. – Одеса : Фенікс, 2013. – 208 с.

12. Колодій А.М. Принципи права України. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.

13. Киреев В.В. Теоретические проблемы реформирования Конституции Российской Федерации [Текст]: автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право / Валерий Витальевич Киреев. – Челябинск, 2010. – 42 с.

14. Ющик О. І. Конституційні основи та загальна концепція правової реформи / О.І. Ющик // Проблеми теорії конституційного права України / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Парламентське видавництво, 2013. – 616 с.

15. Лемак В.В. Правова реформа в Чехії та Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні проблеми [Текст]: автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.01 – теорія та історія держави і прав; історія політичних і правових учень / Василь Васильович Лемак. – Х., 2003. – 37 с.

16. Савчин М.В. Конституціоналізм і природа конституції: теорія і практика реалізації [Текст]: автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.02 – конституційне право; муниципальное право / Михайло Васильович Савчин / Національна академія внутрішніх справ. – К., 2013. – 42 с.

17. Малишев Б.В. Правова реформа (телеологічний вимір) : [монографія] / Б.В. Малишев. – К.: ВД Дакор, 2012. – 364 с.

18. Білоус В.С. Реформа політична // Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В.П. Горбатенко ; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – [2-ге вид., доповн. і переробл.]. – К. : Генеза, 2004. – 736 с .

19. Курс конституційного права України. Том 2 : учебник / под. ред. М.А. Баймуратова и А.В. Батанова. – Суми : Университетская книга, 2012. – 800 с.

20. Колодій А. Конституційний процес та сучасна конституційна реформа в Україні: етапи розвитку // Право України. – 2012. – № 8. – С. 114–122.

УДК 342.733(477)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ТА КОРИННИХ НАРОДІВ В УКРАЇНІ У СИСТЕМІ ОСВІТИ

Шевчук Вікторія Вікторівна

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права

(Одеський державний університет внутрішніх справ, м.Одеса, Україна)

У статті висвітлено результати аналізу міжнародних та національних нормативно-правових актів, які регламентують порядок реалізації прав національних меншин та корінних народів щодо навчання рідною мовою, вивчення рідної мови у державних та комунальних навчальних закладах. Обґрунтовано тезу щодо наявності діалектичного зв'язку між національною мовою як ознакою та умовою існування нації та її використання в інституційній системі освіти. Охарактеризовані основні форми реалізації прав національних меншин та корінних народів у сфері освіти. В результаті здійсненого аналізу виявлено, що нормативна система захисту прав національних меншин та корінних народів характеризується наявністю ряду проблем, які пов'язані із пробільністю та колізійністю національного освітнього законодавства. Автор звертає увагу на неможливість належного задоволення мовних потреб національних меншин та корінних народів у системі освіти в зв'язку із відсутністю норм спеціальних законів, які регулюють питання отримання освіти на окремих рівнях та видах освіти.

Ключові слова: національна меншина, корінний народ, мова, конституційно-правові засади.

Конституционно-правовые основания реализации прав национальных меньшинства и коренных народов Украины в системе образования

Шевчук Виктория Викторовна,

старший преподаватель кафедры теории и истории государства и права

(Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина)

В статье отражены результаты анализа международных и национальных нормативно-правовых актов, регламентирующих порядок реализации прав национальных меньшинств и коренных народов по обучению на родном языке, изучение родного языка в государственных и коммунальных учебных заведениях. Обоснован тезис о наличии диалектической связи между национальным языком как признаком и условием существования нации и его использования в институциональной системе образования. Охарактеризованы основные формы реализации прав национальных меньшинств и коренных народов в сфере образования. В результате проведенного

анализа выявлено, что нормативная система защиты прав национальных меньшинств и коренных народов характеризуется наличием ряда проблем, связанных с наличием пробелов и коллизий в национальном законодательстве об образовании. Автор обращает внимание на невозможность надлежащего удовлетворения языковых потребностей национальных меньшинств и коренных народов в системе образования в связи с отсутствием норм специальных законов, регулирующих вопросы получения образования на отдельных уровнях и видах образования.

Ключевые слова: национальное меньшинство, коренной народ, язык, конституционно-правовые основы.

Constitutional And Legal Basis For Implementation Of Rights National Minorities And Corinn Peoples In Ukraine In The System Of Education

Shevchuk V.V.

Senior Lecturer of the Department of
Theory and History of State and Law of
the Odessa State University of Internal
Affairs.

The article has highlighted the results of the analysis of international and national regulations that regulate the implementation of the rights of national minorities and indigenous peoples in their mother tongue education and the study of their mother tongue in state and communal educational institutions. The author has concluded that there is no dialectical connection between the level of knowledge and the language of instruction based on the analysis of statistical data and results of sociological surveys and reporting data of the Ministry of Education and Science on the level of knowledge of pupils studying in the language of the national minority. The author has seen the reason for the low level of knowledge of students in improper financial, personnel and logistical support of the educational process. The idea has been grounded on the existence of a dialectical connection between the national language as a sign and a condition for the existence of the nation and its use in the institutional system of education. The main forms of realization of the rights of national minorities and indigenous peoples in the field of education have been described. As a result of the analysis, it has been discovered that the normative system for the protection of the rights of national minorities and indigenous peoples is characterized by the presence of a number of problems related to the stability and conflict of national educational legislation. The author draws attention to the inability to properly meet the linguistic needs of national minorities and indigenous peoples in the education system due to the lack of norms of special laws governing the issue of education at selected levels and types of education. The article has substantiated the conclusion that there are differences in the constitutional and legal ensuring the realization of the rights of national minorities and the rights of indigenous peoples concerning the use of the national language in the educational process.

Key words: national minorities, indigenous peoples, the language, the constitutional and legal bases.

Актуальність. У Преамбулі Основного Закону України вдало поєднується ідея національної основи державотворення поряд з статусом

багатонаціональної, полікультурної держави. Це конституційне положення обумовлено соціально-історичним розвитком України. На сучасному етапі державотворення та розвитку демократичного суспільства продовжує існувати потреба в зміцненні громадянської злагоди на території України. Актуальною проблемою в Україні на сьогоднішній день залишається можливість людини, особливо представника з числа національних меншин та корінних народів, реалізовувати ті права, які гарантовані їй Конституцією та іншими законами держави. Таким чином, державна політика багатонаціональної держави повинна розроблятися та впроваджуватися з урахуванням інтересів всіх громадян, в тому числі і представників національних меншин та корінних народів.

Постановка проблеми. Європейська інтеграція України та її розвиток як правової держави напряму пов'язані з належним забезпеченням прав та інтересів національних меншин. Права національних меншин та корінних народів визнаються як невід'ємна складова цілісної системи прав і свобод людини і громадянина в Україні. Будь-яке право, якщо воно не тільки передбачено нормами права, а, навіть, гарантоване ним, залишається декларативним, тобто не існуючим насправді, якщо воно не знайшло свого практичного виразу [1]. І тут не останнє місце посідає вирішення питання про забезпечення права на застосування мов національних меншин та корінних народів в освітньому процесі.

Аналіз наукових досліджень та наукових публікацій. Вагомий внесок у дослідження правового статусу національних меншин та корінних народів, а також проблематики реалізації їх прав здійснили науковці України, зокрема: І.М. Алмаші, М.М. Антонович, Б.В. Бабін, М.О. Баймуратов, О.М. Биков, І.П. Лопушинський, В.В. Мицик, Л.М. Невара, Л.І. Рябошапко.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження національного та міжнародного законодавства з питань використання мов національних меншин та корінних народів в системі освіти, виокремлення основних проблем в зазначеній сфері та способів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багатонаціональність в Україні сформувалася під впливом процесу переселення народів, що відповідно залишило слід на її національно-етнічному складі. На сьогоднішній день на території нашої держави проживає більше 100 національностей, частка яких в структурі населення складає 22,2 %. Серед них, великі етнічні групи представляють росіяни, білоруси, молдавани, євреї, поляки, болгары, угорці, греки та ін. [2]. До корінних народів в Україні відносяться кримські татари, караїми і кримчаки.

Ще на початку 90-х років ХХ ст. у нашій державі на підставі Декларації про державний суверенітет України, Акту проголошення незалежності України та ратифікованих Україною міжнародних пактів про права та

свободи особистості було сформульовано основи захисту прав національних меншин.

Для повноцінного існування нації в будь-якій країні необхідним є наявність системи гарантій та захисту прав національних меншин, що робить можливим збереження нею своєї самобутності, тобто оригінальності, неповторності, своєрідності.

Реалізація прав національних меншин та корінних народів є невід'ємною частиною забезпечення прав та свобод людини і громадянина та потребує регулювання, як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Конституційні засади державної етнополітики в Україні передбачені статтею 11 Основного закону: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [3].

Законодавство України визнає за громадянами, які належать до національних меншин, низку специфічних прав, серед них і право на користування рідною мовою.

Мова є найбільшим скарбом будь-якого народу. Беззаперечним доказом великої сили мови є притча «Про Вавилонську вежу». Люди працювали злагоджено, бо їх об'єднувала спільна мова та мета. Однак, Бог наслав бурю, що рознесла слова і люди перестали розуміти один одного та не змогли продовжити роботу, та й розійшлися у різні кінці землі, кожен народ у свою сторону. Мова є не тільки засобом спілкування, а й відмінною ознакою та найважливішою умовою існування нації, оскільки саме в мові відбивається її неповторність. Мова є важливим чинником етнічної ідентифікації поряд з народними традиціями, мистецтвом та літературою, які реалізуються через родину, освіту, мистецтво. Саме система освіти є тим інституційним середовищем в якому відбувається не тільки збереження мови, а й її розвиток.

Так, у Декларації прав національностей України 1991 р. закріплюється, що українська держава бере на себе обов'язок створювати належні умови для розвитку всіх національних мов і культур, а також гарантує всім народам і національним групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту [4].

Згідно статі 6 Закону України «Про національні меншини в Україні» держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, ... створення національних культурних і навчальних закладів [5].

У статті **10** Конституції України закріплено, що держава гарантує вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин України [3]. Для представників національних меншин зазначене зобов'язання Української держави є важливим, оскільки мова є символом безсмертя нації.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до частини **5** статті **53** Конституції України, гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [3]. Це положення передбачає декілька форм використання мов меншин. А саме, в одних випадках, може здійснюватися навчання мовою національної меншини – освітній процес відбувається рідною мовою меншини, в інших – рідна мова нацменшини лише вивчається як окрема навчальна дисципліна. Національні культурні товариства можуть створювати умови та організовувати вивчення рідної мови.

Усього в Україні на початок **2016/2017** навчального року в загальноосвітніх навчальних закладах навчалися російською мовою **363 003** школярів, угорською – **16 275**, румунською – **16 139**, молдавською – **2 759**, польською – **1 785**, словацькою – **145**, болгарською – **61** [6].

Порядок застосування мов в Україні до **28** лютого **2018** року визначався Законом України «Про засади державної мовної політики», а безпосередньо статтею **20** Закону визначалися особливості використання мов у сфері освіти. Громадянам України гарантувалося право отримання освіти державною мовою і регіональними мовами або мовами меншин. Це право забезпечувалося через мережу дошкільних дитячих установ, загальних середніх, позашкільних, професійно-технічних і вищих державних і комунальних навчальних закладів з українською або іншими мовами навчання [7]. Вище зазначений Закон України визнаний відповідно до Рішення Конституційного Суду України від **28** лютого **2018** року неконституційним та втратив чинність [8].

Використання мови в освітньому процесі визначається ст.7 Закону України «Про освіту» [13], ст. **48** Закону України «Про вищу освіту» [9], ст. **10** Закону України «Про дошкільну освіту» [10], ст. **7** Закону України «Про загальну середню освіту» [11], ст. **7** Закону України «Про позашкільну освіту» [12]. Останні три нормативно-правові акти з питань використання мови відсилають до Закону України «Про засади державної мовної політики», тобто передбачають право отримання освіти державною мовою і регіональними мовами або мовами меншин, але, як зазначено вище, даний закон втратив силу на підставі Рішення Конституційного Суду України, а відтак виникає питання щодо використання мов національних меншин в освітньому процесі. Особливе занепокоєння в українському суспільстві та серед представників іноземних країн, переважно країн-сусідів, викликало

прийняття 5 вересня 2017 року Закону «Про освіту». Йдеться про статтю 7, в якій наголошується, що українська (державна) мова є основною мовою навчання.

Міністерства освіти та науки України виправдовує закріплення цієї норми офіційною статистикою Українського центру оцінювання якості освіти в 2016 році, згідно якого 55 % випускників шкіл з румунською мовою навчання і 62 % випускників шкіл з угорською мовою навчання не склали зовнішнє незалежне оцінювання з української мови та літератури, зокрема 75 % випускників з Берегівського району, де компактно проживає угорська громада. Тобто на сьогодні в Україні спостерігається стійка тенденція до зниження рівня та погіршення якості загальної середньої освіти у дітей з національних меншин, що здобувають освіту рідною мовою [14]. Поряд з цим, слід пам'ятати, про такі вагомні чинники впливу на якість загальної середньої освіти як рівень фінансування закладів освіти, що проводять освітній процес мовою меншин та особистісну і професійну підготовку вчителів, які спроможні провадити навчальний процес мовами національних меншин та корінних народів.

Разом з цим, в Законі «Про освіту» зазначено право представників національних меншин навчатися мовою відповідної меншини поряд із державною мовою на дошкільному і початковому рівнях освіти, що реалізується в окремих групах дитсадків та класах початкової школи. Також представникам національних меншин України гарантується право вивчення рідної мови в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства [13]. Рамкова конвенція про захист національних меншин статтею 14 передбачає право представників національної меншини вивчати мову своєї меншини та пропонує створювати належні умови для навчання мовою або вивчення мови, і, водночас, наголошує на тому, що використання рідної мови застосовується без шкоди для вивчення офіційної мови або викладання цією мовою [15].

Щодо прав корінних народів на використання національної мови в освітньому процесі зазначеним законом встановлено, що «Особам, які належать до корінних народів України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної і загальної середньої освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідного корінного народу. Це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідного корінного народу України поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою» [13]. Більш ширше закріплення права на освіту рідною мовою корінними народами обумовлено суто об'єктивними факторами, зокрема недержавним характером корінних народів, загрозою зникнення нечисленних народів тощо [16].

Декларація про права корінних народів прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 13 вересня 2007 року декларує право корінних народів створювати та контролювати свої системи освіти та учбові заклади, які забезпечують освіту на їхніх рідних мовах, таким чином, щоб це відповідало притаманним їх культурі методам викладання та навчання. У документі зазначається право представників корінних народів, особливо дітей, на отримання державної освіти всіх рівнів і в усіх формах без будь-якої дискримінації [1713].

Повної імплементації норм Декларації про права корінних народів до національного законодавства не відбулося. Освітні закони відображають спеціальні стандарти захисту мовних прав корінних народів з деякими відхиленнями.

У закладах вищої освіти мовою викладання є державна мова. Згідно Закону України «Про вищу освіту» вивчення мови національної меншини відбувається за бажанням здобувачів вищої освіти в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням цієї мови [9].

Крім того, Закон «Про освіту» наближує Україну до включення в європейський освітній простір, бо передбачає можливість викладання англійською або/та іншими офіційними мовами Європейського Союзу однієї або декількох дисциплін у закладах освіти відповідно до освітньої програми. Варто відзначити, що мови деяких національних меншин України (румунська, угорська, польська, болгарська, словацька) є мовами Європейського Союзу.

Таким чином, норми статті 7 Закону України «Про освіту» базуються на положеннях Конституції України, не суперечать міжнародним актам, які наголошують, що використання мов меншин повинно відбуватися без шкоди для викладання офіційної мови держави [15] та зазначають важливість державної мови для розбудови суспільної згоди.

Підсумовуючи, зазначимо, що:

1. Законодавство у сфері освіти та мовної політики характеризується наявністю прогалин та колізій в питаннях використання мови, зокрема закони, що регламентують питання отримання позашкільної, дошкільної та загальної середньої освіти не визначають порядок використання мов, що не відповідає вимогам п. 4 ст. 92 Конституції України та п. 7 ст. 7 Закону України «Про освіту». Вирішення цієї проблеми вбачається в необхідності закріплення у вітчизняному законодавстві порядку застосування мов.

2. Варто зазначити, що сучасне українське законодавство у сфері використання національних мов у освітньому процесі потребує вдосконалення шляхом усунення протиріч стосовно об'єму та порядку

реалізації прав національних меншин та корінних народів на навчання та вивчення рідної мови в усіх видах та на всіх рівнях освіти.

3. Порівняльний аналіз положень чинного законодавства щодо використання мов корінних народів та національних меншин в системі освіти дає підстави стверджувати, що держава встановлює додаткові гарантії використання рідної мови у сфері освіти для корінних народів, що пов'язано з відсутністю у корінних народів своєї національної державності.

Список використаних джерел:

1. Алмаші І.М. Реалізація прав національних меншин в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: **12.00.02** / Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Київ, **2006**. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=REF&P21DBN=REF&D=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&2_S21P03=ZP=&2_S21STR=0000254179.

2. Чисельність населення України **2017**. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sylnaukraina.com.ua/novini/chiselnist-naselennya-ukra%D1%97ni-2017.html>

3. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України **28** червня **1996** р. (із змін.) // Відомості Верховної Ради України. – **1996**. – № **30**. – Ст. **141**.

4. Декларація прав національностей України від **1** листопада **1991** р. // Відомості Верховної Ради України. – **1991**. – № **53**. – Ст. **799**.

5. Про національні меншини в Україні: Закон України від **25** червня **1992** р. // Відомості Верховної Ради України. – **1992**. – № **36**. – Ст. **529**.

6. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок **2016/2017** навчального року // Статистичний бюлетень. – К., **2017**. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm.

7. Про засади державної мовної політики: Закон України від **3** липня **2012** р. // Відомості Верховної Ради України. – **2013**. – № **23**. – Ст. **218**.

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням **57** народних депутатів України (щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики») від **28.02.2018** № **2-р/2018**. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18/paran55#n55>.

9. Про вищу освіту: Закон України від **1** липня **2014** р. // Відомості Верховної Ради України. – **2014**. – № **37-38**. – Ст. **2004**.

10. Про дошкільну освіту: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2628-III. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/2628-14>.

11. Про загальну середню освіту: Закон України від 13 травня 1999 р. № 651-XIV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/651-14>.

12. Про позашкільну освіту: Закон України від 22 червня 2000 р. № 1841-III. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/1841-14>.

13. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38-39. – Ст. 380.

14. Позиція щодо статті 7 Закону України «Про освіту». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/.../2017.10.31%20-%20Позиція%2>.

15. Рамкова конвенція про захист національних меншин Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 01.02.1995 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_055.

16. Бабін Б.В. Конституційно-правовий статус корінних народів України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=economy_legal_science&id=1058.

17. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів Міжнародний документ від 13.09.2007 р. № 61/295. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_l56.

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 346.7:339.338(477)

ФУНКЦІОНАЛЬНА СПРОМОЖНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ЗДІЙСНЕННІ КОНТРОЛЮ: ПРАВОВЕ ОПОСЕРЕДКУВАННЯ.

Солодченко Сергій Вікторович

Начальник Головного слідчого управління фінансових розслідувань Державної фіскальної служби України, (м. Київ, Україна)

Обґрунтовано авторське поняття «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю», розкрито особливості його правового опосередкування (правового впливу на обсяг спроможності, правового регулювання господарсько-функціональних відносин як форм прояву елементів спроможності), доведено доцільність прийняття визначення функціональної спроможності за вихідне у розгляді питань виявлення та попередження господарських правопорушень.

Обґрунтовано базові елементи «функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю». Їх систематизовано за критеріями: суб'єкт господарювання, сфера господарювання, об'єкт контролю.

Доведено актуальність висунутої наукової гіпотези стосовно того, що «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» є самостійною правовою категорією, комплексним поняттям і важливою правовою дефініцією господарського права, яку доцільно ввести у науковий обіг.

Ключові слова: суб'єкт господарювання, функціональна спроможність у здійсненні контролю, господарські правопорушення.

**Функциональная состоятельность субъектов хозяйствования в осуществлении
контроля: правовое опосредование.**

Солодченко Сергей Викторович

Начальник Главного следственного управления фінансових расследований Государственной фіскальной службы Украины, (г. Киев, Украина)

Обоснованно авторское понятие «функциональная состоятельность субъектов

хозяйствования в осуществлении контроля», раскрыты особенности его правового опосредования (воздействия на объем состоятельности, правового регулирования хозяйственно-функциональных отношений как форм проявления элементов состоятельности), доказана целесообразность принятия определения функциональной состоятельности за исходное в рассмотрении вопросов выявления и предупреждения хозяйственных правонарушений.

Обоснованы базовые элементы «функциональной состоятельности субъектов хозяйствования в осуществлении контроля». Они систематизированы по критериям: субъект хозяйствования, сфера хозяйствования, объект контроля.

Доведена актуальность выдвинутой научной гипотезы о том, что «функциональная состоятельность субъектов хозяйствования в осуществлении контроля» является самостоятельной правовой категорией, комплексным понятием и важной правовой дефиницией хозяйственного права, которую целесообразно ввести в научный оборот.

Ключевые слова: субъект хозяйствования, функциональная состоятельность в осуществлении контроля, хозяйственные правоотношения.

Functional Ability of Subjects Management in the Control: Legal Mediation.

Solodchenko Serghii

Head of the Main Investigation
Department of Financial Investigations of
the State Tax Service of Ukraine, (Kyiv,
Ukraine)

Justified the author's concept «Functional ability of subjects management in the control», features of his legal mediation are revealed (legal impact on the ability scope, legal regulation of its forms of manifestation and other instruments), the feasibility of defining functional ability in the initial in issues of detection and prevention of economic offences by participation of economic entities in the modern consolidated control has been proved.

The basic elements of «functional ability of subjects management in the control» are substantiated. They are systematized according to criteria: subject of economic activity, sphere of management, object of control.

The actuality of the proposed scientific hypothesis about the fact that «the functional ability of economic entities in the control of implementation» is proved to be an independent legal category, complex concept and an important legal definition of economic law that it is expedient to introduce into scientific circulation.

The lack of a terminological indication of the activity of business entities in the implementation of their control functions, including those aimed at preventing corruption, prompts the solution of the problem of legal mediation of the functional ability of economic entities in the implementation of control.

The functional ability of economic entities in the implementation of control is a system of legal norms, influences, measures and actions, balanced in the algorithm of identifying public and private risks and their ability to prevent them.

Complex of organizational and property elements of functional ability (economic entity, sphere of domicile, object of control) in combination with economic and legal means of self-regulation details the scheme of control functions at the enterprise and provides the ability to carry out control actions in the amount provided by the legislation and local acts.

An adequate level of functional ability is an important factor in meeting the requirements and obligations of anti-corruption control in the field of business and preventing commercial, financial, and operational risks.

Inadequate volume of functional ability is the basis for the dismissal of the entity.

An example of the formation of the proper scope of the functional capacity of the implementation of the anti-corruption monitoring entities, it is necessary to recognize the algorithm of action developed by the legislator for developing a typical anticorruption program of a legal entity, assessing the implementation of anti-corruption programs, and others.

Key words: subjects management, functional ability in the control, economic offences.

Постановка проблеми. Законом України «Про запобігання корупції» встановлено обов'язок юридичної особи затверджувати антикорупційну програму. Вона складається з комплексу правил, стандартів і процедур щодо виявлення, протидії та запобігання корупції у діяльності юридичних осіб. [1, ч. 2 ст. 62]. У розвиток та з метою конкретизації зазначеного законоположення Національне агентство з питань запобігання корупції розробило Типову антикорупційну програму юридичної особи (далі – Типова програма). Програма стала новацією правового підходу до боротьби з корупцією у сфері господарювання. Згідно антикорупційних програм суб'єкт господарювання має право здійснювати антикорупційні перевірки своїх потенційних ділових партнерів. Також у Типовій програмі прописано вимогу щодо обрання ділових партнерів за критеріями, які базуються на прозорості їх діяльності, конкурентності, якості товарів, робіт і послуг та надійності, а самі процедури відбору ділових партнерів для різних сфер діяльності юридичної особи має розробляти Уповноважений та затверджувати керівник суб'єкта господарювання. Уповноважений також повинен проводити антикорупційну перевірку наявних або потенційних ділових партнерів юридичної особи з метою оцінки наявності корупційних ризиків та розробляти Примірні форми антикорупційних застережень з урахуванням сфер діяльності юридичної особи [2].

Розуміння антикорупційного контролю, який має здійснювати суб'єкт господарювання, не збігається ані з внутрішньогосподарським ані з самоконтролем. Фактично йдеться про новий вид недержавного контролю. Тому малочислені напрацювання науки господарського права з проблем внутрішньогосподарського та самоконтролю у сфері господарювання будуть недостатніми для оптимізації правового впливу на попередження безрезультативних або малорезультативних нових контрольних заходів суб'єктів господарювання. Переорієнтування законодавця на суб'єкта господарювання у здійсненні контролю з метою мінімізації корупційних ризиків передбачає доцільність правового впливу на обсяг його функціональних можливостей стосовно перебування у новому статусі. Отже внаслідок того, що обсяг функціональних можливостей суб'єкта

господарювання став предметом правового впливу потрібний аналіз, який дозволить виявити природу його функціональних можливостей у здійсненні контролю з метою мінімізації корупційних ризиків у сфері господарювання.

Також продовжується процес реформування ризикоорієнтованого державного контролю у сфері господарювання. Одне з його завдань, яке адресовано відповідним органам державного фінансового та податкового контролю, це – виявлення та попередження істотних порушень господарської самоорганізації і господарського саморозвитку підприємств.

На сучасному етапі запроваджено низку дерегуляційних рішень Кабінету Міністрів України стосовно оцінки ступеню ризику від провадження господарської діяльності. Ці рішення націлені на підвищення конкурентоспроможності потенціалу малого і середнього підприємництва. З'явилися підстави сподіватися, що прискорення запровадження ризикоорієнтованого контролю у діяльність контролюючих органів дозволить: визначити пріоритети для перевірок найбільш ризикових кожного; розвинути процеси господарського саморозвитку і самоорганізації; підвищити економічну результативність правового становища сучасних господарських систем внаслідок запровадження ресурсів господарської самоорганізації та самоконтролю.

Мале та середнє підприємство як елементарна організаційна форма суб'єкта господарської діяльності представляють традиційний предмет вивчення науки господарського права. Потенціал їх функціональної здатності успішно здійснювати свою виробничу та внутрішньогосподарську організацію дій розглядався, здебільшого, лише у ракурсі забезпечення свободи та ініціативності суб'єктів господарювання. Розробка правової бази як підґрунтя для ефективної реалізації їх контрольних функцій – нове наукове завдання, яке не було раніше розв'язано в юриспруденції. Тому виникла потреба у проведенні наукових досліджень щодо аналізу і характеристики правового терміну «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю». Вищевикладене обумовлює актуальність тематики статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментом для написання статті та розкриття значимості авторського поняття «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» стали праці таких науковців, як: О.М. Вінник, О.П. Віхров, Д.В. Задихайло, О.В. Шаповалова, Н.В. Никитченко, І.М. Кравець, О.С. Орлова, М.М. Кузьміна, Є.М. Білоусов та інших. Серед науковців, які у своїх працях зверталися до проблематики впровадження ризикоорієнтованого підходу до державного контролю за реалізацією договірних зобов'язань державно-приватного партнерства слід відзначити низку публікацій О.В. Шаповалової. Зокрема, статті та тази доповідей «Підходи до пізнання ризикоорієнтованого

контролю», «Ризикоорієнтований контроль як гарантія забезпечення публічних інтересів у партнерстві», «Система ризикоорієнтованого контролю при державно-приватному партнерстві», «Глумачення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством».

Метою статті є доведення актуальності висунутої автором статті наукової гіпотези стосовно того, що «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» є самостійною правовою категорією, комплексним поняттям і важливою правовою дефініцією господарського права, яку доцільно ввести у науковий обіг.

Викладення основного матеріалу. Відсутність термінологічного позначення діяльності суб'єктів господарювання з реалізації ними контрольних функцій, в тому числі спрямованих на запобігання корупції, спонукає до розв'язання проблеми правового опосередкування функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю.

Функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю – це система правових норм, впливів, заходів та дій, збалансованих в алгоритм виявлення загрози ризиків публічного та приватного характеру та здатності їх попередження. Комплекс організаційних та майнових елементів функціональної спроможності (суб'єкт господарювання, сфера господарювання, об'єкт контролю) у сукупності із господарсько-правовими засобами саморегулювання деталізує схему контрольних функцій на підприємстві і забезпечує здатність здійснення контрольних діянь в обсязі, передбаченому законодавством та локальними актами. Належний обсяг функціональної спроможності є важливим чинником виконання вимог та зобов'язань антикорупційного контролю у сфері господарювання та попередження комерційних, фінансових, виробничих ризиків. Неналежний обсяг функціональної спроможності є підставою для звільнення від відповідальності суб'єкта господарювання.

Вивчення господарсько-правової категорії «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» доцільно розпочати зі з'ясування критеріїв систематизації її базових елементів.

Перший базовий елемент – суб'єкт господарювання. Функціональну спроможність суб'єктів господарювання здійснювати контроль не лише за своєю діяльністю, але й – потенційного та реального партнера слід визнати потужним ресурсом господарської самоорганізації, який запроваджено Законом України «Про запобігання корупції».

Для мінімізації корупційних ризиків наступним суб'єктам господарювання встановлено обов'язок затвердження антикорупційної програми як правового інструмента для здійснення діяльності, яку можна назвати «контролем над корупцією у сфері господарювання». Така

діяльність передбачає наявність специфічних контрольних функцій: у державних, комунальних підприємств, господарських товариств (у яких державна або комунальна частка перевищує 50 %), де середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період перевищує 70 мільйонів гривень; а також для юридичних осіб, які є учасниками попередньої кваліфікації, учасниками процедури закупівлі відповідно до ЗУ «Про здійснення державних закупівель», якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт дорівнює або перевищує 20 мільйонів гривень. Для інших суб'єктів господарювання затвердження такої програми має добровільний характер. У вищезазначених юридичних особах для реалізації антикорупційної програми призначається особа, відповідальна за її реалізацію – Уповноважений.

Для внутрішньогосподарського оперативного контролю за правильним використанням майна суб'єкта господарювання та надання зовнішнім користувачам зрозумілої і достовірної фінансової звітності Орловою було проведено систематизацію (за впровадженням нею критерієм поняття «суспільно важливого суб'єкта господарювання»): а) суб'єкті великого підприємництва в розумінні ст. 55 ГКУ; б) публічні акціонерні товариства за ЗУ «Про акціонерні товариства»; в) суб'єкти господарювання, діяльність яких підлягає ліцензуванню відповідно до ЗУ «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» за критеріями небезпечності для необмеженого кола осіб, задоволенням невід'ємних потреб населення, використання вичерпних природних ресурсів або ресурсів, які мають стратегічне значення для держави та суспільства [3, с. 10].

Другий базовий елемент – це сфера господарювання, в якій суб'єктам господарювання зроблено адресний припис щодо особливостей регулювання господарської діяльності певного виду. Під регулювання, за позицією І.М. Кравець, розглядається встановлення уповноваженими законом суб'єктами умов здійснення господарської діяльності господарськими організаціями всіх форм власності та індивідуальними підприємцями (громадянами, іноземцями, особами без громадянства зареєстрованими у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності) з метою гарантування свободи підприємництва, обмеження монополізму і захисту економічної конкуренції з одночасним здійсненням контролю за дотриманням встановлених правил, норм і застосування відповідальності за їх порушення [4, с. 40].

З метою впорядкування відповідних зон правової дійсності, стосовно яких виявлена потреба підвищення рівня захисту публічних інтересів, Н.В. Никитченко розробила пропозиції про основні напрями удосконалення законодавства про держаний контроль у сфері господарської діяльності. Її підхід передбачав переорієнтування на виявлення істотних порушень та

мінімізацію корупційних ризиків. Такий підхід означав перехід до ризикоорієнтовного планування інспектування об'єктів контролю; спрямування контролю на виявлення значних порушень і зловживань [5, С. 18–19]. Але йшлося про державний контроль, а все більше актуалізується контроль недержавний.

Під ризиком законодавець розуміє кількісну міру небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий розмір втрат. Орган державного нагляду (контролю) визначає у віднесеній до його відання сфері критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності, відповідні критерії затверджуються Кабінетом Міністрів.

Відомо, що Кабінетом Міністрів України були затверджені критерії оцінки ступеня ризику для суб'єктів господарювання у сферах: ветеринарно-санітарного нагляду, діяльності, що підлягає ліцензуванню Національною комісією регулювання електроенергетики, діяльності арбітражного керуючого, в галузі залізничного транспорту, діяльності (крім видобутку) з дорогоцінними металами, камінням, напівдорогоцінним камінням, діяльності в галузі цивільної авіації.

Оцінку процесу запровадження ризикоорієнтованого підходу щодо державного контролю та нагляду надавала М.М. Кузьміна. Аналіз претензій споживачів (результати соціопитування, що викладені у дисертації М.М. Кузьміної «Господарсько-правові засоби забезпечення якості продукції», дозволив виявити недоліки функціонування суб'єктів господарювання у сфері контролю за якістю продукції, товарів та послуг. Пропозиції дослідниці містять важливі рекомендації щодо розвитку недержавного контролю за якістю продукції, товарів та послуг внаслідок того, що значний обсяг державного контролю у цій сфері зменшено.

Нею було доведено необхідність функціонування поряд з державним наглядом, недержавного. Також визначено форми такого альтернативного нагляду (контролю): **1)** контроль сертифікаційних організацій, які видають сертифікат відповідності, контролюють процес виробництва, кінцеву продукцію чи систему якості; **2)** громадських організацій із захисту прав споживачів; **3)** страхових компаній [6, с. 10, с. 121]. Такий підхід потребує подальшої деталізації.

Для окремих сфер діяльності вже давно (майже 20 років потому) був визначений пріоритет не державного контролю, а самоконтролю. Так, для перевірки якості топографо-геодезичних і картографічних робіт основним видом контролю закріплено самоконтроль [7].

Для використання функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю для досягнення балансу комплексу правових заходів, здатних оптимізувати та наблизити результат контролю до

його мети необхідно аналізувати третій елемент спроможності – об'єкт контролю.

Загальнотеоретичний термін «функції контролю» стосовно їх здійснення суб'єктами господарювання можна розглядами як функції ініціативного та функції зобов'язального характеру.

За авторським переконанням – під основними об'єктами недержавного контролю, стосовно яких доцільно розвивати контрольні функції зобов'язального характеру, слід визнати: запровадження та виконання антикорупційної програми, договірну дисципліну, діяльність стосовно залучення та використання у господарському обігу природних ресурсів, облік та звітування про стан господарської діяльності, забезпечення якості продукції, товарів та послуг.

Водночас положення щодо обов'язковості дотримання антикорупційної програми можуть включатися до договорів, які укладаються суб'єктами господарювання. Тоді виникає запитання: чи вважати такий реквізит договору підставою для з'ясування стану договірної дисципліни у випадку, коли програма не запроваджена суб'єктом господарювання державного чи комунального секторів економіки або запроваджена в іншому порядку, а не в тому, що визначений у законодавстві.

Висновки. Таким чином, з усього сказаного можна зробити висновки. Категорія «Функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» є актуальною для запровадження у науковий обіг внаслідок того, набуває все більшої практичної і наукової значимості. Її потенціал полягає у наступному: покликана уособлювати прояви недержавного контролю у протидії корупції, виступаючи поряд з однопорядковою, але різнорівневою категорією державного контролю.

Вважаю доречним визначати термінологічне позначення діяльності суб'єктів господарювання з реалізації ними контрольних функцій, в тому числі спрямованих на запобігання корупції, через загальнотеоретичний термін «функція», похідним від якого є функціональна спроможність.

Складність розкриття феномену функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю пояснюється неоднозначністю сприйняття соціально-правової сутності її базових елементів – суб'єктів господарювання та таких зон соціально-правової дійсності як сфера господарювання і об'єкт контролю. Тому пропонується обрати за основний підхід до розуміння функціональної спроможності бачення її у строго зазначеному ракурсі функціонального призначення та інструмента оптимального розв'язання важливих соціальних завдань із збереженням балансу публічних та приватних інтересів споживача, виробника, суспільства.

Прикладом формування належного обсягу функціональної спроможності здійснення антикорупційного контролю суб'єктами господарювання слід визнати закріплений законодавцем алгоритм дій з розробки типової антикорупційної програми юридичної особи, оцінці виконання антикорупційних програм та інші.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції : Закон України від **14.10.2014** № **1700-VII** // Відомості Верховної Ради України. – **2014**. – № **49**. – Ст. **2056**.
2. Типова антикорупційна програма юридичної особи, затверджена Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від **2.03.2017** № **75** // Офіційний вісник України **2017**. – № **22**. – Ст. **645**. – С. **471**.
3. Орлова О.С. Правове регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності суб'єктів господарювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. **12.00.04** «господарське право; господарсько – процесуальне право» / О.С. Орлова. – Київ, **2013**. – **18** с.
4. Кравець І. М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень : монографія / Кравець І. М. – К. : Юрінком Інтер, **2010**. – **240** с.
5. Никитченко Н.В. Правове регулювання державного контролю у сфері господарської діяльності. – На правах рукопису. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю: **12.00.04** – господарське право, господарсько-процесуальне право. – Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Київ, **2015**. – **40** с.
6. Кузьміна М.М. Господарсько-правові засоби забезпечення якості продукції. ісертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю: **12.00.04** – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, **2010**. –**220** с.
7. Інструкція про порядок контролю і приймання топографо-геодезичних та картографічних робіт: наказ Головного управління геодезії, картографії та кадастру від **17** лютого **2000** р. № **19**.
8. Шаповалова О.В. Підходи до пізнання ризикоорієнтованого контролю / О.В. Шаповалова // Діалектика приватних і публічних інтересів у державному регулюванні господарської діяльності: зб. матеріалів міжнар. круглого столу. – Київ. нац. універ. ім. Т. Шевченка (**8** листопада **2013** р.). – К., **2013**. – С. **132-136**.
9. Шаповалова О.В. Ризикоорієнтований контроль як гарантія забезпечення публічних інтересів у партнерстві. / О. В. Шаповалова //

Правові проблеми взаємодії держави і бізнесу: матеріали IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (Луганськ, 18–22 листопада 2013 р.). – С. 18–21

10. Шаповалова О.В. Система ризикоорієнтованого контролю при державно-приватному партнерстві / О. В. Шаповалова // Юридична наука і освіта в умовах глобалізації: стан і перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Донецького національного університету (Донецьк 24–25 жовтня 2013 р.). – 2013. – С. 87–91.

11. Шаповалова О.В. Тлумачення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством / О. В. Шаповалова // Правничий часопис Донецького університету. – 2013. – № 2. – С. 112–117.

УДК 347.62:340.151:93"04/10"(477)

ПОЛЯНСЬКИЙ ШЛЮБ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Камінська Олена Анатоліївна,
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових та
соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

У статті розглядаються особливості укладення шлюбу полянами – приведення нареченої до будинку нареченого, що регулюються давніми звичаями і традиціями. Висвітлено характерні риси полянського шлюбу: дохристиянський шлюб встановлювався за допомогою язичницьких релігійних обрядів; у шлюб вступали в віці, у якому були вже можливі подружні стосунки; шлюб передбачав дотримання певних рівнів спорідненості; до обряду укладення дохристиянського шлюбу входив і внесок плати за наречену в формі віна і приданого. Виділено етапи укладення шлюбу: змова – між родичами нареченого і нареченої, предметом якої могла бути принципова згода сторін про укладення шлюбу між їхніми дітьми, умови приведення нареченої і терміни одруження; заручини – які супроводжувала трапеза у батьків нареченої; весілля – передбачало урочисту обстановку з дотриманням установлених обрядів; принесення наступного ранку приданого за нареченою.

Ключові слова: договірний шлюб, укладення шлюбу, приведення, поляни, звичаєве право.

Полянский брак: историко-правовой аспект

Каминская Елена Анатольевна,
кандидат исторических наук, доцент,
профессор кафедры общеправовых и
социально-гуманитарных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского

государственного университета
внутренних дел, г. Херсон, Украина)

В статье рассматриваются особенности заключения брака полянами – приведение невесты в дом жениха, которое регулировалось древними обычаями и традициями. Освещены характерные черты полянского брака: дохристианский брак устанавливался при посредстве языческих религиозных обрядов; в брак вступали в возрасте, в котором были уже возможны супружеские отношения; брак предусматривал соблюдение определенных степеней родства и свойства; в обряд заключения дохристианского брака входил и взнос платы за невесту в форме вена и приданого. Выделены этапы заключения брака: сговор – между родственниками жениха и невесты, предметом которого могло быть принципиальное согласие сторон о заключении брака между их детьми, условия приведения невесты и сроки бракосочетания; помолвка – которой сопутствовала трапеза у родителей невесты; свадьба – предусматривавшая торжественную обстановку с соблюдением установленных обрядов; приношение на следующее утро приданого за невестой.

Ключевые слова: договорной брак, заключение брака, приведение, поляне, обычное право

Marriage of polyany: historical and legal aspects

Kaminskaya Helena Anatoliyvna,
candidate historically sciences, assistant
professor,
Professor of department of common law
and social humanitarian disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs, Kherson,
Ukraine)

This article deals with the peculiarities of the marriage of polyany, regulated by ancient customs and traditions.

The first mention of the marriage life of the Eastern Slavs is contained in the Old Russian chronicle. The Chronicler speaks of polyany as the only people who made marriages and who had wedding traditions and rituals. Before the adoption of Christianity, polyany had a marriage custom – bringing the bride to the groom's house. Bringing actually constitute a contractual marriage. It is concluded that the pre-Christian marriage of polyany is characterized by the following features:

- pre-Christian marriage was established through pagan religious rites;
- marriage entered into an age at which marital relations were already possible;
- provided for the observance of certain degrees of cognation and internals;
- the ceremony of the conclusion of the pre-Christian marriage included the fee for the bride in the form of a veno and a dowry.

The stages of marriage were singled out:

- collusion – between the relatives of the groom and the bride, the subject of which could be the principal consent of the parties on the marriage between their children, the conditions for bringing the bride and the terms of the marriage
- engagement, which was accompanied by a repast at the bride's parents. And one of the most important composite of engagement, symbolizing the ancient Eastern Slavic rite of sacrifice was the

cutting of cheese. The bridegroom's refusal of engagement was considered a great disgrace for bride. Therefore, in the event of a break in the engagement, the groom and his parents had to compensate for the moral damage inflicted for the bride and the cost of the meals.

- a wedding that provided a solemn atmosphere with observance of the established rituals (the bride put her hand into the groom's hand, and the bride and groom exchanged presents, the vestment of the bride in wedding attire; bringing the bride to the groom's house, where she was greeted with honey, bread and thrown with various fruits, after three rounds around the hearth, and seated on the animal hide, turned fur up; the groomsman solemnly weaved the braids of the bride and cut them, the bride flaunted the groom; guests were given a wedding crochet; women and groomsman dressed the newlyweds in new shirts and solemnly laid them on the couch; Meanwhile guests were given a lush fun with a touch of phallic worship; After the wedding night, the newlyweds, accompanied by cheerful cronies, were allowed to clean themselves with water, and probably with fire; offering the next morning for the bride's dowry.

It is noted that in the future, bringing the bride into the groom's house as a form of marriage became more important, as it was more civilized due to the existence of certain contractual requirements: the consent of the young, their relatives, the existence of both the wicked and the dowry; and in general, as the closest to the Christian outlook.

Key words: contractual marriage, marriage, bringing, polyany, common law.

Шлюб і сім'я завжди викликали підвищений інтерес. Глибоко вкорінені у свідомості давньоруських людей язичницькі обряди справили величезний вплив на формування норм шлюбно-сімейного права Київської Русі, у вигляді звичаїв і традицій дійшли до наших днів. Тому дослідження форм і процедури укладення язичницьких шлюбів мають велике значення для розуміння еволюції шлюбно-сімейних відносин.

Дослідженню питання шлюбно-сімейного звичаєвого права дохристиянських часів у своїх працях приділяли увагу М. Грушевський, І. Беляєв, В. Сергієвич, М. Владимирський-Буданов, В. Шульгін, С. Юшков, Н. Пушкарьова, Н. Беляєва, О. Ярмонова, В. Озель, Я. Щапов, Д. Нікітін, Л. Нідерле та ін.

Тим часом деякі аспекти дошлюбного і сімейного життя, уявлень слов'ян про шлюб залишаються недослідженими. Яким, наприклад, був шлюбний ритуал, у чому полягав сенс його окремих процедур тощо.

Виходячи з цього, метою дослідження є: на основі системного аналізу звичаєво-правових норм, історично-юридичної літератури дослідити особливості та закономірності процедури укладення шлюбу, що існувала у полян у язичницький період.

Основними документами, що дають можливість дослідити зазначений період є літописи. Вони вказують на те, що у ті часи шлюб виступав об'єктом правового регулювання [1, с. 29]. Так, за свідченням Нестора, поляне «брачний обычай имяху: не хожаше зять по невесту, но приводяху вечерь, а завтра приношаху по ней, что вдадуче» [2, с. 6].

Слова «приводити» «вести» неодноразово вживалися літописцем для

зображення шлюбних союзів князів: «Игореви взрастьшо и хожаше по Олзе и слушаше его; и приведоша ему жену от Плескова, именем Ольгу» [2, с. 12]. Тобто, у полян наречену урочисто вводили до будинку нареченого. Літописець неодноразово підкреслює значиму юридичну силу цього обряду. Перераховуючи синів Володимира, які мають право на спадкування за князем, літописець називає тільки народжених від п'яти т.зв. «введених» дружин, відокремлюючи їх від дітей наложниць, таким чином, вказуючи на існування різниці між законним шлюбом і наложніцтвом. Вірогідно, форма укладення шлюбу виражалася в урочистому приведенні нареченої [3, с. 11].

Дискусії серед науковців викликає питання про необхідність згоди на шлюб молодих. З одного боку, така форма закріплення шлюбних стосунків свідчить про часткову втрату жінками права на прояв вільної волі при виборі коханого чоловіка і переважної ролі у цій справі родичів або батьків нареченої. На підтвердження, крім уже згаданого приведення Ольги до Ігоря, літопис містить свідчення: «У Ярополка же жена грекиня бе, и бяше была черницею, бе бо привель ю отець его Святославъ и вда ю за Ярополка, красоты ради лица ее» [2, с. 32].

З іншого боку, той же Нестор дає і протилежні відомості: коли князь Володимир мав намір одружитися з дочкою полоцького князя Рогнедою, то батьки нареченої звернулися за згодою до неї самої, тим самим надаючи їй право вибору між Володимиром і Ярополком. І Рогнеда чітко сформулювала свою відмову на шлюб з князем Володимиром: «... не хочу разути сына робичича» [2, с. 32]. Відповідно, це дає можливість наголошувати на необхідності згоди при шлюбі через приведення [4, с. 288]. З іншого боку, оскільки шлюбна змова – це, перш за все, майнова угода, то її остаточне рішення приймалося батьками або родичами як молоді, так і молодого [5, с. 219].

Характерною рисою шлюбу, ймовірно, було дотримання певних рівнів спорідненості. Як указує Нестор, поляни, на відміну від інших слов'янських племен «своих отець обычай имуть кротокъ и тихъ, и стыденье к снохамъ своимъ и къ сестрамъ, къ матеремъ и къ родителемъ своимъ, къ свекровемъ и къ деверемъ велико стыденье имеху» [2, с. 6].

У разі досягнення згоди між батьками молодих наступав останній етап змови – заручини. Не зважаючи на усталену думку про те, що заручини – це обряд християнський, це не зовсім так: відомо, що в середині X ст. сватів до великої княгині Ольги засилав деревлянський князь Мал [6, с. 71].

За звичаєм, заручини супроводжувала трапеза у батьків нареченої. Їли пиріг – коровай, кашу і сир. Причому розрізання сиру було однією з найважливіших складових заручин, що символізує принесення жертви: наречена вносила сир, він різався сватом і роздавався всім присутнім у будинку [7, с. 29]. Отже, розрізання сиру і закріплювало заручини. Відмова нареченого від нареченої після заручин вважалася великою ганьбою для неї [8, с. 244]. Тому, в

разі розриву заручин, наречений і його батьки мали відшкодувати моральну шкоду, завдану нареченій, і витрати на частування. Ця норма звичаєвого права була санкціонована державою і знайшла своє відображення в ст. 35 Великої редакції Церковного статуту князя Ярослава: «Про девку сыр краявши, за сором ей 3 гривны, а что потеряно, тое заплатити, а митрополиту 6 гривен, князь казнить» [9, с. 191].

Шлюб відбувався в урочистій обстановці з дотриманням установлених обрядів. Приводили наречену і приступали до церемонії, під час якої наречена вкладала свою руку в руку нареченого; вони обмінювалися подарунками, серед яких особливо важливим було яблуко, очевидно тому, що в ньому полягав якийсь символ родючості і любові, потім півень або курка (чорна) [10].

Наступна процедура – одягання нареченої у весільне вбрання, що називалося, вірогідно, наметька. Увечері наречену приводили до будинку нареченого, де молоду зустрічали медом, хлібом і засипали різними плодами (зернами хлібних злаків, маком, горохом і т.ін.), щоб вона була плодovitа і заможна. Потім молоду тричі обводили навколо вогнища, для того, щоб вона вклонилася і принесла жертву домашнім богам. Після чого її, нарешті, саджали на звірячу шкіру, повернену хутром догори. При цьому гостям роздавали весільний коровай [11, с. 205]. На весільному бенкеті обов'язково пригощали медом.

Під час шлюбної церемонії відбувалися обряди, які символізували перехід дівчини з-під влади батька під владу чоловіка. Наприклад, дружки урочисто розплітали коси нареченій і стригли, а решту волосся укладали під очіпок, обгорнутий фатою. Або обряд знімання взуття з нареченого нареченою. Ймовірно, цей обряд був символом згоди на шлюб з цим чоловіком і виразом покірності своєму чоловікові [12, с. 161].

Зважаючи на те, що крім свідощів Нестора в оповіданні про Рогнеду, обряду «знімання взуття» у літописах і актових матеріалах більш пізнього періоду не виявлено, існує думка про його відмирання [3, с. 11]. Однак, у XVI–XVII століттях на знак покори наречена повинна була зняти з майбутнього чоловіка чоботи. В один чобіт наречений клав батіг, а в іншій – дорогоцінний камінь або монету. Якщо дівчині вдавалося зняти спочатку той чобіт, у якому знаходилась монета, вважалось, що вона буде щасливою. Якщо у чоботі був батіг, то все життя їй доведеться догоджати чоловікові. При цьому наречений на знак своєї влади над жінкою символічно бив свою майбутню дружину батою по спині.

Обидва обряди символізували покірність жінки майбутньому чоловікові. Так, з церковних повчань і літописів, відомо, що дівчина одразу ж ставала дружиною того, хто їй, простоволосій, накидав на голову покривало або повий і кому вона знімала взуття з ніг.

Після дотримання всіх необхідних формальностей жінки і дружки

одягали молодят у нові сорочки й урочисто укладали їх на ложе [11, с. 205].

Гості тим часом віддавалися буйним веселошам з відтінком фалічного культу. «Некий христоробец и ревнитель по правой вере» у своєму «Слове» писав: «...и егда же оу кого их боудеть брак и творять с боубны и с сопельми и с многыми чюдесы бесовьскими...». Під цими бісівськими чудесами автор мав на увазі непристойний обряд, пов'язаний з виготовленням і обрядовим використанням предметів, що символізують фалос. Чорноризець Яків говорить про «плясанье и гуденье» на язичницьких шлюбах. Скоморохи, труби, гуслі супроводжували шлюб [13, с. 45].

Після шлюбної ночі молодят, у супроводі дружок, відводили очиститися водою, а можливо, і вогнем [11, с. 206].

Заключним етапом полянського весілля було, за свідченням літописця, «принесення» наступного ранку за нареченою того, що «по ней (нареченій) вдадуче». Сенс цього висловлювання допускає можливість двоякого розуміння: 1) на другий день наречений приносить батькам плату за наречену; 2) на другий день приносять до будинку нареченого придане нареченої.

З одного боку, літописець засвідчує, що за дружин платилося віно. Про Володимира Великого сказано, що він «вдасть за вено грекам Корсунь царице деля» [2, с. 50]. І далі: «вдасть Ярослав сестру свою за Казимира и вдасть Казимир за вено людей 800, яже бе полонил Болеслав, победив Ярослава» [2, с. 67]. Слово віно походить від дієслова вінити, яке означає цінувати, купувати: «не пят ли птиц вениться пенязема двема». У народних обрядах і до наших днів наречений розглядається як купець, а наречена як товар: під час «викупу» нареченої у родичів наречений проходить різні веселі конкурси і випробування і дає символічну плату за наречену. Традиційним для історично-юридичної літератури є тлумачення віна як плати, суми викупу за наречену. З часом віно втратило свій первісний зміст і перетворилося на звичайний дар нареченого батькам або родичам нареченої. Згодом рідні дівчини почали передавати їй цю плату разом з приданим, що перейшло у звичай дарувати віно вже не родичам молоді, а їй самій. Так, князь Рюрик своїй дружині Ефанді «при море град с Ижорою в вено дал» [14, с. 55].

З іншого боку, Руська Правда містить відомості про те, що брати давали придане за сестрою. Звідси, якщо наречену ввечері приводять до будинку нареченого, то і придане доставляють йому ж. Цю версію підтверджує літописець Переславля-Суздальського, за яким деревлянському князю Малу снилося, що княгиня Ольга приносить йому придане: «...пръты многоценьны червены вси жемчюгомъ иссаждены и одеяла чръны съ зелеными оузоры и лоди, в нихъ же несенымъ быти, смолны» [15, с. 11]. Отже, рідні нареченої приносили придане.

Приведення нареченої до будинку нареченого і дотримання при цьому всіх необхідних обрядів надавало шлюбу юридичну силу. Так, Нестор чітко

розмежовує законних дружин князя Володимира, яких він називає «водимыми», тобто приведеними згідно з обрядом, і наложниць [10].

Більшість обрядів, які супроводжували шлюби, вже до IX ст. втратила своє початкове релігійне значення і зберігалася тільки як данина традиції. Однак, биличини, пісні і церковні документи XIII–XV століть свідчать, про те, що у залежного населення («на простых людех») цей обряд зберігався і надалі.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що у полян процедура укладення шлюбу регулювалась за допомогою звичаєвого права. Звичаї виникли у процесі співжиття первісних людей, увійшли до їх побуту, свідомості, регулювали поведінку.

До прийняття Християнства у полян існував договірний шлюб (приведення нареченої до будинку нареченого), в основі якого був договір між родичами нареченого і нареченої. Предметом його могли бути принципова згода сторін про укладення шлюбу між їхніми дітьми, умови приведення нареченої і терміни одруження.

Дохристиянський шлюб полян характеризується такими рисами:

- встановлювався за допомогою язичницьких релігійних обрядів;
- у шлюб вступали в віці, у якому були вже можливі подружні стосунки;
- передбачав дотримання певних рівнів спорідненості;
- до обряду входила і плата за наречену в формі віна і приданого.

Надалі приведення нареченої до будинку нареченого як форма шлюбу набувала більш вагомого значення, оскільки була більш цивілізованою завдяки існуванню певних договірних вимог (згоди молодих, їх родичів, існуванню як віна, так і приданого), і взагалі, як найбільш наближена до християнського світогляду.

Список використаних джерел:

1. Форми укладання шлюбу в Україні у до християнські часи / В. Озель // Юрид. Україна – 2010. – №10. – С. 29–30.
2. Полное собрание русских летописей. В 10 т. Том первый. Лаврентиевская и Троицкая летописи. – СПб.: Тип. Эдуарда Праца, 1846. – 298 с.
3. Нижник Н.С. Правовое регулирование семейно-брачных отношений в русской истории. – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2006. – 278 с.
4. Ярмонова Е.Н. Правовое положение женщин на Руси с IX по XV век : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. – Ставрополь, 2004. – 195 с.
5. Щапов Я. Н. Брак и семья в Древней Руси // Вопросы истории. М., 1990. – № 10. – С. 218–219.
6. Пушкарева И.Л. Женщины Древней Руси. – М.: «Мысль», 1989. – 286 с.
7. Лещенко В.Ю. Семья и русское православие (XI–XIX вв.). – СПб.: «Издательство Фроловой Т. В.», 1999. – 396 с.

8. Шапов Я. Н. Княжеские уставы и церковь в древней Руси XI–XIV вв. – М., 1972. – С. 244.
9. Чистяков О.И. Российское законодательство X–XX веков в 9 т. – Том 1. Законодательство Древней Руси. – Москва: Юрид.литература, 1984. – 432 с.
10. Омелянчук С. В. Формы и процедура заключения языческих браков в Киевской Руси // «История государства и права», 2007, № 8. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.center-bereg.ru/d1226.html>.
11. Нидерле Л. Славянские древности. Пер. с чешек. Т. Ковалевой, М. Хазанова, ред. А.Л. Мошайта. – М.: Культурный центр «Новый Акрополь», 2010. – 744 с.
12. Момотов В. В. Формирование русского средневекового права в IX – XIV вв. – М., 2003. – 418 с.
13. Гальковский Н. Борьба христианства с остатками язычества в древней Руси. В 2-х томах. – Т. 2. – М.: Печатня А.И. Снегиревой, 1913. – 316 с.
14. Шпилевский С. М Семейные власти у древних славян и германцев. – Казань: Университетская тип., 1869. – 388 с.
15. Летописец Переславля-Суздальского. Составленный в начале XIII в. (между 1214 и 1219 годами). – М., 1851. – 217 с.

УДК 347.131

ПРАВОВИЙ ЧАС У РЕЧОВОМУ ПРАВІ

Маковії Віктор Петрович,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін (Одеський державний
університет внутрішніх справ, м. Одеса,
Україна)

Стаття містить дослідження правового часу як юридичної категорії речового права, а також як засобу до обмеження відповідного суб'єктивного цивільного права у речових відносинах. Здійснено системне дослідження вагової частини речових прав, визначених загальним та спеціальним законодавством, на предмет встановлення місця у відповідному механізмі правового регулювання строку та терміну, що є формами прояву темпоральних величин у цивільному праві.

Ключові слова: строк, термін, час, речове право, право власності, сервітут, володіння, набуття, припинення, здійснення.

Правовое время в вещном праве

Маковий Виктор Петрович,

кандидат юридических наук, доцент,
заведующий кафедры гражданско-
правовых дисциплин,
(Одесский государственный
университет внутренних дел, г. Одесса,
Украина)

Статья содержит исследование правового времени как юридической категории вещного права, а также как средства к ограничению соответствующего субъективного гражданского права в вещных отношениях. Совершено системное исследование большого числа вещных прав, определенных общим и специальным законодательством, на предмет определения места срока и термина, которые являются формами проявления темпоральных величин в гражданском праве.

Ключевые слова: срок, термин, время, вещное право, право собственности, сервитут, владение, приобретение, прекращение, осуществление.

Legal time in the law of estate

Makovii Viktor Petrovich,

candidate of legal sciences, associate professor,
head of the department of civil legal disciplines,
(Odessa state university of internal affairs)

The article contains research of legal time as a legal category of law of estate, and also how facilities are to limitation of the proper equitable civil right and subjective civic duty in the real relations.

System research of large number of laws of estate, definite by the common and special legislation, is accomplished, both before, and in modern terms. At it is conducted analysis of the normative fixing of legal time as a civil legal institute, legal constructions of limitation of equitable civil rights, and also varieties of laws of estate within the framework of the Ukrainian legal field.

Attention for the purpose of location term and term applies, which are the forms of display of temporalnih sizes in a civil law, and also their display in the mechanism of the legal adjusting of real legal relations. Among the laws of estate in the plane of action of temporal limitations the right of ownership, right for the domain, servitut, are considered, emfitevzis, superfitsiy, right for the operative management, right for the complete economic conduct, right for the permanent use by lot land.

By an author legal time is explored in the context of selection of such stages of existence of law of estate as: 1) origin; 2) realization; 3) stopping.

In addition, the real relations are analysed, and the normative orders are interpreted taking into account the their entity selection, that is definite property blessing, among which lot lands, habitation as apartments, one-flat houses, rooms in apartments and one-flat houses, dwelling and unoccupied apartments in dormitories, securities of the proper legal mode, some property of public and communal domain.

Separate attention is devoted to the questions of methods of acquisition and stopping of right of ownership and other laws of estate, which the short stories of normative orders are selected among, on the example of the so-called special confiscation.

An useful conclusion is done about that a term by virtue of nature of real legal relations has the enough tapered use and is inherent more of themes from them, which arise out of agreement, and also realization of which by the is mediated contractual relations. Also the special attention is spared to the civil legal term of complex legal nature on the example of acquisitive prescription.

Keywords: term, term, time, proprietary right, ownership right, easement, possession, acquisition, termination, exercise.

Розгляд часу в числі обмежуючих правових конструкцій здійснення цивільного права та виконання цивільного обов'язку наразі є доволі актуальним, що пов'язано з його сутністю як соціально-правового та філософського явища, пріоритетним покликанням якого є упорядкування цивільного обігу, стабілізація цивільних правовідносин, забезпечення оперативної реалізації їх змісту [1, с. 5]. Дана темпоральна категорія пронизує всі інститути цивільного права, зокрема в рамках врегулювання речових відносин. На розвиток основних здобутків світової спільноти, зокрема країн Європи, на теренах української держави віднайшли відображення найкращі напрацювання правової регламентації таких суспільних відносин як в Основному Законі, так і спеціальному цивільному законодавстві.

Свого часу Закон України «Про власність», а далі Конституція України у ст. ст. 13, 14, 41, 47, та 54 безпосередньо заклали підвалини для подальшого розвитку та становлення речових прав в рамках українського законодавства, а Цивільний кодекс України (надалі – ЦК) та низка прийнятих у відповідності до нього спеціальних нормативно-правових актів продовжили збагачення правового регулювання цих відносин із запозиченням найкращих напрацювань сучасного європейського законодавства у площині набутих останнім найцінніших юридичних конструкцій у цій сфері.

Дослідженню загальних правил обмеження суб'єктивних речових прав було присвячено низку робіт науковців різних часів. Серед останніх напрацювань необхідно відзначити напрацювання О.В. Розгон в частині меж та обмеження права власності, І.А. Спасибо щодо набуття права власності, К.М. Тоцької з приводу обмеження права власності на земельну ділянку, Я.В. Оніки щодо речових прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення та інші. Безпосередньо темпоральним мевам здійснення наведених цивільних прав приділено уваги Т.М. Вахонєвою у розрізі загальних положень про строки і терміни у цивільно-правових інститутах, І.В. Яремовою в рамках визначення моменту набуття права власності в залежності від різновиду об'єкта та певного юридичного факту, за якого

виникає відповідне речове право. В.В. Луць у згаданій роботі здійснив комплексне оглядове дослідження строків і термінів в рамках інститутів права власності та інших речових прав.

Метою даної статті є визначення сутності правового часу у речових відносинах, виокремлення обмежувальної його дії на етапі виникнення, здійснення та припинення відповідного суб'єктивного цивільного права у розрізі наявного теоретичного та емпіричного підґрунтя.

Дослідження отриманої української моделі правового регулювання речових відносин надає привід дійти наступних висновків в частині застосування темпоральних величин в рамках здійснення відповідних суб'єктивних цивільних прав та виконання суб'єктивних цивільних обов'язків.

Слушним є погляд на сутність часу у соціально-правовому вимірі як цивільно-правову категорію з урахуванням природи обмеження речового права. Зміст ст. 13 ЦК надає визначення меж здійснення будь-якого суб'єктивного цивільного права, яке регламентоване договором або актами цивільного законодавства. Є.О. Мічурін у власній дефініції обмеження суб'єктивного цивільного права визначає як елемент механізму правового регулювання, спрямований на охорону прав суспільства, інших уповноважених осіб, здатний за допомогою специфічних законодавчих заборон, обов'язків чи дозволів впливати на звуження змісту суб'єктивного цивільного права та ускладнення його здійснення [2, с. 130]. У авторській інтерпретації обмеження суб'єктивного цивільного права у порівнянні з обтяженням полягає у звуженні меж здійснення відповідного суб'єктивного права уповноваженої особи, яке не пов'язано з виникненням будь-яких додаткових прав у інших осіб, визначене нормативним приписом, договором або рішенням суду [3, с. 33–34]. При цьому, якщо в якості таких меж розглядати часові величини, які безпосередньо обмежують здійснення суб'єктивних речових прав, а відповідно і кореспондуючих їм цивільних обов'язків, то маємо розуміння сутності правового часу саме у наведеному контексті [4, с. 126].

У книзі третій ЦК правовий час відтворено в розрізі наступних етапів існування суб'єктивного речового права: 1) виникнення; 2) здійснення; 3) припинення. При цьому він проявляється у сутності як строку, так і терміну, які займають окреме місце у загальній дефініції часу за положеннями розділу V «Строки та терміни. Позовна давність». Так в якості терміну, як прояву темпоральної величини, необхідно визнати момент виникнення права власності на новостворене майно та об'єкти незавершеного будівництва (ст. 331), момент набуття права власності за договором (ст. 334), на рухому річ, від якої власник відмовився (ст. 336), на знахідку (ст. 338), на бездоглядну домашню тварину (ст. 341), на скарб (ст.

343), за набувальною давністю (ст. 344), а також виникнення права володіння (ст. 398), сервітуту (ст. 402), права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (ст. 407), права користування чужою земельною ділянкою для забудови (ст. 413).

Подібним чином, термін прямо унормований положеннями ЦК щодо припинення права власності шляхом: відмови від права власності (ст. 347), знищення майна (ст. 349), а також припинення права володіння (399), сервітуту (ст. 406), права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (ст. 412), права користування чужою земельною ділянкою для забудови (ст. 416).

Поряд з 3 книгою ЦК темпоральні величини щодо моменту виникнення та припинення речових відносин містяться в інших, спеціальних, нормативно-правових актах. Зокрема, з приводу правового регулювання суспільних відносин щодо приватизації майна вказані правові категорії охарактеризовані в положеннях ст. ст. 116, 118 Земельного кодексу України – стосовно земельних ділянок, у Законі України «Про приватизацію державного житлового фонду» – стосовно квартир у багатоквартирних будинках, одноквартирних будинків, кімнат у квартирах та одноквартирних будинках, у положеннях Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків» – щодо житлових та нежитлових приміщень у гуртожитках, у приписах ст. ст. 65, 65¹, 65², 65³, 68 та 69 Закону України «Про акціонерні товариства» – щодо належних державі пакетів акцій у статутному капіталі акціонерного товариства, у нормах Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» – при виході суб'єктів управління товариства з обмеженою відповідальністю зі складу його учасників, учасником якого є держава або територіальна громада і розмір державної або комунальної частки в якому становить 50 або менше відсотків, і у Законі України «Про приватизацію державного і комунального майна» – щодо решти видів державного та комунального майна, включаючи єдині майнові комплекси (підприємства), як найбільш складні об'єкти у сутності змісту ст. 191 ЦК.

Відповідним чином, питання, що є предметом даного дослідження, в частині виникнення права власності на об'єкти самочинного будівництва унормовані положеннями низки законодавчих актів. Така підстава виникнення права власності здійсненна у площині одного з варіантів будівництва: на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, без належного документа, який дає право виконувати будівельні роботи, чи належно затвердженого проекту, за умови істотного порушення будівельних норм і правил. У зв'язку з цим до числа правил, що визначають коло обставин у структурі відповідного юридичного складу, за якого виникає право власності щодо самочинного будівництва небезпідставно віднесено

Закон України «Про архітектурну діяльність», Закон України «Про планування та забудову територій», Закон України «Про основи містобудування», Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», де надано визначення значимим юридичним категоріям, як-то «будівництво», «містобудування», «самовільне зайняття земельної ділянки» тощо [5, с. 219–220].

Питання припинення права власності шляхом викупу земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, приватної власності для суспільних потреб чи їх примусового відчуження з мотивів суспільної необхідності деталізовані у Законі України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності», де визначені часові межі здійснення відповідної процедури щодо припинення такого речового права у контексті використання спеціальних юридичних категорій, які входять до складу відповідної юридичної сукупності, на прикладі понять «суспільна необхідність», «суспільна потреба» [6]. Разом зі строками та термінами у речових відносинах при дослідженні такого способу припинення права власності підлягають прискіпливому аналізу також і питання темпоральних величин як засобу до обмеження суб'єктивних цивільних прав та обов'язків сторін договору, як підстави відчуження вказаного об'єкта [7].

Застосування часових меж здійснення прав та виконання обов'язків при реалізації конфіскації як санкції за вчинене правопорушення шляхом припинення права власності унормовано положеннями адміністративного та кримінального законодавства, зокрема у ст. 29 Кодексу України про адміністративні правопорушення та у ст. 59 Кримінального кодексу України. З урахуванням новел антикорупційного законодавства та спрощенням візового режиму з країнами Європи особливого правового регулювання набула так звана спеціальна конфіскація, основні засади якої відображені у Законі України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації», який по своїй суті відтворює кримінально-правову природу даної юридичної категорії [8, с. 293].

Оскільки ч. 2 ст. 395 ЦК вказує на невичерпність переліку речових прав, необхідно дійти висновків щодо поширення правової регламентації темпоральних величин й на інші речові права, які визначені законом. Вочевидь, подібні висновки мають бути отримані з приводу унормованих Господарським кодексом України права господарського відання та права

оперативного управління (ст. ст. **136, 137**), а також визначеного Земельним кодексом України права постійного користування земельною ділянкою (ст. ст. **92, 125**).

Окрім того, термін застосовується у чинному законодавстві як початок перебігу іншого виду правового часу – строку, що не може бути позитивно сприйнятим, оскільки наведені темпоральні величини чітко розмежовуються у ст. **251** ЦК за правовим значенням відповідної категорії: для терміну – момент у часі, з настанням якого пов'язана відповідна дія чи подія, що має юридичне значення, а для строку – період у часі, зі спливом якого пов'язана та чи інша юридично значима дія чи подія.

Що ж до строку, то така темпоральна величина має менш поширене використання в рамках здійснення речових прав у порівнянні з зобов'язальними. Наведена обставина пояснюється тим, що речові відносини у своїй природі є статичними, в той час як зобов'язальні – динамічними, а строк по суті має правове значення саме в динамці перебігу. У зв'язку з наведеним у цивільному праві є усталеною думка з цього приводу, яка взагалі ототожнює застосування строку та терміну до речових відносин, насправді не залишаючи місце першому у відповідних положеннях [**1, с. 79–89**].

Хоча непоодинокі випадки нормативного закріплення строку й у визначенні темпорально-правових меж здійснення відповідного суб'єктивного речового права. Наприклад, безпосередньо строковими рамками прояву темпоральних величин в речовому праві оперують нормативні положення ЦК щодо меж здійснення давнісного володіння (ст. **344**), права власності особи на майно, яке не може їй належати (ст. **348**), сервітуту (ст. **403**), права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (ст. **408**), права користування чужою земельною ділянкою для забудови (ст. **413**).

З наведених новими для вітчизняного законодавства є положення щодо строків набувальної давності. При цьому сама набувальна давність розглядається у вузькому та широкому розумінні. У широкому розумінні – як цивільно-правовий інститут, у вузькому – як складний юридичний факт, що є підставою виникнення речового права. Як цивільно-правовий інститут, набувальна давність – це система цивільно-правових норм, які регулюють однорідні відносини з приводу визначення долі майна, що перебуває у кваліфікованому володінні певної особи протягом встановленого законом часу. Як юридичний факт, набувальна давність – це системна сукупність юридичних фактів (юридичний склад), що є підставою для виникнення речового права у певного суб'єкта цивільно-правових відносин.

Саме в межах здійснення давнісного володіння або давнісного користування простежується темпоральне обмеження в рамках природи

строку набувальної давності, за наслідками спливу якого виникає відповідне речове право. При цьому слушно з огляду на умови здійснення такого права, об'єкт, щодо якого воно реалізується, а також деяких інших характерних рис подібного правового положення, виокремлено ординарні (звичайні) та екстраординарні (спеціальні) строки набувальної давності [9, с. 201–202].

Строк в ролі правового часу у сервітутних відносинах розглядається як спосіб здійснення обмеження прав на землю (постійні та непостійні сервітути), що забезпечує безперервне чи епізодичне (фізично постійним таке використання бути не може, хоча юридично воно завжди доступно йому) використання земельної ділянки в інтересах сервітуарія, а також як темпоральна обмежувальна величина безпосереднього здійснення сервітуту, як наслідок наявності безстрокових та строкових сервітутів [10, с. 54–55].

Слушною є точка зору, яка схиляється до походження права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб із договірних відносин [11, с. 142–144]. Подібне не безпідставно має відповідну підтримку й щодо права користування чужою земельною ділянкою для забудови [12, с. 185–186]. У зв'язку з цим строки здійснення наведених речових прав у повній мірі мають нагоду ототожнюватись з відповідними договірними строками.

З наведених міркувань необхідно дійти наступних висновків. По-перше, правовий час у речових правовідносинах отримав нормативне закріплення як на рівні приписів Цивільного кодексу України, так і спеціальних нормативно-правових актів. По-друге, у речовому праві віднайшли відображення і строки, і терміни як опосередкований засіб до обмеження відповідного суб'єктивного цивільного права. По-третє, термін набув ролі моменту виникнення та припинення того чи іншого речового права, а також початку перебігу строку у названих суспільних відносинах. По-четверте, строк в силу природи речових відносин має досить звужене застосування й притаманний більше тим речовим правам, які випливають із договору, а також здійснення яких опосередковується договірними взаєминами. По-п'яте, у речових відносинах віднайшли своє місце цивільно-правові строки комплексної природи, що притаманні не тільки їм, на прикладі давнісних строків, а саме набувальної давності.

Зазначене вище свідчить про значимість комплексних наукових досліджень темпоральних обмежень здійснення певних суб'єктивних цивільних прав в рамках того чи іншого цивільно-правового інституту чи навіть підгалузі, на прикладі речового права, а тому актуалізує подальші пізнання у цьому напрямку.

Список використаних джерел:

1. Луць В.В. Строки і терміни у цивільному праві: монографія / В.В. Луць – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 320 с.
2. Мічурін Є.О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект): монографія. / Є.О. Мічурін – Х.: Юрсвіт, НДІ Приватного права та підприємництва АПрН України, 2008. – 482 с.
3. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 8: Договори про передачу майна у власність та користування / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Серія «Коментарі та аналітика». – Х.: ФО-П Лисяк Л.С., 2013. – 672 с.
4. Маковій В.П. Термін серед темпоральних обмежень суб'єктивного права інтелектуальної діяльності / В.П. Маковій // Порівняльно-аналітичне право – 2015. – № 4. – С. 122–126.
5. Курібло В.А. Самочинне будівництво: поняття та наслідки здійснення / В.А. Курібло // Часопис Київського університету права – 2009. – № 4. – С. 219–224.
6. Кузьменко Н. Правове регулювання викупу земельних ділянок для суспільних потреб: проблеми та перспективи вдосконалення / Н. Кузьменко // Підприємство, господарство і право – 2016. – № 6. – С. 98–103.
7. Яворська О.С. Договір як правова підстава викупу земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, для суспільних потреб. / О.С. Яворська // Актуальні проблеми держави і права – 2014. – Вип. 73. – С. 369–375.
8. Ященко Я.М. Спеціальна конфіскація: деякі аспекти застосування / Я.М. Ященко // Часопис Київського університету права – 2013. – № 4. – С. 291–294.
9. Маковій В.П. Набувальна давність у цивільному праві: теорія та практика: моногр. / В.П. Маковій – Одеса: ОДУВС, 2014. – 232 с.
10. Луць В., Лапечук П., Попович Т. Проблеми земельного сервітуту / В. Луць, П. Лапечук, Т. Попович // Юридична Україна – 2010. – № 2. – С. 53–55.
11. Харитоновна Т.Є. Набуття громадянами права на чужу земельну ділянку шляхом укладання договору емфітевзису / Т.Є. Харитоновна // Порівняльно-аналітичне право. – № 1. – 2014. – С. 140–144.
12. Пляс О.В. Природа правовідносин користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб та для забудови / О.В. Пляс // Європейські перспективи. – № 1. – 2015. – С. 184–189.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 342:368.01(477)

ЕЛЕМЕНТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЛАСНИКІВ НАЗЕМНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ

Карпенко Карина Костянтинівна,
аспірант кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Розглядаються структурні елементи адміністративно-правового статусу суб'єктів страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні. Обґрунтовано доводиться, що адміністративно-правовим статусом Нацкомфінпослуг України доцільно визначити його положення у ієрархії органів виконавчої влади, яке створює умови для забезпечення спроможності Комісії своїми односторонніми діями (актами) породжувати, змінювати або припиняти адміністративно-правові правовідносини у сфері регулювання ринків фінансових послуг. До структури адміністративно-правового статусу Нацкомфінпослуг України доцільно віднести такі елементи: 1) мета, завдання, функції; 2) компетенція; 3) організація діяльності; 4) юридична відповідальність службовців Нацкомфінпослуг України.

Ключові слова: страхування, адміністративно-правовий статус, Національна комісія, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг, страховий інтерес, страхова премія, страхова виплата, транспортний засіб.

СТРАХОВАНИЕ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СОБСТВЕННИКОВ НАЗЕМНЫХ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ В УКРАИНЕ

Карпенко Екатерина Константиновна,
аспірант кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
(Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одеса, Україна)

Рассматриваются структурные элементы административно-правового статуса субъектов страхования гражданско-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств в Украине. Обоснованно доказується, що адміністративно-

правовым статусом Нацкомфинуслуг Украины целесообразно определить его положением в иерархии органов исполнительной власти, которое создает условия для обеспечения возможности Комиссии своими односторонними действиями (актами) порождать, изменять или прекращать административно-правовые правоотношения в сфере регулирования рынков финансовых услуг. В структуру административно-правового статуса Нацкомфинуслуг Украины целесообразно отнести следующие элементы: 1) цели, задачи, функции; 2) компетенция; 3) организация деятельности; 4) юридическая ответственность служащих Нацкомфинуслуг Украины.

Ключевые слова: страхование, административно-правовой статус, Национальная комиссия, осуществляющая государственное регулирование рынков финансовых услуг, страховой интерес, страховая премия, страховая выплата, транспортное средство.

INSURANCE OF CIVIL AND LEGAL LIABILITY OF LAND TRANSPORT MANUALS IN UKRAINE

K. Karpenko

postgraduate student of the department of
administrative law and the administrative
process Odessa State University of
Internal Affairs (Odessa, Ukraine)

The question of the content and structure of the administrative and legal status of a certain state body is crucial for solving the problems of improving the organization of its activities, adjusting the place in the system of state authorities, and therefore increasing the effectiveness of its activities.

The structural elements of the administrative and legal status of subjects of civil liability insurance of owners of land vehicles in Ukraine are considered. It is established that the legal status of an official includes, first of all, constitutional (general) rights and correspondent duties that determine the content of legal personality and are inseparable from an individual. An official may act in three main qualities: a) as a carrier of constitutional rights and obligations; b) as a subject of power functions; c) as an individual subject.

In determining the elements of the administrative and legal status of the National Financial and Economic Commission of Ukraine, several circumstances should be taken into account. First of all, the fact that the National Financial Services Commission of Ukraine is a state body and, in accordance with the current legislation, it operates with a lawful purpose through the fulfillment of certain tasks, realizing specific functions. As a state body, the National Financial Services Commission of Ukraine has a certain organizational structure in the form of an organizational structure – in fact, the National Financial Services Commission of Ukraine, its structural divisions, territorial bodies. Secondly, the tasks and functions of the National Financial and Economic Commission of Ukraine are implemented through the activities of its employees as officials who acquire powers of the respective competence of the National Financial Services Commission of Ukraine. For non-fulfillment or improper performance of the authority, employees of the National Financial Services Commission of Ukraine bear legal responsibility.

It is reasonable to prove that the administrative and legal status of the National Financial Services Commission of Ukraine is expedient to determine its position in the hierarchy of executive authorities, which creates conditions for the Commission to create, amend or terminate administrative and legal relations in the sphere of regulation of financial

services markets by their unilateral acts (acts). In the structure of the administrative status of the National Financial Services Commission of Ukraine it is expedient to include the following elements: 1) goals, tasks, functions; 2) competence; 3) organization of activity; 4) legal liability of employees of the National Financial Services Commission of Ukraine.

Keywords: insurance, administrative–legal status, National Commission, carrying out state regulation of financial services markets, insurance interest, insurance premium, insurance payment, vehicle.

Однією з найактуальніших проблем розбудови правової демократичної держави в Україні на сьогодні є створення та забезпечення ефективного функціонування незалежної системи органів судової влади, головним завданням якої є захист прав і свобод особистості. Реалізація судами завдань щодо захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави вимагає належного правового та організаційного забезпечення їх діяльності.

Питання змісту та структури адміністративно–правового статусу певного державного органу має ключове значення для вирішення проблем вдосконалення організації його діяльності, корегування місця у системі органів державної влади, а отже підвищення результативності його діяльності.

Проблеми правового статусу державних органів, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг взагалі та службовців зокрема були предметом наукових досліджень М.М. Бурбики, В.В. Долежана, А.С. Васильєва, О.М. Костюкова, В.М. Манохіна, Н.Р. Нижника, І.Б. Протаса, Є.М. Поповича, О.Ф. Скакун, Г.П. Середи, Ю.О. Тихомирова, П.В. Шумського, М.К. Якимчука та інших науковців. Однак, незважаючи на вагомий внесок цих науковців у поліпшення науково–теоретичної бази функціонування державних органів, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, низка важливих питань ще потребує свого вирішення. До них, зокрема, належать проблеми трансформації правового статусу працівників державних органів відповідно до сучасного етапу розвитку демократичних відносин у нашій державі та європейських стандартів, удосконалення правового регулювання прав та обов'язків державних службовців органів, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг.

Метою статті є встановлення та обґрунтування складових елементів адміністративно–правового статусу суб'єктів страхування цивільно–правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні.

Провідним державним органом у сфері регулювання ринку страхування є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України. Розглянемо більш детально її правовий статус.

У системі органів виконавчої влади Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі – Нацкомфінпослуг) є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України, метою діяльності якого є здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам (ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг») [1]. Такий захист Нацкомфінпослуг України здійснює шляхом:

- формування та забезпечення реалізації політики державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг (крім ринку банківських послуг і ринків цінних паперів та похідних цінних паперів);

- розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг та вирішення системних питань їх функціонування;

- забезпечення розроблення та координації єдиної державної політики щодо функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування;

- здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства у відповідній сфері;

- захист прав споживачів фінансових послуг шляхом застосування у межах своїх повноважень заходів впливу з метою запобігання і припинення порушень законодавства на ринку фінансових послуг;

- узагальнення практики застосування законодавства України з питань фінансових послуг і ринків та розроблення пропозицій щодо їх вдосконалення;

- розроблення і затвердження обов'язкових до виконання нормативно-правових актів з питань, що належать до її компетенції;

- координація діяльності з іншими державними органами;

- запровадження міжнародно визнаних правил розвитку ринків фінансових послуг (ст. 3 Указу Президента від 23 листопада 2011 року 1070/2011 «Про затвердження Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» [2].

Однак, державна політика у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг полягає не лише у здійсненні державного контролю, але й у розробці і прийнятті відповідних державних програм щодо сприяння розвитку та підвищенні якості надання таких послуг, вжитті заходів щодо демонополізації ринку фінансових послуг, фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультативної та іншої підтримки суб'єктів господарювання, які сприяють розвитку ринку фінансових послуг. Такі повноваження надані органам державної влади, органам місцевого самоврядування та органам адміністративно-господарського управління та

контролю. Суб'єкти господарювання, органи влади, органи місцевого самоврядування, а також органи адміністративно-господарського управління та контролю зобов'язані сприяти розвитку ринку фінансових послуг та не вчиняти будь-яких неправомірних дій, які можуть мати негативний вплив на ринок фінансових послуг.

Вирішення проблеми вдосконалення адміністративно-правового статусу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України передбачає з'ясування сутності самої категорії «правовий статус».

Правовий статус є категорією не тільки багатоаспектною, а й багатоелементною. У словниках елемент (від латинської «*elementum*» – первісна речовина) визначається як: складова будь-чого цілого [3, С. 245]; об'єкт, який входить до складу певної системи і розглядається у її межах як неподільний [4, С. 127]. Звертаючись до історії розвитку поняття «правовий статус», необхідно зазначити, що до свого сучасного розуміння воно пододало досить тривалий шлях. Перші згадування про юридичний статус зустрічаються в працях давньоримських учених. У перекладі з латини воно (*status*) означає – положення, стан у будь-якій ієрархії, структурі, системі [5, С. 307]. За допомогою правового статусу суспільство створює реальні можливості для виконання суб'єктами права своїх соціальних функцій. При цьому доцільно визначити особливості правового статусу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України як органу виконавчої влади, адже науковцями найбільш глибоко розроблена теорія правового статусу фізичної особи – громадянина, іноземця, особи без громадянства, біженця (О. Ф. Скакун, О. М. Харитонова [6]).

О. Ф. Скакун розрізняє правові статуси індивідуальних і колективних суб'єктів права. Вони нерозривно пов'язані між собою, хоча й різні за своєю природою. Правовий статус особи базується на природних правах людини, недодержання яких деформує нормальний розвиток суспільства. Правовий статус колективних суб'єктів права не однаковий і визначається тим, хто є носієм статусу: юридичні особи (державні і недержавні органи, підприємства, організації, установи), держава і її структурні одиниці, народ, соціальні спільності тощо. О. Ф. Скакун зазначає, що незважаючи на різноманіття правових статусів колективних суб'єктів, усі вони орієнтовані на правовий статус особи, оскільки права і обов'язки особи, які його складають, є тим «людським виміром», ігнорування, протидія або заперечення якого виключається (відповідно до конституцій держав і міжнародних стандартів щодо людини) [7, С. 570–571].

Окремої уваги заслуговує аналіз теоретичних положень щодо проблем правового статусу державного службовця. Так, теоретики права зазначають,

що є необхідність виокремлення з кола суб'єктів права посадових осіб у зв'язку з тим, що вони виступають як представники держави і здійснюють державно-владні повноваження. С. Д. Дубенко визначає правовий статус державних службовців як сукупність прав, свобод, обов'язків, обмежень, заохочень, відповідальності, встановлених законодавством та гарантованих державою [8, С. 44]. У інших джерелах також відзначається, що правовий статус посадової особи – це сукупність юридичних прав та обов'язків, необхідних для вирішення питань, які зачіпають права та законні інтереси громадян України [9, С. 151].

О. П. Альохін, розглядаючи інститут радянського державного службовця [10, С. 125], звертає увагу на такі елементи його правового становища як обов'язки та права, похідні від конкретного державного органу. Група вчених до поняття посадового становища службовця в органі державного управління, поряд з обов'язками і правами, додатково включає інші елементи: вимоги до працівника, функції службовця, відповідальність, яка настає за невиконання або неналежне виконання функцій за посадою [11, С. 202–203]. В. М. Манохін виділяє компетенцію державного органу та похідні від неї повноваження державного службовця: завдання, функції, відповідні права, обов'язки й основні форми діяльності, які закріплені в правових актах [12, С. 97–99].

Ю. П. Битяк переконаний, що правовий статус державного службовця визначається правовим статусом посади, при цьому встановлюється порядок вступу на державну службу (заміщення посади, правила проходження служби, заохочення службовців, відповідальності за вчинені правопорушення, звільнення з посади); повноваження службовця (права і обов'язки) [13, С. 140].

Узагальнення цих теоретичних позицій дозволяє зробити висновок, що науковці при визначенні правового статусу державного службовця здебільшого акцентують увагу на обов'язках і правах, наданих для виконання завдань, відповідних компетенції державного органу.

Що ж стосується адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади то, наприклад, С. В. Ківалов, виділяє функції, завдання, компетенцію [14, С. 82–94], однак підходить до визначення сутності категорії правового статусу цих органів не окреслює. У характеристиці адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування, яка була надана І. Пахомовим, йдеться про наявність власних і делегованих повноважень, при цьому адміністративна правосуб'єктність реалізується шляхом прийняття відповідною радою актів управління [14, С. 95–105].

Ф. Д. Фіночко вважає, що адміністративна правоздатність виникає, як правило, з моменту видання акта про заснування державного органу (державної

або недержавної організації), а припиняється із ліквідацією або реорганізацією [15, С. 44].

Слід зазначити, проблема визначення змісту правового статусу державного органу тісно пов'язано з визначенням змісту правового статусу посадової особи. Уточнення змісту правового статусу можливе за умови проведення аналізу особливостей правовідносин у конкретній сфері, адже ці особливості визначають зміст суб'єктивних прав і юридичних обов'язків як основи правового статусу.

Правовідносини у сфері діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг є регулятивними відносинами пасивного типу. Вони характеризуються тим, що міра дозволеної поведінки уповноваженого суб'єкта складається з двох частин: по-перше, можливість вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб (тобто утримання від визначених дій); по-друге, можливості здійснення позитивних дій самим уповноваженим суб'єктом.

Правосуб'єктність є головним каналом здійснення загальнорегулятивних правовідносин – функцій щодо закріплення кола реально існуючих суб'єктів права та містить два основних компоненти: правоздатність та дієздатність.

В адміністративному праві під суб'єктом розуміють носія (власника) прав і обов'язків у сфері державного управління, передбачених адміністративно-правовими нормами, здатного надати права реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати. З даного визначення випливає, що, по-перше, «претендент» на статус суб'єкта адміністративного права за своїми особливостями потенційно здатний бути носієм суб'єктивних прав і обов'язків у сфері державного управління, тобто повинен мати комплекс соціальних передумов, що дозволяють надати йому суб'єктивні права і обов'язки. При цьому розрізняють суб'єктів права і суб'єктів правовідносин, зазначаючи, що ці два поняття не завжди збігаються: по-перше, правовідносини – не єдина форма реалізації норм права; по-друге, малолітні діти, душевнохворі люди, які є суб'єктами права, не можуть бути суб'єктами правовідносин; по-третє, конкретний громадянин завжди є суб'єктом права, але не завжди є учасником правовідносин [16, С. 338].

Для суб'єктів права характерні дві основні ознаки.

По-перше, це – особа, учасник суспільних відносин (індивід, організація), яка за своїми особливостями фактично може бути носієм суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. Для цього така особа повинна мати певні якості: а) зовнішня уособленість (Національна комісія, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг України функціонує як окремий орган державної влади, виконуючи специфічні завдання із компетенцією, врегульованою нормативно-правовими актами: Законами України «Про

фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про страхування», «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» та іншими); б) персоніфікація – виступає у відносинах ззовні як єдина особа – персону (персоніфікація Нацкомфінпослуг України проявляється у тому, що співробітники Нацкомфінпослуг України виступають як суб'єкти правовідносин не від свого імені, а від імені держави); в) здатність виробляти та здійснювати персоніфіковану волю (так, відповідно до чинного законодавства, Нацкомфінпослуг України реалізує у межах своєї компетенції державну політику щодо забезпечення, регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам).

Другою ознакою є те, що особа, яка реально спроможна брати участь у правовідносинах, набула властивості суб'єкта права внаслідок юридичних норм. Інакше – юридичні норми утворюють обов'язкову основу дії особи як суб'єкта права. Наявність такої ознаки цілком притаманна Нацкомфінпослуг України, основу діяльності якої складає принцип законності.

Таким чином, стосовно Національної комісії, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг в Україні як окремого державного органу поняття суб'єкта права і суб'єкта правовідносин збігаються.

Наразі теоретики права серед суб'єктів права виділяють: людей, об'єднання, соціальні спільноти [17, С. 147–148].

Змістове наповнення кожного виду суб'єкта змінюється залежно від історичного періоду. Так, за радянських часів у науці державного права панувала думка, що суб'єктами державно-правових відносин є: держава, народ (нація), союзні та автономні республіки, органи державної влади та особи (громадяни, іноземці, особи без громадянства). Разом з тим, такий погляд на коло суб'єктів державно-правових відносин був не єдиним. Плюралізм думок з цього приводу пояснювався не лише індивідуальними підходами у тлумаченні проблеми, але й особливостями розвитку державно-правового регулювання в конкретному історично визначеному періоді.

Теоретиками права обґрунтовується висновок про те, що категорії «суб'єкт права» та «правосуб'єктність» за своїм основним змістом співпадають. Правосуб'єктність містить у собі два основні структурні елементи: здатність мати права та нести обов'язок (правоздатність); здатність самостійно реалізовувати права та обов'язки (дієздатність). Правосуб'єктність у механізмі правового регулювання виступає як засіб фіксування (закріплення) кола суб'єктів – осіб, які мають здатність бути носіями суб'єктивних юридичних права та обов'язків. Конкретизуюча роль

правосуб'єктності проявляється у галузях права. Шляхом наділення галузевою правосуб'єктністю фіксується загальне юридичне становище осіб.

Так, Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», інші нормативно-правові акти визначають суб'єктів реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку ринків фінансових послуг, здійснення заходів щодо захисту споживачів таких послуг, а Закон України «Про страхування», «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», інші законодавчі та підзаконні акти визначають повноваженням Національної комісії, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг в Україні в цілому, межі повноважень територіальних відділень Нацкомфінпослуг України, посадових осіб Нацкомфінпослуг України (Голови Національної комісії, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг в Україні, його заступників, державних уповноважених). При цьому посадова особа Нацкомфінпослуг України може виступати як індивідуальний суб'єкт і, у той же час, її правовий статус визначається повноваженнями, які має Нацкомфінпослуг України. Наприклад, співробітники Нацкомфінпослуг України несуть персональну юридичну відповідальність за вчинення протиправних дій, а сфера їх діяльності визначається компетенцією Нацкомфінпослуг України.

Узагальнення існуючих поглядів на класифікацію суб'єктів права дозволяє стверджувати про необхідність виокремлення державних органів та посадових осіб як суб'єктів права, що означає існування адміністративної правосуб'єктності державного органу, посадової особи. При цьому правосуб'єктність державного органу певною мірою відрізняється від правосуб'єктності посадової особи.

Державний орган може виступати у двох основних якостях: а) як суб'єкт владних функцій управління; б) як суб'єкт оперативного-господарської та соціально-культурної діяльності.

Правосуб'єктність органів, які виконують владні функції державного управління, визначається як компетенція. До змісту компетенції включали такі правові явища як завдання, функції, форми і методи діяльності тощо. [12, С. 26].

Розширили змістові характеристики компетенції А. П. Коренев [18, С. 36], Ю. Старілов [19] доповнивши їх завданнями, функціями, обов'язками, правами, відповідальністю, формами й методами діяльності, структурою органів. До складу компетенції також входять права і обов'язки органу (права – щодо громадян і організацій, обов'язки – перед державою та суспільством) [20, С. 132].

Слід зазначити, що головним у компетенції є владні права – права на активні дії, які є юридично значимими. Таким чином, державний орган

спроможний своїми односторонніми діями (актами) породжувати, змінювати або припиняти конкретні правовідносини.

У теорії права обґрунтований висновок про те, що не слід обмежуватись побудовою правовідносин як суб'єктивних прав та обов'язків (тобто певної моделі). Більш глибокі результати можна отримати, якщо характеризувати правовідносини не лише як модель, але як нероздільну єдність фактичного матеріального змісту та юридичної форми [17, С. 136]. При цьому матеріальний зміст являє собою реалізацію юридичного змісту правовідносин, втілення у життя, у фактичну поведінку тією мірою, яка була визначена як суб'єктивне право та юридичний обов'язок. Правосуб'єктність в окремих галузях права існує як єдина праводієздатність, що одночасно охоплює два моменти: 1) можливість мати права та обов'язки; 2) можливість їх самостійно здійснювати.

Саме тому існує точка зору, що до структури статусу доцільно включати компетенцію, тобто права, обов'язки, відповідальність [21]. Іншою позицією є включення до елементів правового статусу як правового інституту цілей, завдань, компетенції, відповідальності, порядку формування та процедур діяльності державних органів [22, С. 378].

До структури компетенції державного органу вводять права та обов'язки як головні складові. Вони доповнюються такими елементами як завдання, функції, характер взаємозв'язків з іншими органами (як по «вертикалі», так і по «горизонталі»), місце в ієрархічній структурі органів виконавчої влади, порядок вирішення установчих і кадрових питань тощо. Про функції, завдання, компетенцію як елементи адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади говорить і С. В. Ківалов [6, С. 82–94]. О. Ю. Якімов доводить доцільність виділення таких чотирьох елементів правового статусу органу держави і посади: цільовий блок; компетенція; організаційний блок елементів; відповідальність. При цьому в цільовий блок автор включає такі категорії як «мета», «задачі», «функції». Організаційний блок містить у собі два елементи: структурний та організаційний [22, С. 16].

Наукова позиція теоретиків права щодо нерозривного зв'язку правових статусів індивідуальних і колективних суб'єктів [7, С. 570] обумовлює потребу з'ясування змісту суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Що стосується правосуб'єктності посадової особи, то слід з'ясувати зміст суб'єктивного права і юридичних обов'язків. Як зазначає С. Братусь, суб'єктивне право – це, по суті, міра можливої або дозволеної поведінки, її детальна характеристика передбачає виділення конкретних прав: 1) право вимагати; 2) право на позитивні дії; 3) праводомагання.

Право вимагати має забезпечити виконання або дотримання юридичного обов'язку іншою особою. Цьому праву кореспондуються юридичні обов'язки. Право на активні дії означає можливість особи самій

вчиняти юридично значимі дії. Це право має бути поєднане із правом вимагати від інших осіб утримання від певних дій і, таким чином, воно пов'язується із юридичними обов'язками. Праводомагання виражається у можливості привести до дії апарат державного примусу проти зобов'язаної особи. Це право виникає у правовідносинах не з самого початку формування, а включається у випадку наявності додаткових чинників (невиконання обов'язків) до складу суб'єктивного права для забезпечення правового впливу на порушника юридичного обов'язку. Таким чином, праводомагання є тією ланкою, яка зв'язує регулятивні і охоронні правовідносини.

Закономірність зв'язку суб'єктивного права і юридичного обов'язку постає у тому, що здійснення вихідного елементу суб'єктивного права – права вимагати – спричиняє необхідність функціонування юридичного обов'язку з боку зобов'язаного, що, у свою чергу (за відсутності виконання), приводить до дії наступний елемент суб'єктивного права – праводомагання. У правовідносинах пасивного типу міра можливої поведінки уповноваженого складається з усього комплексу притаманних суб'єктивному праву можливостей.

Таким чином, до правового статусу посадової особи включаються, насамперед, конституційні (загальні) права та кореспондуючі обов'язки, які визначають зміст правосуб'єктності і невід'ємні від особистості.

Посадова особа як представник окремої соціальної групи, відокремленої за юридико-значущим началом (родом діяльності), наділена відповідно до законів та інших нормативних актів спеціальними, додатковими правами і обов'язками. Як особа, що має активну правосуб'єктність, посадова особа входить до складу підрозділу певної організації (Нацкомфінпослуг України). Посадова особа продовжує брати участь у правовідносинах і після того, як на відповідній посаді відбудуться кадрові зміни. Свої посадові повноваження така особа отримує відповідно до тих завдань і функцій, які покладені законодавством на організацію. Разом з тим, реалізуючи завдання певної організації, діючи від імені держави і на виконання державно-владних повноважень, посадова особа виступає і як індивідуальний суб'єкт із пасивною правосуб'єктністю. Це проявляється у обов'язку нести юридичну відповідальність за порушення, вчинені у процесі виконання своїх службових обов'язків.

Отже, посадова особа може виступати у трьох основних якостях: а) як носій конституційних прав та обов'язків; б) як суб'єкт владних функцій; в) як індивідуальний суб'єкт.

При визначенні елементів адміністративно-правового статусу Нацкомфінпослуг України слід враховувати декілька обставин. Насамперед те, що Нацкомфінпослуг України є державним органом і, відповідно до чинного законодавства, він діє з визначеною законом метою шляхом

виконання певних завдань, реалізуючи конкретні функції. Як державний орган, Нацкомфінпослуг України має певну організаційну побудову у формі організаційної структури – власне Нацкомфінпослуг України, його структурних підрозділів, територіальних органів. По-друге, завдання і функції Нацкомфінпослуг України реалізуються шляхом діяльності його службовців як посадових осіб, які набувають повноважень відповідних компетенції Нацкомфінпослуг України. За невиконання чи неналежне виконання повноважень службовці Нацкомфінпослуг України несуть юридичну відповідальність.

Таким чином, адміністративно-правовим статусом Нацкомфінпослуг України доцільно визначити його положення у ієрархії органів виконавчої влади, яке створює умови для забезпечення спроможності Комісії своїми односторонніми діями (актами) породжувати, змінювати або припиняти адміністративно-правові правовідносини у сфері регулювання ринків фінансових послуг. До структури адміністративно-правового статусу Нацкомфінпослуг України доцільно віднести такі елементи: 1) мета, завдання, функції; 2) компетенція; 3) організація діяльності; 4) юридична відповідальність службовців Нацкомфінпослуг України.

Список використаних джерел:

1. Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від **12.07.2001** № № **2664-III** // Відомості Верховної Ради України (ВВР), **2002**, № **1**, ст. **1**.
2. Указу Президента від **23** листопада **2011** року **1070/2011** «Про затвердження Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг». Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>.
3. Словник іноземних слів / за ред. члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука. – К.: Наук, думка, **1974**. – **565** с.
4. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова – [6-е изд., перераб. и доп.], – М.: Политиздат, **1991**. – **560** с.
5. Большой юридический словарь / Авт.-сост.: Додонов В. Н. и др.; [под ред. А. Я. Сухарева и др]. – М.: Инфра М, **1998**. – **547**с.
6. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. акад. С. В. Ківалова. – Одеса: Юридична література, **2003**. – **896** с.
7. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скаун; пер. з рос. – Харків: Консум, **2001**. – **656** с.
8. Дубенко С. Д. Державна служба і державні службовці в Україні: навч.-метод. посібник / С. Д. Дубенко. – К.: Ін Юре, **1999**. – **160** с.

9. Павленко П. І. Проблема правового статусу посадової особи в юридичній літературі / П. І. Павленко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. ст. – Донецьк: ДВС, 1999. № 1. – С. 151–153.
10. Советское административное право: учебник / Алехин А. П., Бесчеревных В. В., Кармолицкий А. А., Козлов Ю. М., и др.; под ред. Козлов Ю. М. – М.: Юрид. лит., 1985. – 544 с.
11. Аппарат управления социалистического государства. – М.: Юрид. лит., 1977. – 246 с.
12. Манохин В.М. Советская государственная служба / В.М. Манохин. – М.: Юрид. лит., 1966. – 195 с.
13. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: монографія / Ю. П. Битяк. – Х.: Право, 2005. – 304 с.
14. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. акад. С. В. Ківалова. – Одеса: Юридична література, 2003. – 896 с.
15. Административное право Украины : учебник [для студ. высш. учеб. завед. юрид. спец.] / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцкий, В. Н. Гаращук [и др.]; под ред. проф. Ю. П. Битяка. 2-е изд., перераб. и доп. – Х.: Право, 2003. – 576 с.
16. Загальна теорія держави і права: підручник / За ред. проф. М. В. Цвіка, доц. В. Д. Ткаченка, проф. О. В. Петришина. – Х.: Право, 2002. – 427 с.
17. Алексеев С.С. Общая теория права. Курс в 2-х томах. Т. 2 / С. С. Алексеев. – М.: Юрид. лит.-ра, 1982. – 360 с.
18. Коренев А. П. Административное право России. Часть 1. / А. П. Коренев. – М.: Юристь, 1996. – 268 с.
19. Стариков Ю. Н. Службное право : учебник / Ю.Н. Стариков. – М.: Издательство БЕК, 1996. – 698 с.
20. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления / Б. М. Лазарев. – М.: Юрид. лит., 1972. – 280 с.
21. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник / В. М. Плішкін; за ред. канд. юрид. наук Ю. Ф. Кравченка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. – 702 с.
22. Якимов А. Ю. Статус субъекта административной юрисдикции и проблемы его реализации: монография / Якимов А. Ю. – М.: Проспект, 1999. – 200 с.
23. Малиновський В. Я. Державне управління: навчальний посібник / В. Я. Малиновський. [вид. 2-ге, доп. та перероб.]. – К.: Атіка, 2003. – 576 с.
24. Заєць О.М. Страхове право України: навчальний посібник / О.М. Заєць; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 288 с.

25. Жабинець О. Система державного регулювання страхової діяльності в Україні та її вдосконалення / О. Жабинець // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. 2005. Вип. 34. – С. 342–348.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.415

ПІДСТАВИ ТА УМОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПІДКУПУ ВИБОРЦЯ АБО УЧАСНИКА РЕФЕРЕНДУМУ

Кострицький Віталій Володимирович
Заступник голови Апеляційного суду
Луганської області
(м. Северодонецьк, Україна)

У статті розглядаються підстави криміналізації порушення виборчого законодавства, а саме підкупу виборця або учасника референдуму. Проаналізовано принципи криміналізації діянь. Завдяки групі соціальних і соціально-психологічних принципів криміналізації обґрунтовується необхідність встановлення кримінальної відповідальності за певні діяння, пов'язанні з підкупом виборця або учасника референдуму.

Визначено вплив міжнародно-правових зобов'язань на законотворчий процес України, та зазначено, що імплементація норм міжнародного кримінального права можлива шляхом інкорпорації або трансформації. Розглянуто положення Законів України «Про Всеукраїнський референдум», «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів» та «Про місцеві вибори» та зроблено висновок щодо їх впливу на конструкцію диспозиції ст. 160 КК України. Зазначено, що використання в редакції ст. 160 КК України єдиного наскрізного термінопоняття «неправомірна вигода» зобов'язує врахувати передумови, які існували щодо запровадження і ризиків його використання. Звернуто увагу на недоліки редакції статті 160 КК України, а саме на те, що законодавець не врахував того, що під час референдуму здійснюється голосування не за кандидатів чи політичні партії, а за питання.

Досліджено поширеність підкупу виборців в Україні за останні роки та встановлено її причини.

Ключові слова: принципи криміналізації, підкуп виборця або учасника референдуму, неправомірна вигода, кримінально-правова політика, суспільна небезпека.

Основание и условия криминализации подкупа избирателя или участника референдума

Кострицкий Виталий Владимирович
Заместитель председателя
Апелляционного суда Луганской области
(г. Северодонецк, Украина)

В статье рассматриваются основания криминализации нарушения избирательного законодательства, а именно подкупа избирателя или участника референдума.

Проанализированы принципы криминализации деяний. Благодаря группе социальных и социально-психологических принципов криминализации обосновывается необходимость установления уголовной ответственности за определенные деяния, связанные с подкупом избирателя или участника референдума.

Определено влияние международно-правовых обязательств на законотворческий процесс Украины, и указано, что имплементация норм международного уголовного права возможна путем инкорпорации или трансформации. Рассмотрены положения Законов Украины «О всеукраинском референдуме», «О выборах Президента Украины», «О выборах народных депутатов» и «О местных выборах» и сделан вывод относительно их влияния на конструкцию диспозиции ст. 160 УК Украины. Отмечено, что использование в редакции ст. 160 УК Украины единого сквозного терминопредопределения «неправомерной выгоды» обязывает учитывать предпосылки, которые существовали по внедрению и рисков его использования. Обращено внимание на недостатки редакции статьи 160 УК Украины, а именно то, что законодатель не учел того, что во время референдума осуществляется голосование не за кандидатов или политические партии, а за вопросы.

Исследована распространенность подкупа избирателей в Украине за последние годы и установлены ее причины.

Ключевые слова: принципы криминализации, подкуп избирателя или участника референдума, неправомерная выгода, уголовно-правовая политика, общественная опасность.

Principles And Conditions Of Criminalization Of The Voter Or Of The Participant Of A Referendum

Kostrytskyi Vitaly
Deputy Chairman of the Court of Appeal of
the Luhansk region

The article examines the grounds of criminalization of violations of the election law, namely the bribing of a voter or a participant of a referendum. The principles of criminalization of actions are analyzed. Due to the group of social and socio-psychological principles of criminalization, the necessity of establishing of a criminal responsibility for certain acts connected with bribing of the voter or a referendum participant is substantiated.

The influence of international legal obligations on the lawmaking process of Ukraine is determined, and it is indicated that implementation of the norms of international criminal law is possible through incorporation or transformation. The provisions of the Laws of Ukraine "About the All-Ukrainian Referendum", "On Elections of the President of Ukraine", "On Elections of People's Deputies" and "On Local Elections" are considered and a conclusion regarding their influence on the design of the disposition of Art. 160 of the Criminal Code of Ukraine is made.

It is noted that the use of a single cross-cutting term "unlawful gain" in the edition of Art. 160 of the Criminal Code of Ukraine obliges to take into account the preconditions that existed in the implementation and the risks of its usage. The attention was drawn to the shortcomings of the editorial board of the article 160 of the Criminal Code of Ukraine, namely that the legislator did not take into account the fact that during the referendum voting was carried out not for candidates or political parties, but for the questions.

The prevalence of bribery of voters in Ukraine in recent years has been investigated and its causes have been established.

Keywords: principles of criminalization, bribing of a voter or a participant of a referendum, unlawful profit, criminal law, public danger.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Перед кримінально-правовою політикою стоять завдання чіткого визначення підстав та меж кримінальної відповідальності, системи та порядку призначення покарання, оскільки від цього залежить визначення основних параметрів політики у сфері боротьби зі злочинністю в цілому [2]. У свою чергу, складовими предмету кримінально-правової політики визнають: по-перше, основні принципи кримінально-правового впливу на злочинність; по-друге, визначення кола суспільно небезпечних діянь, що визнаються злочинними (криміналізація), і виключення тих або інших діянь із числа злочинів (декриміналізація); по-третє, установлення характеру караності суспільно небезпечних діянь (пеналізація) та умов звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, зниження покарання нижче межі, передбаченої нормою закону про кримінальну відповідальність, або заміна його більш суворих видів менш суворими (депеналізація); по-четверте, визначення альтернативних покаранню заходів кримінально-правового характеру (замінюючих заходів), а також заходів, які застосовуються разом із покаранням (підкріплюючих заходів); по-п'яте, тлумачення законодавства в галузі боротьби зі злочинністю з метою з'ясування і роз'яснення його точного значення; по-шосте, діяльність правоохоронних органів щодо застосування норм та інститутів законодавства про кримінальну відповідальність, з'ясування їх ефективності; по-сьоме, визначення шляхів підвищення ефективності впливу кримінально-правових заходів на правосвідомість населення (правове виховання) [2].

Мета дослідження. Криміналізація визнається не лише складовою предмету кримінально-правової політики, вона також сприймається як спосіб її здійснення [23; с. 11]. Ураховуючи викладене, визначаємо доцільним здійснити аналіз таким елементам кримінально-правової політики як: криміналізація, пеналізація та тлумачення законодавчого припису, передбаченого у ст. 160 КК України, із метою з'ясування й роз'яснення його точного значення.

Виклад дослідження та його основні результати. Підстави криміналізації порушення виборчого законодавства розглядали в своїх дослідженнях М.А. Мягков, А.А. Семенюк, Д.А. Колодін, О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк та інші вчені. Наприклад, М.І. Мельник акцентує увагу на тому, що перед криміналізацією необхідно глибоко й ретельно вивчати проблеми, які держава намагається вирішити через кримінальне право, та шукати відповідей на такі питання: 1) чи взагалі існує у цьому випадку проблема, яка може бути розв'язана за допомогою криміналізації; 2) чи є характер та ступінь

шкідливості (небезпечності) діяння достатнім для визнання його злочином; 3) чи є необхідність у створенні нової кримінально-правової норми, яка передбачила б відповідальність за таке діяння (чи вичерпані інші можливі засоби для розв'язання цієї проблеми, чи придатні для її розв'язання кримінально-правові засоби й наскільки вони можуть бути ефективними; 4) як правильно зафіксувати у кримінальному законі сутність криміналізованого діяння (які істотні ознаки передбачити як обов'язкові) [19]. Відповідний перелік відомостей акумулюється при прийнятті рішення про необхідність криміналізації діяння та здійснюються з метою прогнозування ефективності у правозастосовній діяльності.

Виклад дослідження та його основні результати. Загальноприйнятим підходом у кримінально-правових дослідженнях при висвітленні питання механізму криміналізації (декриміналізації) є розкриття їх принципів. Принципами криміналізації визнаються науково обґрунтовані та свідомо впроваджувані загальні правила і критерії оцінки допустимості й доцільності кримінально-правової новели, яка встановлює або змінює відповідальність за конкретний вид діянь [23]. Водночас погоджуємось із висновком, що найважливішим завданням теорії криміналізації, із позиції наукового забезпечення кримінальної нормотворчості, є розробка теорії й методу перетворення від криміналізаційних приводів до підстав криміналізації, що відображає суспільну необхідність кримінального закону [23, с. 205–208]. Якщо підстави криміналізації – це дійсні передумови, соціальні причини виникнення або зміни кримінально-правової норми, то криміналізаційні приводи (приводи до криміналізації) – це певні конкретні події у зв'язку з якими виникає питання криміналізації окремого діяння, що відображає дійсну чи уявну (вдавану) суспільну необхідність. Уявна суспільна необхідність пов'язана з переоцінкою соціально-регулятивних можливостей кримінальної репресії. Сутність «підстави криміналізації» у тому, що в ній відображається суспільна необхідність використовувати регулятивні та превентивні можливості кримінального права стосовно певних суспільних відносин, а привід до криміналізації – це одинична подія, яка послугувала поштовхом для запуску механізму криміналізації [23, с. 205]. Утім, слід враховувати, що така подія, в окремих випадках може носити високий ступінь ймовірнісного характеру. Досить часто спостерігається ситуація, коли після оцінки пережитих резонансних суспільно небезпечних діянь громадськість намагається вжити необхідних дій із метою запобігання в майбутньому схожих вчинків у вигляді створення нової кримінально-правової заборони чи посилення відповідальності за злочин, що вже передбачений у КК України, переоцінюючи вплив соціально-регулятивних можливостей кримінальної репресії.

О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк виокремлюють такі приводи до криміналізації: 1) необхідність виконання зобов'язань за міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України; 2) необхідність створення правових механізмів утвердження й забезпечення прав і свобод людини як головного обов'язку держави (ст. 3 Конституції України); 3) необхідність забезпечення реалізації певних положень законів; 4) результати кримінологічних досліджень щодо динаміки та поширеності певного діяння, які обґрунтовують необхідність його караності; 5) громадська думка [7, с. 65–66]. Погоджуємося з висновком, що міжнародно-правові зобов'язання не мають визнаватись підставою кримінально-правової заборони. Вони відіграють роль зовнішніх причин, які спонукають законодавця до розгляду питань про доцільність встановлення кримінальної караності.

Визнаємо, що такі суспільні процеси як: 1) виникнення або істотний розвиток нової групи суспільних відносин, що відбувається на базі економічного або технічного прогресу; 2) виявлення шкідливих наслідків діяльності людей; 3) істотна й раптова зміна соціальної, економічної чи політичної обстановки у зв'язку зі збройними конфліктами, війною, стихійним лихом та іншими подіями, що може зумовити потребу превентивної криміналізації [23, с. 205], мають доповнити вище зазначений перелік передумов до криміналізації. Водночас, поєднання різних чинників і різних за походженням приводів до криміналізації свідчить про додаткову аргументованість та об'єктивну потребу розгляду питання на законодавчому рівні.

Оскільки підстави криміналізації визначають ті процеси, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей, вони відображають дійсну суспільну потребу в прийнятті кримінально-правової норми [23, с. 204].

За наявності приводів до криміналізації єдиною підставою криміналізації діянь є відповідний ступінь і характер їхньої суспільної небезпеки, який характеризується їхньою здатністю заподіювати об'єктам кримінально-правової охорони (а не будь-яким іншим об'єктам) істотну (а не будь-яку іншу) шкоду [7, с. 66].

Із урахуванням вищезазначеного зробимо висновок, що механізм криміналізації полягає в оцінці діяння, яке зумовлено приводами до криміналізації, та характеризується здатністю заподіяння істотної шкоди об'єктам кримінально-правової охорони або створення реальної загрози заподіяння такої шкоди, щодо відповідності принципам криміналізації (як науково обґрунтованим критеріям) з метою встановлення доцільності кримінальної караності.

Сутність виборів та референдуму як форм безпосередньої демократії у цих двох інститутах полягає в тому, що найважливішим етапом реалізації волі громадян є безпосереднє волевиявлення у формі голосування, а також те, що на відмінну від інших форм демократії, вони передбачають безпосереднє прийняття рішення з предмету голосування [16, 8]. Всеукраїнський референдум є способом здійснення влади безпосередньо Українським народом, що полягає у прийнятті (затвердженні) громадянами України рішень з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування в порядку, визначеним Законом «Про всеукраїнський референдум» 2012 р. Самим законодавцем він оцінюється як реальна можливість втілювати рішення, прийняті на всеукраїнському референдумі у сучасне політичне і економічне життя, що сприятимуть подальшому розвитку громадянського суспільства в Україні [27]. Також референдум є одним із основних інструментів реалізації права народного суверенітету і легітимізації владних рішень, що здійснюється як шляхом прийняття законів під час референдуму, так і шляхом підтвердження рішень органів державної влади з питань, що належать до виняткової компетенції референдумів через надання їм вищої юридичної сили [5]. Разом із тим, референдум може бути використаний народом як противага рішенням органів державної влади та місцевого самоврядування, що не задовольняють інтереси громадян [25].

У свою чергу, вибори в конституційному праві – це спосіб формування державної влади, органу місцевого самоврядування або наділення повноваженнями їх посадової особи шляхом голосування уповноважених на те осіб і визначення такого голосування встановленням більшості голосів [31, с. 72]. Враховуючи дефініції зазначених форм безпосередньої демократії, впливає, що в разі суспільно-небезпечних діянь у виді підкупу виборця або учасника референдуму, відбувається посягання на формування державної влади, органу місцевого самоврядування або наділення повноваженнями їх посадової особи (на виборах) або посягання на прийняття рішень з питань загальнодержавного значення (на референдумах). Тобто відбуваються посягання на реалізацію виборчих прав громадян України або реалізацію права голосу під час всеукраїнського чи місцевого референдуму, що має, як наслідок, вплив на рішення, прийняті в зазначених формах безпосередньої демократії у вигляді невідповідності результатів виборів дійсному волевиявленню громадян або прийняття рішення загальнодержавного чи місцевого значення, що не представляють спільні інтереси населення територіальних громад.

М.І Мельник доречно акцентує увагу на тому, що внаслідок правопорушень у сфері виборчого процесу через порушення виборчих прав громадян здійснюється протиправний вплив на результати виборів – до представницьких органів та на виборні посади можуть потрапити особи, які

фактично не були до них (на них) обрані, і навпаки, можуть не потрапити кандидати, які отримали чи (за умови дотримання норм закону при проведенні виборів) могли б отримати підтримку більшості виборців. У результаті цього окремі органи державної влади чи органи місцевого самоврядування можуть виявитися фактично нелегітимними. І чим масштабнішим є характер таких правопорушень, тим більша ймовірність незаконного заволодіння представницькими мандатами (фактично – захоплення (крадіжки) влади). Тобто, за таких обставин народ перестає бути джерелом влади – ним стають порушники виборчого процесу, незаконно привласнюючи повноваження народу щодо формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування [18, с. 4].

Оскільки захист виборчих та інших політичних прав виступає гарантією стійкого еволюційного розвитку конституційно-політичної системи країни, а політична стабільність – це гарантія стабільності в економіці та інших сферах суспільства і держави, реалізації всього обсягу конституційних прав і свобод людини і громадянина [17, с. 3], то підкуп виборця або учасника референдуму є втручанням у процедуру виборчого процесу (формування представницьких засад народовладдя) та референдного процесу з метою коригування результатів виборів або референдуму для переслідування власних інтересів.

Виборці чи учасники референдуму, що мають на меті отримати неправомірну вигоду, можуть не поділяти «нав'язану» позицію задля отримання винагороди чи переваг і, навіть, схилитися до пропозиції, що суперечить їх внутрішньому переконанню. Переважна категорія виборців або учасників референдуму, що приймають пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення будь-яких дій проявляють байдужість до політичних процесів і власного волевиявлення. Спостерігається їх стійке переконання в тому, що політичні процеси мають високу політичну заангажованість, тому можливість отримати неправомірну вигоду за власне волевиявлення визнається ними як така, що не становить суспільної небезпечності, і переслідують мету задоволення власних потреб та інтересів.

Як наслідок, одним з найганебніших результатів застосування політтехнологій за останнє десятиліття стало утвердження серед широкого загалу громадян стійкого переконання у непрозорості «ринковості» виборчих та референдних процедур, незаконному (подекуди кримінальному) характері їх фінансування конкуруючими політичними елітами та фінансово-промисловими кланами задля досягнення вузькокорпоративних владних цілей [6, с. 3]. Так, під час спостереження міжнародної місії за позачерговими виборами народних депутатів України зазначено, що отримано велику кількість підтверджених повідомлень про підкуп виборців та передачу товарів або надання послуг особам або групам осіб за кошти кандидатів (станом на 18 жовтня 2014 р. в процесі розслідування перебувало 141 провадження про

підкуп виборців) [21]. Тоді як ОВС станом на 24 жовтня 2014 р. під час цієї ж виборчої кампанії з позачергових виборів народних депутатів звітувалось, що зареєстровано понад 400 кримінальних проваджень [26].

Поширеність підкупу виборців та учасників референдуму по суті нівелює всі вимоги до дотримання процедури виборів чи референдуму, саму довіру до державних органів, врешті-решт, здійснює негативний вплив на державний імідж та на рівень демократизації державних процесів.

У науковій літературі зазначається, що на підставі дослідження теорії та практики референдного права та процесу, порівняльного аналізу України з іншими країнами, найбільш поширеними корупційними діями щодо референдних правовідносин є підкуп учасників референдуму, втручання в роботу комісій із референдуму, незаконне використання грошових коштів ініціативною групою з проведення референдуму, нецільове використання бюджетних коштів комісіями з проведення референдуму [6, с. 3].

Істотним чинником, що визначає обсяг і характер криміналізації посягань на права громадян, є характер і ступінь їхньої суспільної небезпечності, що, у свою чергу, залежать від тяжкості шкоди, завданої цими посяганнями, від ступеня їхньої поширеності і від їх динаміки [23, с. 255].

Особливість «відносної поширеності» полягає в тому, що існує нижня межа та верхня кількісна межа, що як вимога встановлюється до поширеності певного виду діянь, які підлягають криміналізації. Так зазначається, що принцип відносної поширеності встановлює, що нижня кількісна межа щодо діяння, яке підлягає криміналізації, повинно бути більш-менш поширеним. Верхня кількісна межа для суспільно небезпечних актів поведінки полягає в тому, що вони не можуть бути надзвичайно широко поширеними. Будь-яка спроба криміналізувати занадто поширені форми поведінки була б, безсумнівно, дисфункціональною, бо результат вийшов би за межі практичних можливостей правоохоронної системи [23, с. 218].

У редакції ст. 160 КК України «Порушення законодавства про референдум» підкуп був визначений як альтернативний спосіб перешкоджання вільному здійсненню реалізації права на участь у референдумі. У редакції цієї кримінально-правової норми від 14.10.2014 р. «Підкуп виборця чи учасника референдуму» підкуп є суспільно-небезпечним діянням, яке охоплює собою «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди» (ч. 1); «пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди» (ч. 2). Разом з тим, у ч. 3 ст. 160 КК України при здійсненні передвиборної агітації (агітації референдуму) шляхом надання неправомірної вигоди або надання безоплатно товарів (крім товарів, що, встановлено законодавством) підкуп зазначається як спосіб вчинення злочину. Тому з урахуванням нового змісту кримінально-правової норми у редакції

14.10.2014 р., аналіз статистичної звітності, вважаємо об'єктивно необхідним розпочати з 2015 р.

За статистичними звітами ГПУ, у 2015 р. обліковано 46 злочинів, які розглядаються нами, серед них – повідомлення про підозру вручено 16 особам. У 2016 р./ зареєстровано 15 кримінальних проваджень [8].

У 2015 р. обліковано втрічі більше кримінальних проваджень, ніж у подальшому 2016 р., що пояснюється проведенням дострокових виборів Президента України у травні 2014 р. та проведенням понад 300 місцевих виборів (міських голів та членів місцевих рад) [20], а також позачергових виборів народних депутатів у жовтні 2014 р. Також на показники вплинуло проведення місцевих виборів у 2015 р. Взаємообумовлено й логічно, що поширеність таких діянь як підкуп виборця та учасника референдуму перебуває у тісному зв'язку з процесом проведенням виборів та референдуму.

Отже, принцип відносної поширеності діяння має особливу властивість – повторюваність діянь, які водночас повинні існувати як прояви злочинної поведінки в суспільстві (нижня межа), а з іншого боку – мати не надто масовий характер поширюваності (верхня межа).

Криміналізація розуміється необхідністю «пожертвування» одними інтересами суспільства заради інших, більш значимих. І звертатись до криміналізації слід тоді, коли інших способів впливу не існує, коли застосування альтернативних методів соціального регулювання, не пов'язаних з застосуванням покарання є неефективним [1, с. 92].

Оскільки відповідальність за підкуп виборця і учасника референдуму, залежно від її диференціації, передбачена у виді покарань від штрафу до позбавлення волі на певний строк, то можна виділити досить широкий спектр негативних наслідків криміналізації. Так, негативними наслідками криміналізації діяння, за яке в подальшому передбачається покарання у виді позбавлення волі, визначаються: економічні збитки, завдані державі; при перебуванні в ув'язненні протягом тривалого часу засуджені частково втрачають професійні навички; зростають видатки держави на утримання одного засудженого та утримання закладів позбавлення волі; у засудженого втрачаються зв'язки з родиною, суспільством, тобто руйнуються міжособистісні зв'язки особи; сприяння поширенню субкультури, що існує в місцях позбавлення волі; формує у засудженого психічні відхилення; втрата здоров'я та розвиток інфекційних хвороб; складність працевлаштування особи після її звільнення з місць позбавлення волі тощо [32].

На наш погляд, посилення кримінальної репресії, як доводять історико-правові дослідження з кримінального права, не є ефективним засобом та не дає відчутних результатів у протидії злочинності. Слід робити акцент на запобіганні проявам злочинних посягань, шляхом створення таких умов

виборчого чи референдного процесу, які унеможлиблювали або принаймні, мінімізували поширення підкупу виборців чи учасників референдуму.

Криміналізація порушення виборчих прав повинна розглядатися як одна з гарантій дотримання відповідних прав громадян, засобом їх захисту від найбільш небезпечних посягань, обсяг і межі криміналізації тісно пов'язані з обсягом і характером законодавчо й, перш за все, конституційно-закріплених прав громадян. У свою чергу, конкретний обсяг і характер криміналізації визначається, по-перше, змістом прав громадян, поставлених під кримінально-правову охорону, і, по-друге, критеріями криміналізації, тобто умовами, при яких порушення цих прав вважаються злочинними [23, с. 252, 256–257].

У змісті статтей 5, 38 та 69 Конституції України закріплено, що єдиним джерелом влади в Україні є народ. Відповідно, народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Громадяни наділяються правом брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати й бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Оскільки диспозиція ст. 160 КК України є бланкетною, тому існує об'єктивна необхідність вивчення, аналізу та застосування положень Закону України «Про Всеукраїнський референдум», «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів», «Про місцеві вибори» та положень інших галузей права, у першу чергу конституційного права.

Для того, щоб у державі вибори виступали формою реалізації народного суверенітету, потрібно, щоби вони відбувалися на основі демократичних принципів, серед яких виокремлюють базові (принцип вільних виборів, принцип рівних виборів, принцип загальних виборів, принцип прямих виборів, принцип таємного голосування). Доречно зазначити, що виборча спадщина Європи спирається на такі п'ять принципів виборчого права як загальність, рівність, вільність, таємність і безпосередність, на які опирається демократичне суспільство у проведенні виборчих процесів і від яких жодна європейська держава відхилитися не може [12]. Додаткові принципи, які не мають універсального характеру (принцип гласних виборів, принцип неупередженості владних структур до різних суб'єктів виборчого процесу, принцип свободи агітації, принцип рівності суб'єктів виборчого процесу) [3, с. 37].

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про Всеукраїнський референдум», участь громадян України у всеукраїнському референдумі є добровільною. Ніхто не може бути примушений до участі чи неучасті у референдумі. Громадянам України забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні. Застосування насильства, погроз, обману, підкупу чи будь-яких інших дій, що перешкоджають вільному

формуванню та вільному виявленню волі учасника всеукраїнського референдуму, забороняється.

Визначення суспільно небезпечних діянь об'єктивної сторони підкупу виборця чи учасника референдуму у виді «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди» (ч. 1 ст. 160 КК України), «пропозиція, обіцянка або надання виборцю чи учаснику референдуму неправомірної вигоди за вчинення або невчинення будь-яких дій» (ч. 2 ст. 160 КК України) є вжиттям єдиного наскрізного термінопоняття «неправомірна вигода». Відповідно, це є наслідком імплементації міжнародно-правових договорів шляхом трансформації стандартів Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією [14].

Імплементація норм міжнародного кримінального права можлива шляхом інкорпорації або трансформації. Під інкорпорацією розуміється майже дослівне внесення міжнародно-правової норми у внутрішнє право. Разом із тим, навіть, при інкорпорації немає повної ідентичності положень національного права з міжнародним кримінальним правом. Пов'язано це в першу чергу з тим, що в міжнародно-правових документах, як правило, визначається склад злочину без вказівки санкцій за його вчинення. При трансформації, норми міжнародного кримінального права враховуються у внутрішньодержавному законодавстві або в меншому обсязі, або навпаки, до норми міжнародного кримінального права додаються додаткові ознаки. Можлива і така ситуація, коли за одними ознаками норма міжнародного кримінального права звужується і одночасно за іншими ознаками розширюється [10, 42–43].

Найбільш поширеним у кримінальному праві України є спосіб імплементації міжнародного права, який передбачає зміну кримінального законодавства на виконання міжнародних зобов'язань, це – трансформація (перетворення). Переваги зазначеного способу полягають, по-перше, у тому, що він дозволяє врахувати специфіку національної кримінально-правової системи та структуру внутрішнього кримінального законодавства. По-друге, він дозволяє узгодити положення міжнародно-правових актів у процесі їх імплементації в національне кримінальне законодавство з тим, щоб створена таким чином новела не стала «мертвою» нормою, не суперечила вже існуючим правовим постановам. По-третє, застосування саме цього способу тим більш актуальне, якщо взяти до уваги, що міжнародні документи, які мають кримінально-правовий зміст, створюються фахівцями не з кримінального права, а з міжнародного або міжнародного гуманітарного права [9, с. 303–304].

Використання в редакції ст. 160 КК України єдиного наскрізного термінопоняття «неправомірна вигода» зобов'язує нас врахувати передумови, які існували щодо запровадження і ризиків його використання. У висновку

Головного науково-експертного управління Апарату ВРУ на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» щодо криміналізації *пропозиції чи обіцянки* надання неправомірної вигоди, а також прийняття пропозиції або обіцянки надання неправомірної вигоди (на той час планувалось внести зміни до статей **354, 368, 368-3, 368-4, 369, 370** КК України) зазначалося: вчинення таких дій може свідчити лише про наявність наміру, думки отримати неправомірну вигоду, що саме по собі не утворює склад злочину (ст. **11** КК України). І лише у випадку, якщо той, хто пропонує неправомірну вигоду, та той, кому її пропонують, доходять певної домовленості про умови та способи реалізації їх «спільного плану», такі дії можна розглядати як готування до злочину. Але довести або спростувати таку домовленість на практиці майже неможливо [4]. Тому реалізація відповідного принципу щодо процесуального здійснення переслідування підкупу, безумовно, є актуальною для правозастосування кримінально-правової норми, передбаченої ст. **160** КК. Почергово проаналізуємо зазначені аргументи.

Так дійсно, злочином є лише діяння. Це означає, що злочином не можуть бути визнані самі по собі почуття або побажання, вимовлені, написані чи виражені назовні іншим способом, у т.ч. заклики, *якщо тільки при цьому не здійснюється* посягання на національну безпеку, територіальну цілісність, громадський порядок, здоров'я населення, репутацію або *права інших людей*, таємницю конфіденційної інформації, авторитет і неупередженість правосуддя [7]. Відповідні обмеження здійснення права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань визначені у ст. **34** Конституції України. Такі обмеження безпосередньо стосуються особливостей криміналізації *пропозиції чи обіцянки* надання неправомірної вигоди та містять відповідь на це питання. Оскільки побажання, вимовлені, написані чи виражені назовні іншим способом (давати слово, обіцяти, давати обіцянку кому-небудь; зобов'язуватися зробити щось, зарікатися [22, с. **396-397**], якщо при цьому здійснюється посягання на права інших людей, можуть бути проявом злочинної поведінки, то випадки, коли той, хто пропонує неправомірну вигоду та той, кому її пропонують, доходять певної домовленості, слід розглядати вже не як готування до злочину, а як закінчений злочин.

Водночас, у ряді європейських країн (Німеччина, Австрія, Швейцарія та ін.) передбачена кримінальна відповідальність виборця за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення будь-яких дій, пов'язаних із безпосередньою реалізацією свого виборчого права. Відповідні обставини були взяті до уваги та розглянуті як потреба впровадження міжнародної практики в національне законодавство, на

підставі чого була ініційована нова редакція ст. **160** КК України – підкуп виборця, учасника референдуму.

Також у пояснювальній записці зазначалося, що внаслідок гуманізації відповідальності, санкції окремих складів кримінальних правопорушень проти виборчих права стали злочинами невеликої та середньої тяжкості, що, із урахуванням приписів КПК України та відповідних змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ускладнило, а подекуди й унеможливило негласне виявлення та фіксування слідів цих злочинів [29]. Тому посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян шляхом підвищення санкцій за окремі правопорушення, насамперед вчинені за змовою з членом виборчої комісії (комісії з референдуму) та групою осіб, дозволить здійснювати оперативно-розшукові заходи у кримінальних провадженнях за кваліфікованими складами кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян [11].

Певною мірою проблеми реалізації виборчих прав, як різновиду політичних прав, пов'язані з неефективністю законодавства, норми якого мають чітко позначити ознаки складу злочину, щоб уникнути різнотлумачення. Злочини проти виборчих прав і свобод громадян потребують особливої уваги законодавця в контексті термінологічної однозначності як у межах кримінального закону, так і разом з нормами виборчого і референдного законодавства [24, с. 57–61].

Щодо історії впровадження поняття «неправомірна вигода», яке використовується як наскрізне поняття у КК України і вживається у тексті ст. **160** КК, зазначимо, що поштовхом був висновок Групи оцінювання GRECO про використання різних понять у положеннях щодо хабарництва в публічному секторі з одного боку і хабарництва та зловживання впливом у приватному секторі – з іншого. Із метою досягнення узгодженості та чіткості, у законі щодо всіх корупційних правопорушень мають застосовуватись одні й ті ж «базові поняття» [30]. У зв'язку з цим, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 р. було внесено зміни, що стосувалися заміни поняття «хабар» на «неправомірна вигода» у низці статей КК, про що ми зазначали вище.

У ст. **160** КК України включена примітка як додаткове аутентичне тлумачення, відповідно до якої неправомірною вигодою слід розуміти кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує три відсотки розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав. Таким чином законодавець визначив межі дії кримінального закону щодо підкупу виборця чи учасника референдуму через змінну систему показників. Водночас це досить умовний підхід, який

стосується незаконної винагороди, яка має матеріальний характер. Питання з оціненням незаконної вигоди у виді переваг, пільги, послуг або нематеріальних активів і їх системою оцінки вартості є відкритим.

Викладений текст закону про кримінальну відповідальність за підкуп виборця чи учасника референдуму не відповідає вимогам лаконічності. Серед іншого, причиною цього є те, що законодавець намагався викласти у диспозиції ознаки складу злочину та розкрити сутність окремих із них шляхом переліку можливих варіантів дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією виборчого права або права голосу особи. Це відмова від участі в голосуванні, голосування на виборчій дільниці (дільниці референдуму) більше одного разу, голосування за окремого кандидата на виборах або відмова від такого голосування, передання виборчого бюлетеня (бюлетеня для голосування на референдумі) іншій особі. Відповідне уточнення ускладнює сприйняття припису кримінально-правової заборони, водночас громіздкий перелік відображається в ч. 1, і у ч. 2 ст. 160 КК. Тому диспозиція ч. 1 та ч. 2 ст. 160 КК має вигляд «громіздкої сполуки», де у процесі ознайомлення зі змістом диспозиції «губляться» діяння об'єктивної сторони аналізованого злочину. Водночас деталізація дій є перевагою чинної редакції у ч. 2 ст. 160 КК, на відміну від попередньої редакції ч. 1 ст. 157 КК, тому що містить вичерпний перелік дій, пов'язаних із безпосередньою реалізацією громадянином свого виборчого права чи права на участь у референдумі, за вчинення або невчинення яких здійснюється підкуп. За відсутності такої вказівки в ч. 1 ст. 157 КК це викликало різнотлумачення [15].

Разом із тим, зазначення ідентичних процесів у ч. 1 та ч. 2 ст. 160 має різні форми: «за вчинення чи невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права або права голосу» (ч. 1) та «за вчинення або невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права чи права на участь у референдумі» (ч. 2). Так само й у ч. 1 ст. 160 КК «голосування за окремого кандидата на виборах або відмова від такого голосування» та у ч. 2 ст. 160 КК «голосування за окремого кандидата на виборах, кандидатів від політичної партії, місцевої організації політичної партії або відмова від такого голосування». Таким чином, у ч. 2 ст. 160 КК враховано специфіку змішаної виборчої системи, коли голосування відбувається не тільки за окремих кандидатів, а й за політичні партії (кандидатів від політичної партії, місцевої організації політичної партії) на пропорційній основі, а в ч. 1 ст. 160 КК – ні. Тож сьогодні ми маємо парадоксальну ситуацію, коли кримінально караним є прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем для себе чи третьою особою неправомірної вигоди за голосування за окремого кандидата на виборах або відмову від такого голосування, але ті самі дії не є злочином у разі голосування за політичні партії (точніше за кандидатів від політичної партії,

місцевої організації політичної партії). Це є прогалиною у праві, яку має усунути законодавець, адже, відповідно до ч. 4 ст. 3 КК, застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено [13].

Постає питання, чому законодавець у частині 1 аналізованої норми враховує таку форму безпосередньої демократії як референдум у словосполученні «передання виборчого бюлетеня (бюлетеня для голосування на референдумі) іншій особі». У частині 2 аналізованої статті робота законодавця виглядає незавершеною, оскільки зазначена лише «передача виборчого бюлетеня іншій особі», тобто, враховано лише особливості виборчого процесу без урахування процесу проведення референдуму. Також, крім того, ані в ч. 1, ані в ч. 2 ст. 160 КК України законодавець не врахував того, що під час референдуму здійснюється голосування не за кандидатів чи політичні партії, а за питання. Тобто прийняття пропозиції, обіцянки або одержання учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за голосування на референдумі за певне питання чи проти нього, а так само пропозиція, обіцянка або надання учаснику референдуму за це неправомірної вигоди не утворюють складу злочину. Отже, зазначені недоліки потребують якнайшвидшого вирішення саме на законодавчому рівні [13].

Відповідні неточності і недопрацювання відображаються на якості тексту закону про кримінальну відповідальність, потребують внесення подальших змін і доопрацювань КК України.

Передбачення у виді кваліфікуючих ознак таких суб'єктів виборчого процесу та референдного процесу як члена виборчої комісії чи комісії з референдуму, члена ініціативної групи референдуму, кандидата або його довіреної особи на виборах, представника політичної партії чи місцевої організації політичної партії у виборчій комісії чи комісії з референдуму, уповноваженої особи політичної партії чи місцевої організації політичної партії, офіційного спостерігача на виборах або референдумі є доцільним врахуванням можливих зловживань тих суб'єктів, які наділені відповідними повноваженнями та мають безпосередній вплив на учасників процесу безпосередньої демократії у таких формах як вибори і референдум. Відповідний перелік з'явився з урахуванням досвіду проведення виборчих кампаній в Україні та засвідчує те, що саме залучення так званого адміністративного ресурсу з боку владних структур та зловживання членів виборчих комісій мали значне поширення у виборчій практиці та істотним чином впливали на характер виборів та їх результат [13, с. 10].

Ураховуючи вищевикладене, маємо констатувати, що чинна редакція ст. 160 КК України викликає певні зауваження щодо відповідності принципу визначеності і єдності термінології у межах однієї кримінально-правової норми.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати деякі проміжні висновки:

– механізм криміналізації (яка є процесом і результатом водночас) полягає в оцінці діяння, (яке зумовлено причинами до криміналізації, та характеризується здатністю заподіяння істотної шкоди об'єктам кримінально-правової охорони або створення реальної загрози заподіяння такої шкоди) щодо відповідності принципам криміналізації (як науково обґрунтованим критеріям) з метою встановлення доцільності кримінальної караності;

– розкриття принципів криміналізації діяння відображають взаємозв'язок подій і тенденцій соціальної реальності, які через систему критеріїв доводять чи спростовують потребу кримінально-правової заборони, а відповідно їй доцільність караності за вчинене діяння.

– прийняття нової редакції ст. 160 «Підкуп виборця, учасника референдуму» зумовлено нагальною потребою усунути штучно створену конкуренцію кримінально-правових норм, що з'явилася у зв'язку з прорахунками у правотворчому процесі. Також була впроваджена національне законодавство міжнародна практика щодо реалізації керівних принципів форм безпосередньої демократії, що полягає у встановленні кримінально-правового захисту від неправомірного впливу на виборців та учасників референдуму здійсненням підкупу;

– чинна редакція ст. 160 КК має зауваження щодо відповідності принципу визначеності і єдності термінології, встановлені неточності і недопрацювання відображаються на якості тексту закону про кримінальну відповідальність, потребують внесення подальших змін і доопрацювань у текст КК України.

– визначаємо непослідовною кримінально-правову політику щодо зміни вектора з гуманізації кримінального законодавства на посилення кримінальної репресії за злочини у сфері виборчих і референдних прав стосовно підкупу виборця або учасника референдуму шляхом звуження альтернативи покарань до обмеження та позбавлення волі на певний строк у санкції частин 2–3 ст. 160 КК.

Список використаних джерел:

1. Антонов А.Д. Теоретические основы криминализации и декриминализации: дис. ... канд. юрид. наук / А.Д. Антонов. М., 2001. – 185 с.
2. Борисов В.І. Поняття кримінально-правової політики / В.І. Борисов, П.Л. Фрис. [Електронний ресурс] // Сайт: "Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого". – Режим доступу до документу: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_2.pdf. – Дата доступу: 15.05.2017.

3. Бучин М. Демократичні принципи виборів: суть та типологія / М. Бучин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2008. – Випуск 20. – С. 37–42.

4. Висновок на проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції. [Електронний ресурс] // Сайт: "Верховний Суд України". Режим доступу до документу: – [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/1D52E72137BD7841C2257E82003C4734](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/1D52E72137BD7841C2257E82003C4734). – Дата доступу: 15.05.2017.

5. Дашковська О. Референдум як інститут безпосередньої демократії: досвід зарубіжних країн / О. Дашковська [Електронний ресурс] // Сайт: "Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського". – Режим доступу до документу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2010_1_23. – Дата доступу: 15.05.2017.

6. Дерев'янюк С.М. Право громадян брати участь у референдумі як об'єкт корупційних діянь / С.М. Дерев'янюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – №3. – С. 1–11.

7. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.

8. Єдина звітність про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2015 р. [Електронний ресурс] // Сайт: "Генеральна прокуратура України". – Режим доступу до документу: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820. – Дата доступу: 15.05.2017.

9. Житний О.О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз): монографія / О.О. Житний. – Х.: Одиссей, 2013. – 376 с.

10. Иногамова–Хегай Л.В. Международное уголовное право: учебник / Л.В. Иногамова–Хегай Л.В. – М.: Юридический центр, 2003. – 208 с.

11. Інформація Інформаційного управління Апарату Верховної Ради України щодо Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» (щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян) [Електронний ресурс] // Сайт: "Верховна Рада України". – Режим доступу до документу: <http://rada.gov.ua/print/98463.html>. – Дата доступу: 15.05.2017.

12. Керівні принципи щодо виборів прийняті Венеціанською комісією на 51-й пленарній сесії (Венеція, 5–6 липня 2002 року) [Електронний ресурс] // Сайт: "Совет Европы". – Режим доступу до документу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev-ukr](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev-ukr). – Дата доступу: 15.05.2017.

13. Кострицький В. В. Кримінальна відповідальність за підкуп виборця, учасни- ка референдуму: аналіз законодавчих новел / В.В. Кострицький // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2014. – № 6 – С. 95–103.

14. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. [Електронний ресурс] // Сайт: "Верховна Рада України". – Режим доступу до документу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_101. – Дата доступу: 15.05.2017.

15. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Т. 2 : Особлива частина. – Х. : Право, 2013. – С. 141.

16. Кузнецова З.В. Поняття та форми безпосередньої демократії / Кузнецова З.В., Унтілова О.Є. // Вісник Одеського національного університету. – Т. 16. – Вип 15. – С. 6–12.

17. Медіна Л.П. Кримінально-правова характеристика злочинів проти виборчих прав громадян України (ст. ст. 157, 158, 159 КК України): автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2004. – 27 с.

18. Мельник М. І. Кримінальна відповідальність за злочини проти виборчих прав / М.І. Мельник. – К.: Атіка, 2005. – 144 с.

19. Мельник М.І. Вступне слово до видання: Швець В.Д., Грицак В.М., Василькевич Я.І., Гацелюк В.О. Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права / Вступне слово проф. Мельника М.І. – К.: Атіка, 2008. – 244 с.

20. Міжнародна місія зі спостереження за виборами. Позачергові вибори Президента, 25 травня 2014 року. [Електронний ресурс] // Сайт: "ОБСЕ". – Режим доступу до документу: www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/119080?download=true. – Дата доступу: 15.05.2017.

21. Міжнародна місія зі спостереження за виборами Україна. Позачергові вибори народних депутатів України, 26 жовтня 2014 року. [Електронний ресурс] // Сайт: "ОБСЕ". – Режим доступу до документу: <https://www.oscepa.org/documents/all-documents/election-observation/election-observation-statements/ukraine/statements-25/2652-2014-2-parliamentary-ukr-1/file>. – Дата доступу: 15.05.2017.

22. Новий тлумачний словник української мови. – К.: "Аконіт", 2006. – Т. 2 – С. 396–397.

23. Основи уголовно-правового заперта (криміналізація и декриміналізація) / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А.М. Яковлев. – М.: Наука, 1982. – 304 с.

24. Парасюк Н.М. Виборчі документи і документи референдуму як предмети складів злочину / Н.М. Парасюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 3. – Т. 3. – С. 57–61.

25. Погорілко В.Ф. Референдуми в Україні: історія та сучасність: монографія / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. – НАН України. – Київ: Ін-т держави і права НАН України, 2000. – 248 с

26. Понад 400 справ порушило МВС за підкуп виборців – Аваков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://espresso.tv/news/2014/10/24/ponad_400_sprav_porushylo_mvs_zh_pidkup_vyborciv_avakov. – Дата доступу: 15.05.2017.

27. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про всеукраїнський референдум" [Електронний ресурс] // Сайт: "Верховна Рада України". – Режим доступу до документу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6278&skl=7. – Дата доступу: 15.05.2017.

28. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про боротьбу з корупцією» [Електронний ресурс] // Сайт: "Верховна Рада України". – Режим доступу до документу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46598. – Дата доступу: 15.05.2017.

29. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян)» [Електронний ресурс] // Сайт: "Верховна Рада України". – Режим доступу до документу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50711. – Дата доступу: 15.05.2017.

30. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією” [Електронний ресурс] // Сайт: "Верховна Рада України". – Режим доступу до документу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46598. – Дата доступу: 15.05.2017.

31. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.

32. Топорецька З. Щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності / З. Топорецька [Електронний ресурс] // Сайт: "Верховна Рада України". – Режим доступу до документу: <https://ubr.ua/business-practice/laws-and-business/shodo-gumanzac-vdpovdalnost-za-pravoporushennia-u-sfer-gospodarsko-dialnost-106465>. – Дата доступу: 15.05.2017.

УДК 343.92

КОРИСЛИВА ЗЛОЧИННІСТЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ У ВЕЛИКИХ МІСТАХ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНО-ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР

Остроглядів Олександр

Начальник Приморського РВ поліції у м. Одеса ГУНП в Одеській області (м. Одеса, Україна)

У статті представлені результати наукового дослідження феномену корисливої злочинності проти власності у містах Причорноморського регіону України. Визначено поняття корисливої злочинності проти власності, наведено їх види. Представлені результати кількісно-якісних показників цих злочинів за 2015–2016 роки. Розмежовано поняття «регіон», «Причорноморський регіон», «місто». Проаналізовано різні підходи до класифікації територій. Доводиться актуальність і практичне значення досліджень корисливої злочинності проти власності у розрізі різних територій. Запропоновано власний підхід до вивчення регіональних особливостей феномену корисливої злочинності проти власності у великих містах.

Ключові слова: корислива злочинність проти власності, регіональні особливості злочинності, регіон, місто, Причорноморський регіон, запобігання злочинності.

Корыстная преступность против собственности в больших городах Причерноморского региона Украины: теоретико-практическое измерение

Остроглядів Олександр

Начальник Приморского РО полиции в г. Одесса ГУНП в Одесской области (г. Одесса, Украина)

В статье представлены результаты научного исследования феномена корыстной преступности против собственности в городах Причерноморского региона Украины. Дано понятие корыстной преступности против собственности, приведены их виды. Представлены результаты количественно-качественных показателей этих преступлений за 2015–2016 года. Проанализированы разные подходы классификации территорий. Приводятся аргументы актуальности и практического значения исследований корыстной преступности против собственности в территориальном разрезе. Предложен собственный подход к изучению региональных особенностей феномена корыстной преступности против собственности в крупных городах.

Ключевые слова: корыстная преступность против собственности, региональные особенности преступности, регион, город, Причерноморский регион, предупреждение преступности.

Mercenary crime against property in large cities of the Black Sea region of Ukraine: theoretical and practical measurement**Ostroglyadov O.****Head of the Primorsky DD Police in
Odessa, the MDNP in the Odessa region**

The article presents the results of a scientific study of the phenomenon of selfish crime against property in the cities of the Black Sea region of Ukraine. The concept of mercenary crime against property is defined, their types are presented. The results of quantitative and qualitative indicators of these crimes for 2015–2016 years are presented. The term «region», «Black Sea region», «city» is delimited. Different approaches to classification of territories are analyzed. There is an urgency and practical value of studies of mercenary crime against property in the context of different territories. An own approach to the study of regional features of the phenomenon of selfish crime against property in large cities is proposed.

Key words: mercenary crime against property, regional features of crime, region, city, Black Sea region, prevention of crime.

Актуальність. Протягом останніх років в Україні спостерігається помітне загострення криміногенної обстановки, що викликає зрозуміле занепокоєння у керівництва держави, правоохоронних органів і у суспільства. За офіційною кримінально-правовою статистикою та оцінками фахівців одну з домінуючих, за поширеністю позицій серед інших злочинів займає корислива злочинність проти власності. Останніми роками відбуваються суттєві кількісно-якісні зміни у цьому анти суспільному феномені, що істотно підвищує їх суспільну небезпеку. Отже, широка поширеність та суспільна небезпека зазначених злочинів обумовлює **актуальність** необхідність їх вивчення у регіональному розрізі.

Постановка проблеми. Як загальновідомо, корислива злочинність проти власності є одним із домінуючих видів злочинності, яка багато в чому визначає кримінологічний облік великих міст. За оцінками фахівців, в різні роки, цей різновиди злочинів становив від 70 до 75 відсотків від усіх злочинів, які вчиняються у містах. Кримінологічні реалії сьогодення та потреби практики ставлять перед вченими та працівниками правоохоронних органів завдання з розробки нових підходів щодо покращення роботи правоохоронних органів та удосконалення системи запобігання корисливій злочинності на рівні окремих міських територіальних систем. Вирішення вказаних завдань виявилось неможливим без використання диференційованого підходу у застосуванні заходів запобігання злочинності та виявлення місцевих факторів, які генерують корисливу злочинність на території конкретних міст. Практикою доведено, що рівень корисливої злочинності багато в чому залежить від економічного та соціально-демографічного профілю населеного пункту. Така ситуація

обумовлює необхідність точного визначення понятійного апарату, визначення видових ознак, типологізації та класифікації населених пунктів за здалегідь визначеними параметрами, за якими варто здійснювати кримінологічну характеристику найбільш розповсюджених видів корисливої злочинності проти власності.

Аналіз наукових досліджень та наукових публікацій. Істотний внесок у розв'язання проблем, пов'язаних зі злочинністю у великих містах, в тому числі і у сфері охорони власності у різні роки зробили такі вчені, як: Є.Ф.Азаров – у межах запобігання корисливим злочинам на залізничному транспорті [1]; С. М. Алфьоров – у розрізі аналізу та запобігання злочинності у курортному регіоні [2]; А. М. Бабенко – у рамках вивчення регіональних особливостей злочинності [3; 4], В.С. Батургареева – у ході вивчення соціально-правових та кримінологічних проблем рецидивної злочинності [8], В.О. Берзін – під час вивчення злочинності мігрантів в особливо великому місті [9]; І.Г. Богарирьов та М.О. Кисильов – у рамках визначення кримінологічних засад запобігання злочинності у великому місті [10]; В.В. Бойко – у ході вивчення тяжкої насильницької злочинності в особливо великих містах України [12, с. 157–168; 11]; Р. С. Веприцький – під час дослідження феномену злочинності у регіоні [13]; О.М. Джужа, В.В. Василевич та Є.М. Моїсєєв [18]; А. О. Габіані, Р. Г. Гачечиладзе, М. І. Дидебулідзе – у межах вивчення злочинності у містах та у селищах [14]; В. І. Гладких – у рамках протидії органами внутрішніх справ злочинності у особливо великому місті [15]; І. П. Портнов, В. П. Філонов та Д.В. Федоренко – у ході вивчення стану та детермінації злочинності в особливо великому промисловому місті [22; 23]; І. М. Чекмарьова – під час вивчення злочинності у прикордонних регіонах Півдня України [25]; В. І. Шакун – у рамках вивчення впливу урбанізації на злочинність [26] та ін. Виходячи, навіть, із самих назв наукових праць зазначених авторів, випливає, що проблема вивчення корисливої злочинності проти власності у великих містах Причорноморського регіону не стало предметом самостійного аналізу. Наведе їй обумовило мету та завдання нашого дослідження.

Мета статті. Визначитися із поняттями «корисливі злочини проти власності», «місто», «Причорноморський регіон»; представити їх характеристику та види; представити стисло кількісно-якісну характеристику корисливої злочинності проти власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першочерговим завданням будь-якого наукового дослідження, в тому числі і кримінологічного є чітке окреслення меж дослідження і визначення понятійного апарату.

У загальному сенсі, корисливу злочинність у кримінології розуміють як сукупність злочинів проти власності, які мають корисливу мотивацію.

Зокрема, вчені до таких відносять: крадіжки, грабежі, розбої, вимагання, шахрайства і т.ін. [18, с. 124–129], тобто, злочини, передбачені Розділом VI КК України «Злочини проти власності». А.П. Закалюк свого часу відмічав, що ці злочини мають загальні правові ознаки: родовий об'єкт, предмет, корисливий мотив та корисливу мету. Родовим об'єктом їх визнається право власності. Предметом абсолютної більшості зазначених злочинів закон називає майно, – тобто речі матеріального світу, що мають специфічну ознаку: фізичного, вартісно-потребнісного та юридичного змісту [16, с. 69]. Поряд із цим, до корисливих злочинів проти власності можна віднести не всі передбачені Розділом VI КК України, а лише окремі категорії протиправних діянь.

Так, у кримінальному праві злочини проти власності поділяють на групи за способом, мотивом і метою їх вчинення. Вказані ознаки відображають ступінь суспільної небезпечності як кожного окремого злочину проти власності, так і схожих за цими ознаками складів злочинів [17, с. 170]. Виходячи із цього, злочини проти власності поділяються на чотири групи:

- 1) корисливі злочини, пов'язані із оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб (статті 185–187, 188¹ – 191 КК України);
- 2) корисливі злочини, не пов'язані із оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб (статті 192, 193, 198 КК України);
- 3) некорисливі злочини (статті 194–197 КК України);
- 4) злочини, пов'язані із самовільним зайняттям земельної ділянки та самовільним будівництвом (стаття 197¹ КК України) [20, с. 416].

Отже, з наведених визначень та відповідно до визнаної у кримінальному праві та кримінології класифікації лише дві категорії злочинів підпадають під визначення корисливих злочинів проти власності: корисливі злочини, пов'язані із оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб (статті 185–187, 188¹ – 191 КК); корисливі злочини, не пов'язані із оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб (статті 192, 193, 198 КК). Саме ці категорії злочинів і визначають перелік та межі, а отже і предметно-об'єктовну складову нашого кримінологічного дослідження.

Криміногенна ситуація у регіонах України у значній мірі обумовлюється саме корисливими злочинами проти власності, збільшенням ступеню їх тяжкості, професіоналізацією, появою нових форм та видів вчинення злочинів та способів їх приховування. Викликає занепокоєння й те, що тенденція до зростання цих посягань відновилася після зниження у 2015 р. (– 7 %). У 2016 р. було обліковано 362213 таких діянь, що на 16,3 % більше показника попереднього року і становить 64,1 % всіх злочинів, вчинених в країні. Загальне зростання злочинності в країні відбулося в

основному за рахунок збільшення числа злочинів цієї категорії. Суттєво зросла кількість найбільш розповсюдженого виду таких злочинів, як крадіжок, грабежів, розбоїв та вимагань і т.д.. У 2016 р. тільки кількість крадіжок зросла на **20,7 %** і становила **273756**, що склало **48,4 %** облікованих злочинів і понад $\frac{3}{4}$ всіх посягань на власність [1, с. 1–2; 3]. Відповідно до кримінологічних висновків та статистичних даних [23, с. 42–51; 4, с. 446–449; 11, с. 533–536], у великих та особливо великих містах України традиційно спостерігався більш високий рівень злочинності, в тому числі і корисливої проти власності, ніж на територіях іншого типу. В Україні майже дві третини зареєстрованих злочинів цього виду фіксувався на території саме великих міст. Для точного визначення параметрів нашого дослідження далі проаналізуємо такі категорії, як «місто», «регіон» та «Причорноморський регіон»

У науковій літературі під містом розуміється історично сформований населений пункт, що здійснює містоутворюючі та містообслуговуючі функції, є динамічною системою, в якій відтворюються економічні, соціальні, політичні, екологічні, демографічні та інші відносини [21]. У свою чергу, під особливо великим «містом» у кримінології розуміється історично сформований, кримінологічно захищений населений пункт регіоноутворюючого значення з високим рівнем урбанізації, населення якого нараховує понад один мільйон осіб, зайнятих переважно не сільськогосподарською діяльністю, а виконанням функцій у сфері обслуговування, промислові, адміністрування тощо [11, с. 533–536].

Точне визначення типу міста несе у собі важливу кримінологічну інформацію, оскільки дозволяє найбільш ефективно планувати весь комплекс соціально-економічних заходів, прийнятних для конкретного кримінологічного середовища.

Вчені часто дотримуються різних підходів стосовно змісту і параметрів класифікуючих ознак. Наприклад, В.В.Бойко у контексті вивчення насильницької злочинності в особливо великих населених пунктах додержується підходу, за яким міста поділяються на: малі (від **20** до **50** тис. осіб); середні (**50** тис. – **250** тис. осіб); великі (**250** тис. – **500** тис. осіб); дуже великі (**500** тис. – **1** млн осіб); особливо великі, або міста-мільйонери (понад **1** млн. осіб) [11, с. 533–536]. І.Г.Богатирьов та М.О. Кисильов ведуть мову виключно про великі міста, під якими розуміють населений пункт, що досяг кількості населення понад **1** млн. осіб і що виконує переважно промислові, транспортні, торгівельні, культурні і адміністративно-політичні функції [10, с.19]. В.І. Гладких звертає увагу на те, що категорія великих міст є не однозначною, а містить у собі ще більшу деталізацію на чотири підгрупи: від **100** до **200** тис. (**4** клас); від **200** до **400** тис. (**3** клас), від **400** до **1100** тис. (**2** клас) і понад **1100** тис. (**1** клас) [15, с.31–32]. А.М.Бабенко,

проаналізувавши спеціальну наукову літературу з містобудівництва, регіональної економіки та регіонознавства застосовує класифікацію, згідно до якої міста поділяються на *малі* (до 20 тис. осіб); *середні* (20–50 тис. осіб); *великі* (50–500 тис. осіб); *дуже великі* (500 тис. – 1 млн. осіб); *особливо великі*, або міста-мільйонери (понад 1 млн. осіб) [7].

Що стосується поняття регіон, зокрема, Причорноморський, то тут у науковців також відсутня однаковість у визначенні зазначених категорій. Вчені використовують у тлумаченні цих понять «регіоналістичний», «історичний», «географічний» і багато інших підходів.

За результатами дослідження І.Й. Магновського ефективна регіональна структура територіального устрою держави є відображеною у дев'яти самобутніх регіонах: 1) Кримський (Автономна Республіка Крим) з центром – місто Сімферополь; 2) Слобожанський (Харківська, Сумська, Полтавська області) з центром – місто Харків; 3) Донбаський (Донецька, Луганська області) з центром – місто Донецьк; 4) Подніпровський (Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська, Запорізька області) з центром – місто Дніпропетровськ; 5) Причорноморський (Одеська, Херсонська, Миколаївська області) з центром – місто Одеса; 6) Подільський (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області) з центром – місто Вінниця; 7) Поліський (Київська, Чернігівська, Житомирська області) з центром – місто Житомир; 8) Волинський (Волинська, Рівненська області) з центром – місто Луцьк; 9) Карпатський (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька та Закарпатська області) з центром – місто Львів [19, с. 29]. Така класифікація у рамках нашого дослідження є дуже зручною, оскільки враховує не лише історико-політичні, природно-кліматичні, соціально-економічні та національно-культурні критерії, а й кримінологічні параметри регіонального розподілу, що сприятиме вдосконаленню управлінської системи та оптимізації правоохоронної діяльності. Не вступаючи у дискусію з приводу кількості та переліку наборів ознак понять «регіон» і адміністративних областей, які входять у «Причорноморський регіон», візьмемо в основу визначення і характеристики зазначених термінів, такі що визнані і успішно використовуються у кримінології.

Так, на думку А.М. Бабенка, категорія «регіон» набула міжгалузевого наукового визначення і наукового інструменту, що забезпечує дослідження кримінологічних проблем на рівні окремих територій країни. Сукупність соціально-кримінологічних ознак регіонів дозволяє їх ідентифікувати як цілісні територіально-просторові сегменти [5, с. 11]. За твердженням вченого, регіон – це таке законодавчо визначене більш-менш однорідне територіально-просторове утворення, що відрізняється від інших сукупністю природних, географічних та історично сформованих, відносно стійких економічних, екологічних, соціальних, демографічних і

національно-культурних складових, що обумовлюють особливості злочинності в конкретному територіально-просторовому формуванні. Відповідно до законодавства України в нашій країні регіонами вважаються вище перелічені області, Автономна Республіка Крим, міста Київ та Севастополь. Отже, саме в такому розумінні ми й будемо використовувати поняття досліджуваного терміну [6, с. 61]. І.М.Чекмарьовою під «Причорноморським регіоном» пропонується вважати сукупність схожих за географічними ознаками територіально-просторових систем, які тотожні за кримінологічними, соціокультурними, демографічними, економічними і т.п. показниками, що розташовані на Півдні материкової частини України. До таких відносяться Одеська, Миколаївська та Херсонська області [24, с. 19]. Саме таке визначення ми візьмемо за територіальні рамки нашого дослідження. У цьому сенсі, АР Крим, хоча і знаходиться на Півдні України, він є специфічним регіоном нашої країни, який знаходиться на півострові і не охоплюється материковою частиною нашої держави.

В силу особливостей географічного розташування, наближення до кордонів, та адміністративної межі з тимчасово окупованою територією АР Крим, саме міста Причорноморського регіону виявилися територіями підвищеної кримінологічної загрози [25, с. 5–7]. Більше того, зазначені території характеризуються розгалуженістю транспортного сполучення міжрегіонального і транскордонного значення, специфікою природного рекреаційного комплексу, розвиненістю економіки та інфраструктури. Це привертає увагу не лише місцевого, а й іногороднього злочинного елемента. Наведене ставить території великих міст Причорномор'я України до розряду надзвичайно привабливих територій для злочинців і, як наслідок, у території посиленої кримінологічної загрози [24, с. 1–2].

Підсумовуючи, зазначимо, що:

1. До корисливої злочинності проти власності віднесемо сукупність злочинів проти власності, які мають корисливу мотивацію. Зокрема, до таких відносяться: крадіжки, грабежі, розбої, вимагання, шахрайства і т.д., тобто, злочини, передбачені Розділом VI КК України «Злочини проти власності».

2. З усієї сукупності злочинів проти власності лише дві категорії злочинів підпадають під визначення корисливих злочинів проти власності: корисливі злочини, пов'язані із оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб (статті 185–187, 188¹ – 191 КК); корисливі злочини, не пов'язані із оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб (статті 192, 193, 198 КК). Саме ці категорії злочинів і визначають перелік та межі, а отже і предметно-об'єктовну складову нашого кримінологічного дослідження.

3. Регіон – це таке законодавчо визначене більш–менш однорідне територіально–просторове утворення, що відрізняється від інших сукупністю природних, географічних та історично сформованих, відносно стійких економічних, екологічних, соціальних, демографічних і національно–культурних складових, що обумовлюють особливості злочинності в конкретному територіально–просторовому формуванні.

4. «Причорноморський регіон» – це сукупність схожих за географічними ознаками територіально–просторових систем, які тотожні за кримінологічними, соціокультурними, демографічними, економічними і т.п. показниками, що розташовані на Півдні материкової частини України (Одеська, Миколаївська та Херсонська області). АР Крим є регіоном України, який знаходиться на півострові і не охоплюється материковою частиною нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Азаров Є.Ф. Запобігання корисливим злочинам на пасажирському залізничному транспорті України: автореф. дис. ... кандидат. докт. юрид. наук: спец. **12.00.08** / Є.Ф.Азаров. – Харків, **2017**. – **20** с.

2. Алфьоров С. М. Діяльність органів внутрішніх справ по протидії злочинності у курортних регіонах (кримінологічне дослідження на матеріалах Запорізької області) [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : **12. 00. 08** / С. М. Алфьоров. – Харків, **2003**. – **197** с.

3. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально–методологічний та праксеологічний вимір [Текст]: монографія / А. М. Бабенко – Одеса : ОДУВС, **2014**. – **416** с.

4. Бабенко А.М. Кримінологічна картографія у вивченні злочинності у великому місті: історія та сучасність / А.М. Бабенко // Кримінально–правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали між нар.наук.-практ.конф. (м. Харків, **12–13** жовтня **2017** р.); редкол.: В.Я.Тацій (голов.ред.), В.І.Борисов (заст. .голов. ред.) та ін. – Харків: Право, **2017**. – **560** с.

5. Бабенко А.М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. **12.00.08** / А.М. Бабенко. – Х., **2015**. – **37** с.

6. Бабенко А.М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання:дис. ... докт. юрид. наук: спец. **12.00.08** / А.М. Бабенко. – Запоріжжя, **2015**. – **515** с.

7. Бабенко А.М. Територіально–просторовий аналіз злочинності у населених пунктах Одеської області/А.М.Бабенко//Вісник Асоціації Кримінального права України. – **2017**. – № **2(9)** [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/11_Babenko.pdf. – Назва з екрану.

8. Батиргареева В.С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми [Текст]: монографія / .С. Батиргареева. – Х.: Право, 2009. – 576 с.

9. Берзин В. А. Криминологическая характеристика и профилактика преступности мигрантов в условиях сверхкрупного города (на материалах города Москвы): дис. ... кандидат. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Владимир Александрович Берзин. – Москва, 1999. – 192 с.

10. Богатирьев И. Г. Криминологічні засади запобігання злочинності у великому місті на регіональному рівні [Текст]: монографія / І. Г. Богатирьев, М. О. Кисильов. – Бровари : ПФПА, 2010. – 160 с.

11. Бойко В.В. Поняття та класифікація міст в Україні у контексті вивчення насильницької злочинності / В.В.Бойко // Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12–13 жовтня 2017 р.); редкол.: В.Я.Таций (голов. ред.), В.І.Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків: Право, 2017. – 560 с.

12. Бойко В.В. Щодо визначення поняття «місто» у контексті дослідження тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в Україні / В.В. Бойко // Вісник Асоціації Кримінального права України. – 2017. – № 2(9) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/10_Boyko.pdf – Назва з екрану.

13. Веприцький Р. С. Феноменологія злочинності в регіоні [Текст] : монографія / Р. С. Веприцький. – Харків : Золота миля, 2014. – 324 с.

14. Габиани А. А. Преступность в городах и сельской местности (конкретно-криминологическое и социально-географическое исследование по материалам Грузинской ССР) [Текст]: монографія / А. А. Габиани, Р. Г. Гаччиладзе, М. И. Дидебулидзе. – Тбилиси : Сабчота Сакартвело, 1985. – 142 с.

15. Гладких В.И. Проблемы предупреждения органами внутренних дел преступности в сверхкрупном городе: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Владимир Иванович Гладких . – Москва, 1997. – 443 с.

16. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3-х кн. / А. П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – Кн. 2 : Криминологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.

17. Кримінальне право України (Особлива частина): підручник / кол. авторів А.В. Байлов, О.А. Васильєв, О.О.Житний, А.М. Бабенко та ін.; за заг.

ред. О.М. Литвинова; наук. ред. серії О.М.Бандурка; МВС України, Харків.нац. ун-т внутр. справ. – Харків: Вид-во ХНУВС, 2011. – 572 с.

18. Кримінологічна віктимологія: навчальний посібник/ Моїсєєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін.; За заг.ред.проф.О.М.Джужі. – К.: Атіка, 2006. – 352 с.

19. Магновський І. Й. Конституційно-правове регулювання територіального устрою України: історія, сучасність, перспективи [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец 12.00.02 «Конституційне право ; муніципальне право» / І. Й. Магновський. – Харків, 2015. – 40 с.

20. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [Текст] / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг.ред. О.М. Джужі, А.В. Савченко, В.В. Чернея. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

21. Попова Ю.М. Економічні аспекти визначення дефініції „місто” [Електронний ресурс] / Ю.М. Попова. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=55>. – Заголовок з екрана.

22. Портнов И.П. Проблемы профилактики преступности в городах (по материалам органов внутренних дел) [Текст]: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / И.П. Портнов. – Москва, 1993. – 220 с.

23. Филонов В. П. Преступность в особо крупном промышленном городе: состояние, причины и меры по ее предупреждению [Текст]: монографія / В. П. Филонов, Д. В. Федоренко. – Донецьк : ДИВД МВД Украины, 2002. – 281 с.

24. Чекмарьова І.М. Запобігання злочинності у прикордонних регіонах України: дис. ...кандид. юрид. наук: спец. 12.00.08 / І.М. Чекмарьова. – Одеса, 2017. – 515 с.

25. Чекмарьова І.М. Запобігання злочинності у прикордонних регіонах України: автореф. дис. ... кандидат. юрид. наук: спец. 12.00.08 / І.М.Чекмарьова. – Одеса, 2017. – 20 с.

26. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність [Текст]: монографія / В. І. Шакун. – К. : Видавництво Української академії внутрішніх справ, 1996. – 256 с.

УДК 343.352

ВІДМЕЖУВАННЯ ПОДАРУНКА ВІД НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ЯК ПРЕДМЕТА КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Рубан Павлівна Катерина

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

Автором статті розглянуто норми антикорупційного законодавства України, та визначено критерії відмежування подарунка від неправомірної вигоди як предмета корупційних злочинів. Обґрунтовано принципову відмінність між неправомірною вигодою, яка належить до корупційних правопорушень і містить ознаки корупції та порушеннями обмежень у прийнятті подарунків службовими особами, які належать до правопорушень пов'язаних з корупцією. У роботі розкрито різницю між подарунком та неправомірною вигодою за характерними ознаками. Тільки неправомірна вигода може бути нематеріального чи негрошового характеру. На відміну від неї подарунок, який надають / одержують за ціною, нижчою мінімальної ринкової обов'язково повинен мати вартісну характеристику.

Окрему увагу приділено дослідженню мотивів, якими керуються надавач і одержувач, а саме аргументовано необхідність включення корисливого мотиву у конструкцію кримінально-правової норми. Відсутність корисливого мотиву з боку обдарованого службовця має стати ще одним критерієм відмежування означених правових категорій.

Зауважено на наявні у нормах закону України «Про запобігання корупції» очевидні прогалини, а саме: відсутність у переліку близьких осіб рідного дядька, рідної тітки, племінника і племінниці. Відсутні у формулюванні дозволених подарунків «загальноприйнятність або соціальна допустимість подарунку» як традиційна риса українського менталітету. У статті зазначається про необхідність закріплення у кримінальному кодексі України обумовленості між сторонами про угоду надання-одержання неправомірної вигоди.

Ключові слова: антикорупційне законодавство, неправомірна вигода, хабар, подарунок службовій особі, корупційне правопорушення, правопорушення пов'язане із корупцією, розмежування видів відповідальності.

Разграничение подарка от неправомерной выгоды как предмета коррупционных преступлений

Рубан Екатерина Павловна

кандидат юридических наук,
доцент кафедры профессиональных и специальных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина)

Автором статьи рассмотрены нормы антикоррупционного законодательства Украины, и определены критерии отграничения подарка от неправомерной выгоды как предмета коррупционных преступлений. Обоснованно принципиальное различие между неправомерной выгодой, которая относится к коррупционным правонарушениям и содержит признаки коррупции и нарушениями ограничений в принятии подарков должностными лицами, принадлежащим к правонарушениям связанным с коррупцией. В работе раскрыто разницу между подарком и неправомерной выгодой по характерным признакам. Только неправомерная выгода может быть нематериального или не денежного характера. В отличие от нее подарок, который предоставляют / получают по цене ниже минимальной рыночной обязательно должен иметь стоимость (ценовую характеристику).

Особое внимание уделено исследованию мотивов, которыми руководствуются лица. Аргументирована необходимость включения корыстного мотива в конструкцию уголовно-правовой нормы. Отсутствие корыстного мотива со стороны одаренного служащего должно стать еще одним критерием отграничения указанных правовых категорий.

В нормах закона Украины «О предотвращении коррупции» очевидны пробелы, а именно: отсутствие в перечне близких лиц родного дяди, родной тети, племянника и племянницы. Отсутствуют в формулировке разрешенных подарков такая традиционные черта украинского менталитета как «обще приемлемость или социальная допустимость подарка». В статье отмечается о необходимости закрепления в уголовном кодексе Украины обусловленности между сторонами о передаче и принятии неправомерной выгоды.

Ключевые слова: антикоррупционное законодательство, неправомерная выгода, взятка, подарок должностному лицу, коррупционное правонарушение, правонарушение связанное с коррупцией, разграничения видов ответственности.

Distinction of the gift from unlawful profit in the corruption crimes

Ruban Katerina Pavlovna
candidate of law sciences,
associate professor of the department of
professional and special disciplines
(Kherson faculty of Odessa state
University of internal Affairs, Kherson,
Ukraine)

The author of the article reviews the norms of anti-corruption legislation of Ukraine, and defines the criteria for distinguishing gifts from unlawful benefits in corruption crimes. The basic difference between the unlawful benefit, which belongs to corruption offenses, is substantiated. Illicit benefits include signs of corruption. Violations of the limitations in the acceptance of gifts by officials constitute corruption offenses, for which, first of all, there is an administrative responsibility.

When giving a gift to a special subject, signs of corruption are absent. A gift person does not act in order to incline a special subject to the unlawful use of the authority given to him or the related capabilities. The absence of such a purpose and illegal interest points to the absence of social danger in the actions of both parties. There are no grounds for criminal liability in accordance with Part 1 of Art. 2 of the Criminal Code of Ukraine.

The paper reveals the difference between the gift and the unlawful benefit of the characteristic features. Only unlawful benefits may be of non-financial or non-monetary nature. Unlike her, a gift that gives or receives a price, the lower the minimum market must necessarily have value.

Any other benefits of immaterial or non-monetary nature are, for example, the receipt by the official of any information on the physical medium or displayed electronically; awarding her honorary titles, which do not have a state significance; satisfaction of the sexual needs of an official; lobbying its interests at the relevant authorities, etc.

Gifts can be obtained by an official, subject to several restrictions: the gift meets the generally accepted notions of hospitality (for example, receiving small gifts during visits of representatives of foreign states, international organizations, etc.); Receiving a gift will not violate these prohibitions (that is, the receipt of gifts is not connected with the decision making in favor of donors, and the gift is not carried out by a subordinate official); the cost of a gift does not exceed the cost of one or two subsistence minima (as of 2017, a gift may not be more expensive than 53 euros, and in a year the official can accept gifts for a sum not more than 106 euros).

It is noted that there are obvious gaps in the norms of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", namely: there are no "general acceptability or social admissibility of gifts" in the formulation of permitted gifts as a traditional feature of the Ukrainian mentality.

Absence in the list of close persons who are allowed to give gifts to officials: his uncle, his aunt, nephew and niece. The article states the necessity of consolidation in the Criminal Code of Ukraine of the terms of the agreement between the parties about unlawful benefits. The necessity to include a motives of self-interestn the article on corruption crimes in the Ukrainian Criminal Code is argued.

Key words: anti-corruption legislation, unlawful profit, bribe, gift to official, corruption offense, offense related to corruption, delineation of liability.

Постановка проблеми. Необхідність розмежування неправомірної вигоди і звичайного подарунка очевидна. Особливої актуальності вона набула саме після кардинальних змін у антикорупційному законодавстві з 2013 року, які полягали у виключенні із КК України поняття хабара та появи нового для кримінально-правового закону поняття неправомірної вигоди. Продовженням таких суттєвих перетворень стала остаточна відмова законодавця у 2015 році від визначення мінімального розміру неправомірної вигоди необхідного для кваліфікації статей, які передбачали кримінальну відповідальність за такі дії (ст. 354 «Підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації», ст. 364-1 «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ст. 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги», ст. 368

«Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ст. 368-3 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ст. 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», ст. 369 «Пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі», ст. 369-2 «Зловживання впливом» КК України). Тепер не існує чіткої вартісної межі для неправомірної вигоди, і відсутність складу корупційного злочину пов'язаного із неправомірною вигодою (обіцянка, пропозиція, надання чи одержання) вирішуються на підставі ч. 2 ст. 11 КК України, яка визначає поняття малозначності діяння.

Прийняття Закону № 1700 «Про запобігання корупції», безумовно, було витребувано часом та мало б задовольнити очікування суспільства щодо конкретних кроків в дієвій боротьбі з корупцією в нашій країні. На жаль, необхідність таких кроків, в умовах обмеженого часу, зумовила недосконалість цього Закону в частині побудови чіткої системи боротьби з корупцією, застосування невдалих юридичних конструкцій, неврахування принципів правової визначеності (умова забезпечення передбачуваності застосування правової норми), ясності і недвозначності правової норми. Тож, з огляду на це досить неоднозначною здається норма, що регламентує таке суспільне явище як дарування особі, яка уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядувана проблема має комплексний характер і тому різні її аспекти відображені в наукових працях про кримінальну відповідальність за корупційні злочини. Зокрема, ці питання досліджували П. П. Андрушко, О. Ю. Бусол, С. В. Гізімчук, Ю. В. Гродецький, Ю. В. Дьомін, О. О. Дудоров, К. П. Задоя, В. М. Киричко, М. В. Кочеров, Г. С. Крайник, В. М. Куц, М. І. Мельник, І. Є. Мезенцева, Д. Г. Михайленко, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, А. В. Савченко, Т. І. Слущка, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, Ф. В. Шиманський, Н. М. Ярмиш, О. Д. Ярошенко та ін.

Метою статті є спроба визначити критерії відмежування подарунка від неправомірної вигоди як предмета корупційних злочинів.

Виклад основного матеріалу.

Проблема кримінально-правового аналізу неправомірної вигоди як предмета підкупу порівняно не нова для теорії та практики кримінального права. Так, зокрема, у теорії кримінального права виокремлювався т. зв. хабар-підкуп, коли предмет хабара вручається посадовій особі до виконання в інтересах хабародавця зумовлених з ним дій або передається посадовій особі після виконання певних дій в інтересах хабародавця, але робиться це за попередньою домовленістю між учасниками дачі-одержання хабара. Хабар-винагорода, коли предмет хабара передається посадовій особі після

вчинення нею відповідних дій в інтересах хабародавця, навіть якщо така незаконна винагорода не була зумовлена попередньою домовленістю [1, с. 66]. Дослідження предмета хабарництва, а згодом і підкупу, було розвинена у зв'язку з імплементацією у кримінальний кодекс України міжнародних антикорупційних стандартів.

У зв'язку з цим у спеціальній літературі розроблялися дискусійні питання щодо змістового наповнення поняття “хабар-підкуп”, його матеріального та нематеріального характеру, проблем матеріальної оцінки його розміру, можливості та доцільності притягнення винного до кримінальної відповідальності за т. зв. “дрібний хабар” тощо. В останніх кримінально-правових дослідженнях переважно акцентувалася увага на з'ясуванні повноти та послідовності імплементації у вітчизняне кримінальне законодавство положень міжнародних стандартів Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією РЄ 1999 р. Відтак обґрунтовувалася необхідність уніфікації поняття “неправомірна вигода” у різних нормативно-правих актах у межах антикорупційного законодавства України, здійснювався порівняльно-правовий аналіз неправомірної вигоди та хабара, вивчалася співвідношення змісту неправомірної вигоди як предмета корупційного діяння і як його мета, роз'яснювалися нові положення щодо змістового наповнення предмета неправомірної вигоди, уточнювалися окремі ознаки неправомірної вигоди, що загалом має значення для полегшення правозастосування антикорупційних положень кримінального закону України. При цьому ознаки неправомірної вигоди системно не досліджувалися, що не сприяє цілісному уявленню особливостей неправомірної вигоди як предмета підкупу за кримінальним кодексом України.

Тепер що стосується подарунків. Тут ніхто не обмежений в тому, що може прийняти подарунок. Він приймається абсолютно будь-якою людиною незалежно від його професійної діяльності. Він дарується безоплатно, в той час як всім звичний хабар (на теперішній час неправомірна вигода) дається за вчинення або обіцянку зробити якусь дію посадовою особою на користь того, хто дає неправомірну вигоду або щодо третіх осіб.

Проте слід зазначити, що некоштовність неправомірної вигоди не свідчить однозначно, що складу злочину не буде. І навпаки подарунок вартістю у понад 1000 грн. не означає заборону у його прийнятті службовою особою через кримінальну відповідальність. Для розмежування указаних категорій звернемося до їх визначень. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року передбачає: *неправомірна вигода* – є грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які

обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав; подарунок – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають/одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової.

Із зазначених понять одразу можемо вказати на принципову різницю, яка існує між ними: тільки неправомірна вигода може бути нематеріального чи негрошового характеру. Крім того, зауваження, що подарунок надають / одержують за ціною, нижчою мінімальної ринкової указує на його вартісну характеристику.

Поняття подарунків є меншим за обсягом і стосується лише таких дій, як їх надання/одержання, а поняття неправомірної вигоди стосується обіцянки, пропозиції, надання і одержання такої вигоди [2].

Крім того, поняття подарунка для антикорупційного законодавства набуло іншого законодавчого визначення, порівняно з визначеннями дарунка і пожертви в Цивільному кодексі України та інших законах України. Це означає, що при конкуренції відповідних норм перевагу мають розглядувані спеціальні приписи антикорупційного законодавства щодо подарунків, які стосуються як його визначення, так і регулювання суспільних відносин щодо них. Ці самі приписи мають вирішальне значення й при кваліфікації корупційних злочинів та адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією [2].

При вирішенні питання про відповідальність винних посадових осіб у корупції, дії (або бездіяльність) яких не обумовлені попередньою домовленістю, слід звертати особливу увагу на мотиви, якими керувався надавач, і на предмет самої неправомірної вигоди. Саме мотив підкупити посадовця однозначно свідчить про дії, які підпадають під норми кримінального закону. У свою чергу з боку посадової особи корисливий мотив збагатитися прямо указує на корупційний характер дій. Нажаль на сьогоднішній день КК України не містить окремої вказівки у статтях корупційних злочинів про обов'язкову наявність у діях винного саме корисливого мотиву. Про таку необхідність вже неодноразово зазначали інші науковці [3].

Ведучи мову про мотиви отримання подарунків, маємо спиратися на положення раніше зазначеного Закону України «Про запобігання корупції», у якому указано про обмеження щодо їх одержання (ст. 23): особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, забороняється безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб у зв'язку із здійсненням такими особами діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування. Тобто за умови порушення даного обмеження не залежно

від вартості подарованого, це може бути розцінено як неправомірна вигода і у подальшому кваліфіковано відповідним чином (окрім малозначних діянь).

Також даним законом у статті 24 «Запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними» визначено алгоритм дій, який дозволяє визначити, що посадовець не має наміру незаконно збагатитися. Так, особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняні до них особи у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або подарунка, незважаючи на приватні інтереси, зобов'язані невідкладно вжити таких заходів: 1) відмовитися від пропозиції; 2) за можливості ідентифікувати особу, яка зробила пропозицію; 3) залучити свідків, якщо це можливо, у тому числі з числа співробітників; 4) письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

При наданні подарунка спеціальному суб'єкту ці ознаки корупції відсутні за визначенням. Відсутність ознак корупції означає, що той, хто надає подарунок, діє не з метою схилити спеціального суб'єкта до протиправного використання наданих йому службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Відсутність такої мети й незаконного інтересу вказує на відсутність суспільної небезпечності в діях обох сторін і підстави для кримінальної відповідальності відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України [2].

Виходячи із вищевикладеного, можемо визначити, що критерієм розмежування неправомірної вигоди і подарунка посадовій особі, у першу чергу є мотиви, якими керуються надавач і одержувач.

Будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру – це, наприклад, отримання службовою особою будь-яких відомостей на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді; нагородження її почесними званнями, що не мають державного значення; задоволення сексуальних потреб службової особи; лобіювання її інтересів у відповідних інстанціях тощо.

Дарунки і пожертви можуть бути отримані службовою особою при дотриманні кількох обмежень:

- їх отримання відповідає загальновизнаним уявленням про гостинність (наприклад, одержання невеликих подарунків під час візитів представників іноземних держав, міжнародних організацій та ін.);
- їх отримання не порушуватиме зазначених заборон (тобто, отримання дарунків не пов'язане з ухваленням рішень на користь дарувальників, а також дарунок не здійснюється підлеглою посадовою особою);

- їх вартість не перевищує один прожитковий мінімум для працездатних осіб, встановлений на день прийняття подарунка, одноразово, а сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не перевищує двох прожиткових мінімумів, встановлених для працездатної особи на 1 січня того року, в якому прийнято подарунки.

Наявність таких винятків у законодавстві пояснюється тим, що обмеження для осіб під час проходження служби в державних органах та органах місцевого самоврядування повинні бути пропорційними. Факт перебування на службі не повинен ставати причиною для перешкод в отриманні подарунків від своїх родичів (наприклад, під час привітання з днем народження, одруження, народження дитини тощо) або участі в розіграші призів і т.д.

Закон «Про запобігання корупції» не дає однозначної відповіді на питання, якщо посадовцю буде надано подарунок у межах проявів гостинності, але його вартість перевищуватиме передбачені обмеження (50 % прожиткового мінімуму).

У такому випадку необхідно визнати цей дарунок як подарунок територіальній громаді, комунальній установі чи організації (комунальною власністю) передати органу, установі чи організації у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Передання у комунальну власність подібного дарунка одночасно буде винятком із заборони органам місцевого самоврядування одержання від фізичних, юридичних осіб безоплатно послуг чи майна.

Порушення заборон і обмежень щодо подарунків і пожертв тягне за собою відповідальність, передбачену статтею 172-5 КУАП. Необхідно визначити можливі складності при кваліфікації адміністративного проступку і злочинів у вигляді одержання неправомірної вигоди (стаття 368 ККУ) та незаконного збагачення (стаття 368-2 ККУ). Відповідно до Закону порушення законодавчих обмежень щодо одержання подарунків визнається не корупційним, а лише пов'язаним з корупцією правопорушенням. У ст. 1 того самого Закону правопорушення, пов'язане з корупцією, визначено як діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження. Отже, належність порушення обмежень щодо подарунків до правопорушень, пов'язаних з корупцією, означає відсутність у ньому ознак корупції, що унеможливорює віднесення такого порушення до тих, які охоплюються статтями 354, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК, оскільки в цих статтях КК відповідно до примітки до ст. 45 КК передбачені корупційні злочини, в яких завжди є ознаки корупції.

На сьогоднішній день виникають питання щодо переліку осіб, яких закон України «Про запобігання корупції» відніс до близьких, а саме: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок,

падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням згаданого суб'єкта, і від яких дозволяється отримання подарунків без обмеження їх вартості. Не складно помітити, що цей перелік відрізняється від звичного переліку близьких родичів передбаченого спадковим правом, в основу якого покладено ступінь споріднення. Звичайно, що антикорупційне законодавство це не спадковий кодекс, але як визначити ситуацію, коли рідний дядько / тітка дарують своєму племіннику, який працює службовою особою частину квартири? У переліку близьких осіб рідний дядько/тітка не вказані, тобто не належать до таких і не можуть дарувати подарунки племіннику-службовцю. Враховуючи вищевикладені обставини розмежування подарунка від неправомірної вигоди, можемо відзначити, що кримінальна відповідальність у даному випадку не може наставити апріорі. Втім, у разі прийняття подарунку службовця слід притягати до адміністративної відповідальності за ст. 172-5 КУАП? Із такою позицією законодавства важко погодитися, адже очевидним є не виправдане утискання загальнолюдських прав службовців, і закладання у антикорупційного законодавства фундаментальних ідей із вадами.

Висновки: Отже, відмежування подарунка від неправомірної вигоди як предмета корупційних злочинів слід здійснювати спираючись на: 1) принципovu відмінність між корупційними правопорушеннями, котрі містять ознаки корупції (до яких належить неправомірна вигода) та правопорушеннями пов'язаними з корупцією (порушення обмежень у прийнятті подарунків службовими особами); 2) тільки неправомірна вигода може бути нематеріального чи негрошового характеру, на відміну від неї подарунків, який надають / одержують за ціною, нижчою мінімальної ринкової обов'язково повинен мати вартісну характеристику; 3) мотиви, якими керуються надавач і одержувач, а саме відсутність корисливого мотиву з боку обдарованого службовця.

Підсумовуючи викладене, зауважимо на тому, що виписати абсолютно усі можливі життєві ситуації за усіма вимогами законодавчої техніки у законі України «Про запобігання корупції» справа не з легких. У свою чергу КК України, як першоджерело кримінальної відповідальності вимагає конкретики і системності, без дотримання яких важко повірити у державну волю подолати корупцію в Україні.

Проте розмежування неправомірної вигоди та подарунка службовцю ускладнюється через наявні у нормах закону України «Про запобігання корупції» очевидні прогалини, а саме: відсутність у переліку близьких осіб рідного дядька, рідної тітки, племінника та племінниці; відсутність у формулюванні обмежень одержання подарунків загальноприйнятних

подарунків від друзів, а не тільки як прояв гостинності. У КК України слід закріпити обумовленість між сторонами надання–одержання неправомірної угоди, обов'язковість у диспозиціях корупційних злочинів корисливого мотиву для одержувача неправомірної вигоди.

Список використаних джерел:

1. Банчук О. Запобігання і протидія корупції в органах місцевого самоврядування. Практичний посібник / О. Банчук; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К. : ТОВ «Софія-А». – 2012. – 88 с.

2. Киричко В. М. Проблема розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення заборон одержання неправомірної вигоди й подарунків, шляхи її вирішення. [Електронний ресурс] / В. М. Киричко // Проблеми законності. – 2017. Вип. 138. – Режим доступу: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/105435/106111>.

3. Мезенцева І. Визначення предмета корупційних злочинів [Електронний ресурс] / І. Мезенцева // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 5. – С. 76–81. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2014_5_13.

УДК 343.346.8

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

Бараненко Роман Васильович

кандидат технічних наук, доцент,
професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

Задорожна Антоніна Юріївна

студентка
(Херсонський національний технічний університет, м. Херсон, Україна)

Поява кіберпростору сприяла також й появі кіберзлочинності. Проте кожне злочинне діяння передбачає за собою відповідальність для особи, що його вчинила. Детально проаналізовано випадки настання кримінальної відповідальності за вчинення комп'ютерних злочинів в Сполучених Штатах Америки. Розглянуто види злочинів з

використанням комп'ютера, за які передбачено відповідальність в кримінальному законодавстві Канади.

Проведено аналіз європейського кримінального законодавства у сфері протидії комп'ютерній злочинності, зокрема скандинавського, голландського, німецького, британського, французького, бельгійського, австрійського, швейцарського та ін. Наведено відповідні норми кримінального законодавства Японії та КНР.

Ключові слова: кіберпростір, кіберзлочини, комп'ютер, комп'ютерна мережа, злом, інтернет, злочинець, кримінальна відповідальність.

Анализ зарубежного уголовного законодательства в сфере противодействия киберпреступности

Бараненко Роман Васильевич

кандидат технических наук, доцент,
профессор кафедры профессиональных и
специальных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского
государственного университета внутренних
дел, г. Херсон, Украина)

Задорожная Антонина Юрьевна

студентка
(Херсонский национальный технический
университет, г. Херсон, Украина)

Появление киберпространства способствовало также и появлению киберпреступности. Однако каждое преступное деяние предусматривает за собой ответственность для совершившего его лица. Детально проанализированы случаи привлечения к уголовной ответственности за совершение компьютерных преступлений в США. Рассмотрены виды преступлений с использованием компьютера, за которые предусмотрена ответственность в уголовном законодательстве Канады.

Проведен анализ европейского уголовного законодательства в сфере противодействия компьютерной преступности, в частности скандинавского, голландского, немецкого, британского, французского, бельгийского, австрийского, швейцарского и др. Приведены соответствующие нормы уголовного законодательства Японии и КНР.

Ключевые слова: киберпространство, киберпреступления, компьютер, компьютерная сеть, взлом, интернет, преступник, уголовная ответственность.

The Analysis of Foreign Criminal Legislation in the Field of the Counteraction to Cybercrimes

Roman Vasilyovich Baranenko,

Candidate of technical sciences, assistant
professor,
professor of department of professional and
special disciplines,
(Kherson Faculty of Odessa State University of
Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

Antonina Yuriyivna Zadorozhna,
student
(Kherson National Technical University,
Kherson, Ukraine)

Today anyone can use information resources of the Internet, social networks or of an e-mail.

All this leads to vulnerability of users from various criminals. The emergence of the virtual information environment for the information exchange and communication between people – the cyberspace has also contributed to the emergence of cybercrimes. However, every criminal act provides responsible for the person who committed it.

Cases of criminal responsibility for committing computer crimes in the United States are analyzed in details. The attention is focused on the difficulties of prosecuting persons committing these crimes by accessing US computers abroad.

The types of computer crime for which criminal liability is provided in Canada are considered.

The analysis of European criminal law, including Scandinavian, Dutch, German, British, French, Belgian, Austrian, Swiss and others in the field of counteraction to computer crimes turned out to be interesting.

Criminal liability for such crimes is stipulated in the countries of the south-east Asia, particularly in Japan and China. Relevant norms of criminal law are provided.

Keywords: cyberspace, cybercrimes, computer, computer network, hacking, internet, criminal, criminal responsibility.

Вступ і постановка проблеми. Бурхливий розвиток інформаційних технологій призвів до зростання відносної важливості окремих аспектів суспільного життя. Внаслідок інформаційної революції основною цінністю для суспільства взагалі й окремої людини зокрема поступово стають інформаційні ресурси [1]. Сьогодні важко уявити собі особу, яка не користується інформаційними ресурсами мережі інтернет, соціальними мережами або електронною поштою.

Все це призводить до вразливості користувачів з боку різноманітних злочинців. Поява віртуального інформаційного середовища для обміну інформацією й спілкування людей між собою – кіберпростору сприяла також й появі кіберзлочинності. Проте кожне злочинне діяння передбачає за собою відповідальність для особи, що його вчинила. Тому постає питання аналізу відповідного законодавства, що регулює питання відповідальності за вчинення кіберзлочинів.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідженням питань кримінальної відповідальності за вчинення комп'ютерних злочинів в Україні займалися Д.С. Азаров, П.П. Андрушко, П.С. Берзін, П.Д. Біленчук, В.М. Бутузов, В.Б. Вехов, В.Д. Гавловський, В.Д. Гулкевич, М.В. Гуцалюк, М.В. Карчевський, С.Я. Лихова, М.І. Панов, М.В. Плугатир, Н.А. Савінова, С.О. Харламова, В.Б. Харченко, А.В. Черних.

Метою даної роботи є аналіз зарубіжного кримінального законодавства та вивчення особливостей характеристик об'єктивної сторони комп'ютерних злочинів.

Основний матеріал. Під кіберзлочинами будемо розуміти злочини, вчинені в кіберпросторі за допомогою засобів комп'ютерної техніки та телекомунікаційних мереж. В більшості країн Європи та Америки за їх вчинення передбачено кримінальну відповідальність.

Однією з перших країн світу, яка прийняла заходи по встановленню кримінальної відповідальності за вчинення подібних злочинів, були Сполучені Штати Америки, де комп'ютерна злочинність з'явилася дещо раніше, ніж в інших державах. У 1977 році в США було розроблено законопроект про захист федеральних комп'ютерних систем. Він передбачав кримінальну відповідальність за введення завідомо неправдивих даних до комп'ютерної системи; незаконне використання комп'ютерних пристроїв; внесення змін до процесів обробки інформації або порушення цих процесів; розкрадання грошових коштів, цінних паперів, майна, послуг, цінної інформації, що вчинені з використанням можливостей комп'ютерних технологій або з використанням комп'ютерної інформації. На основі даного законопроекту в жовтні 1984 було прийнято Закон про шахрайство та зловживання з використанням комп'ютерів – основний нормативно-правовий акт, що встановлює кримінальну відповідальність за злочини в сфері комп'ютерної інформації. В подальшому він неодноразово (в 1986, 1988, 1989, 1990, 1994 і 1996 рр.) доповнювався. Нині його включено у вигляді §1030 Титулу 18 Зводу законів США. Даний закон встановлює відповідальність за діяння, предметом посягань яких є «захищений комп'ютер» (та комп'ютерна інформація, що знаходиться в ньому) [2].

Цей кримінальний закон встановлює, що кримінальна відповідальність настає у випадках: 1) несанкціонованого доступу, коли стороння, по відношенню до комп'ютера або комп'ютерної системи, особа вторгається до них ззовні й користується ними; 2) перевищення санкціонованого доступу, коли законний користувач комп'ютера або системи здійснює доступ до комп'ютерних даних, на які його повноваження не поширюються. Закон встановлює відповідальність за сім основних складів злочинів, якими визнаються [2]:

– комп'ютерне шпигунство, що полягає в несанкціонованому доступі або перевищенні санкціонованого доступу до інформації, а також отриманні інформації, що має відношення до державної безпеки, міжнародних відносин і питань атомної енергетики (§1030 (a) (1));

– несанкціонований доступ або перевищення санкціонованого доступу до інформації з урядового відомства США, з якого б то не було захищеного комп'ютера, що має відношення до міжштатової або міжнародної торгівлі, а

також отримання інформації з фінансових записів фінансової установи, емітента карт або інформації про споживачів, що міститься в файлі керування обліком споживачів (§1030 (a) (2));

– вплив на комп'ютер, що знаходиться у винятковому користуванні урядового відомства США, або порушення функціонування комп'ютера, використовуваного повністю або частково урядом США (§1030 (a) (3));

– шахрайство з використанням комп'ютера – доступ, що здійснюється з шахрайськими намірами, й використання комп'ютера з метою отримання чого б то не було цінного за допомогою шахрайства, включаючи незаконне використання машинного часу вартістю понад 5 тисяч доларів протягом року, тобто без оплати використання комп'ютерних мереж і серверів (§1030 (a) (4));

– умисне або з необережності пошкодження захищених комп'ютерів (§1030 (a) (5));

– шахрайство шляхом торгівлі комп'ютерними паролями або аналогічною інформацією, що дозволяє отримати несанкціонований доступ до інформації, якщо така торгівля впливає на торговельні відносини між штатами та з іншими державами, або на комп'ютер, який використовується урядом США (§1030 (a) (6));

– загрози, вимагання, шантаж та інші протиправні дії, що здійснюються з використанням комп'ютерних технологій (§1030 (a) (7)).

Деякі аспекти вчинення кіберзлочинів розглядаються в преамбулі VIII «Патріотичного Акту» США. Патріотичний акт – (англ. **USA PATRIOT Act**; повна назва: **Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001**) – федеральний закон, прийнятий в США в жовтні 2001 року, який надає владі та поліції широкі повноваження щодо надзору за громадянами [3].

Відповідно до статті 814 Закону про боротьбу з тероризмом, покарання застосовується до осіб, що пошкодили чи отримали несанкціонований доступ до захищеного комп'ютера й таким чином викликали у людини сукупний збиток більше, ніж на \$5000; сприяли зриву чийогось медичного обстеження, діагностики або лікування; змушують інших осіб заподіяти шкоду; несуть загрозу громадській безпеці; або завдають шкоди урядовим комп'ютерам, які використовуються в якості інструменту для здійснення правосуддя, національної оборони або національної безпеки [4]. Розділ 814 також забороняє будь-яке вимагання грошей через захищений комп'ютер, а не тільки здирицтво проти «фірми, асоціації, освітнього закладу, фінансової установи, державної установи або іншої юридичної особи» [4]. Санкцію було розширено, щоб включати до складу розділу спробу незаконного доступу або використання захищених комп'ютерів. Пошкодження захищених комп'ютерів за допомогою використання вірусів

або іншого механізму програмного забезпечення передбачає позбавлення волі терміном до **10** років, в той час як покарання за несанкціонований доступ і подальше пошкодження захищеного комп'ютера передбачає більше п'яти років позбавлення волі. У разі, якщо злочин вчинено вдруге, санкція передбачає до **20** років позбавлення волі. До Федеральних принципів винесення вироку було внесено поправки, що дозволяють застосовувати санкцію статті до будь-якої особи, яку було визнано винною в комп'ютерному шахрайстві й зловживанні, без урахування будь-яких обов'язкових мінімальних термінів позбавлення волі.

Незважаючи на таку детальну регламентацію питань кримінальної відповідальності за кіберзлочини, правоохоронні органи США відчувають значні труднощі у випадках, коли мова ведеться про притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють ці злочини, здійснюючи доступ до комп'ютерів США з-за кордону. На думку експертів цього можна було б уникнути за умови включення до статей кримінального закону кваліфікуючих ознак – вчинення злочинів з використанням можливостей глобальних комп'ютерних мереж і здійснення несанкціонованого доступу з комп'ютерів, що знаходяться за межами США, або через них [2].

В кримінальному законодавстві Канади передбачено відповідальність за крадіжку, підробку кредитних карт або несанкціоноване використання комп'ютера (для подальшого викрадення даних кредитних карт). Санкція передбачає позбавлення волі терміном до десяти років [5].

Для осіб, які за допомогою будь-якого електромагнітного, акустичного, механічного або іншого пристрою самовільно перехоплюють приватні повідомлення, передбачено кримінальну відповідальність з позбавленням волі терміном до п'яти років [5].

У кримінальному кодексі Голландії з **1993** р. встановлено відповідальність за умисне проникнення до комп'ютера чи системи, якщо цим порушується безпека або якщо особа отримує доступ за допомогою технологічних засобів, використовуючи неправдиві сигнали, неправдивий ключ чи неправдиві повноваження. Наступне копіювання даних, які зберігались у комп'ютері чи системі, для їх використання чи передачі іншим особам, є обтяжуючою це діяння обставиною (ч. **1** і **2** ст. **138-а**); неправомірне проникнення до комп'ютера, вчинене через телекомунікаційну інфраструктуру чи телекомунікаційний прилад, які використовуються для обслуговування населення, якщо внаслідок цього обчислювальну здатність комп'ютера чи системи використано для одержання незаконних доходів (ч. **3** ст. **138-а**); умисне або вчинене через необережність руйнування, пошкодження чи приведення до непридатного стану комп'ютера чи системи для зберігання чи обробки даних або телекомунікаційного приладу; умисне порушення їх роботи; умисне порушення заходів безпеки

щодо них, якщо ці діяння призвели до невинуватених перешкод у зберіганні чи обробці інформації, яка використовується населенням, або до порушення роботи телекомунікаційної інфраструктури чи телекомунікаційного приладу, або якщо цими діяннями створюється загроза власності чи життю іншої особи (статті **161-s 161 septies**); комп'ютерне шпигунство (ч. 2 ст. **273**); умисна або необережна незаконна зміна, стирання, приведення до непридатного стану чи недоступності інформації, яка зберігається, обробляється чи передається за допомогою комп'ютера чи системи, внесення до них додаткових даних (ч. 1 і 2 ст. **350-a**, ч. 1 ст. **350-b**); умисні або необережні незаконні дії, спрямовані на те, щоб зробити доступними чи поширити дані й спричинити шкоду шляхом копіювання у комп'ютері чи системі (ч. 3 і 4 ст. **350-a**, ч. 2 ст. **350-b**); умисне або необережне руйнування, псування, приведення до непридатного стану чи до несправності, знищення комп'ютера чи системи для зберігання й обробки даних, телекомунікаційного приладу, призначених для використання населенням або для національної оборони (ст. **351 і 351-b**) [6].

В даний час законодавство Німеччини включає до себе ряд статей, що передбачають відповідальність, в т.ч. і кримінальну, за різні злочини, що здійснюються за допомогою комп'ютерів і комп'ютерних мереж. Наприклад, «Комп'ютерне шахрайство» (ст. **263 a**), «Підробка використовуваних даних» (ст. **269**), «Обман в офіційних наукових роботах в сукупності з обробкою даних» (ст. **270**), «Заміна даних» (ст. **303 a**), «Комп'ютерний саботаж» (ст. **303 b**), «Інформаційне шпигунство» (ст. **202 a**) та ін. [7]

У Сполученому Королівстві в серпні **1990** року вступив в силу «Закон про зловживання комп'ютерами», відповідно до якого кримінальним злочином є умисний протизаконний доступ до комп'ютера або комп'ютерної інформації чи програм, що містяться в ньому (ст. **1**); умисний протизаконний доступ до комп'ютера або комп'ютерної інформації чи програм, що містяться в ньому, для їх подальшого використання в протизаконних цілях (ст. **2**); неправомірний доступ до комп'ютерної інформації на машинному носії, в комп'ютері, комп'ютерній системі або мережі, з метою, або якщо це призвело до знищення, блокування, модифікації, або копіювання інформації, порушення роботи комп'ютера, комп'ютерної системи або мережі (ст. **3**). А в «Законі про тероризм **2000** року» визначення тероризму вперше розширюється і зачіпає область кіберпростору [2].

В Англії несанкціонований доступ до комп'ютерних матеріалів карається позбавленням волі на строк **12** місяців (або до **6** місяців в Шотландії) і/або штрафом, «що не перевищує **5**-го рівня за стандартною шкалою» (з **2015** року, без обмежень). Несанкціонований доступ з метою здійснення або сприяння здійсненню нових злочинів карається

позбавленням волі на строк до **12** місяців/максимальний розмір штрафу (або до **6** місяців в Шотландії) в порядку сумарного виробництва та/або **5** років/штрафом за звинуваченням.

Несанкціонована модифікація комп'ютерного матеріалу карається **12** місяцями позбавлення волі/максимальний розмір штрафу (або **6** місяців в Шотландії) в порядку сумарного виробництва та/або **10** років/штраф за звинуваченням [8].

У Великому герцогстві Люксембург норми, що регламентують відповідальність за вчинення комп'ютерних злочинів, містяться в ст. **509-1, 509-2, 509-3, 524** Кримінального кодексу.

Статтею **509-1** КК Люксембурга передбачено відповідальність за неправомірний доступ до системи чи частини системи обробки даних і незаконне перебування в такій системі. Санкція за цей злочин передбачає штраф чи ув'язнення на строк від **2** місяців до року. Якщо вказані дії призвели до зміни чи знищення даних, що містяться в системі, то верхня межа строку ув'язнення збільшується до **2** років [9].

Стаття **509-2** забороняє вчинення дій, що призводять до ускладнення чи зміни функціонування системи автоматичної обробки даних. В якості санкції передбачено штраф чи позбавлення волі на строк від **3** місяців до **3** років [9].

Стаття **509-3** направлена на охорону цілісності й якості даних. Згідно з нею особа, яка умисно и без відповідних повноважень вводить дані до електронної системи їх обробки, видаляє чи змінює дані, що містяться в цій системі, змінює дію системи чи спосіб передачі даних, підлягає кримінальній відповідальності (штраф чи ув'язнення на строк від **3** місяців до **3** років). Згідно з ст. **524** Кримінального кодексу Люксембурга будь-яке втручання до телекомунікацій є злочином, за який особа може бути піддана штрафу чи ув'язненню від **1** місяця до **3** років [9].

В бельгійському кримінальному законодавстві [6] є стаття **210-b**, в якій передбачено відповідальність за підлог шляхом введення даних до інформаційної системи, зміни чи знищення даних, які в ній зберігаються, обробляються нею чи передаються, або шляхом зміни будь-яким технологічним способом можливого використання цих даних (§1); використання завідомо неправдивих і отриманих зазначеним способом даних (§2). У статті **504-quater** йдеться про досягнення шахрайської майнової вигоди для себе чи для іншої особи шляхом введення до інформаційної системи, зміни чи скасування даних, які в ній зберігаються, обробляються чи нею передаються, або шляхом зміни будь-яким технологічним способом можливого використання цих даних. В розділі **IX-bis** «Правопорушення проти конфіденційності, недоторканності й доступності інформаційних

систем та даних, які накопичуються, обробляються й передаються цими системами» встановлено відповідальність за такі діяння:

1) завідомо без дозволу вторгнення до інформаційної системи або залишення у ній (§1), у т.ч. з наміром вчинити обманну операцію (обтяжуюча обставина); перевищення своїх повноважень по доступу до інформаційної системи з наміром обманути чи заподіяти шкоду (§2); дії, передбачені §1 або 2, поєднані з:

а) вилученням, незалежно від способу, даних, накопичених, оброблених або переданих інформаційною системою;

б) будь-яким використанням інформаційної системи, що належить третій особі, або користуванням нею для проникнення до інформаційної системи іншої особи;

в) заподіянням певної шкоди, навіть неумисно, інформаційній системі чи даним, які накопичуються, обробляються й передаються нею (§3); вчинені з обманним наміром чи з метою заподіяння шкоди пошук, збирання, надання у розпорядження, розповсюдження чи торгівля даними, які було накопичено, оброблено чи передано інформаційною системою й з використанням яких можуть бути вчинено діяння, визначені у §1-3 (§5);

2) введення до інформаційної системи, зміна чи скасування даних, або зміна будь-яким технологічним способом можливого використання даних в інформаційній системі, вчинені з метою заподіяння шкоди (§1), або які заподіяли шкоду відомостям, що знаходились в інформаційній системі (§2), або які перешкодили правильній роботі інформаційної системи (§3); вчинені з обманним наміром чи з метою заподіяння шкоди вивчення, надання у розпорядження третіх осіб, розповсюдження чи торгівля даними, які були накопичено, оброблено чи передано інформаційною системою й які завідомо можуть бути використано для викривлення інших даних, закладених в інформаційну систему (§4).

В австрійському кримінальному законодавстві [10] встановлено відповідальність за незаконний доступ до комп'ютерної системи (§118-а); порушення телекомунікаційної таємниці (§119); незаконне перехоплення даних, що передаються комп'ютерною системою, з корисливою метою (§119-а). При цьому під даними розуміються дані про особу, будь-які інші дані або програми; незаконне (неправомірне) використання приладів запису й підслуховування (§120, абз. 2-а); пошкодження даних (§126-а); порушення функціонування комп'ютерної системи (§126-б); незаконне (неправомірне) використання комп'ютерних програм або даних доступу (§126-е); шахрайська, вчинена обманним шляхом, обробка даних (§148-а); фальсифікація даних (§225-а).

Чинний Кримінальний Кодекс Швейцарії [11] передбачає відповідальність за такі комп'ютерні злочини, як придбання з корисливих

мотивів даних, зібраних чи оброблених електронним або іншим схожим способом, якщо ці дані особливо захищені від неправомірного доступу (ст. 143); неправомірне проникнення до чужої, особливо охоронюваної системи обробки даних без корисливої мети (ст. 143-bis); неправомірна зміна, знищення чи пошкодження даних, зібраних або переданих електронним або іншим схожим способом (ч. 1 ст. 144-b); шахрайське зловживання з обладнанням для обробки даних – неправильне, неповне чи неправомірне використання даних, інший вплив на процес обробки чи передачі даних з корисливою метою, яка досягається забезпеченням відстрочки настання майнової шкоди (ст. 147); виробництво й випуск в обіг техніки, її складових частин або програми для обробки даних, призначених для незаконного розшифрування радіопрограм чи служб телекомунікації (ст. 150-b).

Посяганням на системи автоматизованої обробки даних присвячено підрозділ 3 розділу II Книги 3 кримінального кодексу Франції. До них відносяться зокрема: обманне отримання чи обманне збереження доступу до вказаної системи, у т.ч. таке, що спричинило знищення чи зміну даних або погіршення функціонування системи (ст. 323-1); перешкоджання роботі чи порушення функціонування системи (ст. 323-2); обманне введення інформаційних даних до системи або обманне знищення чи зміна даних, які в ній містяться (ст. 323-3); участь в організованій групі чи змові, спрямованих на підготовку до злочинних діянь, передбачених статтями 323-1, 323-3 (ст. 323-4).

Окремо виділено посягання, пов'язані з використанням картотек і обробкою даних на ЕОМ: вчинення або віддача вказівки про вчинення автоматизованої обробки поіменних даних без здійснення передбаченої законом формальності (ст. 226-16); вчинення або надання вказівки про вчинення обробки цих даних без вжиття всіх заходів, необхідних для того, щоб забезпечити безпеку даних (ст. 226-17); збір і обробка даних незаконним способом (ст. 226-18); введення або збереження в пам'яті ЕОМ заборонених законом даних (ст. 226-19); збереження визначених даних понад встановлений законом термін (ст. 226-20); використання даних з іншою метою, ніж це було передбачено (ст. 226-21); розголошення даних, здатне призвести до зазначених у законі наслідків (ст. 226-22).

Французьким кримінальним законодавством передбачено також відповідальність за дії, вчинені з комп'ютерною інформацією на шкоду інтересам держави: збір або передача іноземній державі інформації, яка міститься в пам'яті ЕОМ або у картотеці, знищення, розкрадання, вилучення або копіювання даних, що мають характер секретів національної оборони, що утримуються в пам'яті ЕОМ або в картотеках, а також ознайомлення з ними даними сторонніх осіб (статті 411-7, 411-8, 413-9, 413-10, 413-11).

Стаття **186-1** КК Франції встановлює відповідальність за неправомірне перехоплення даних у телекомунікаційних системах. Нарешті, ще одним видом «комп'ютерного» злочинного діяння є сексуальна агресія, вчинена шляхом використання телекомунікаційних мереж і поширення повідомлень, адресованих невизначеному колу осіб (ст. **222-28**) [6].

Кримінальним кодексом Італії передбачено відповідальність за доступ до комп'ютерів або систем, захищених заходами безпеки, або доступ проти вираженого або такого, що мається на увазі, бажання власника (ст. **615-t**); незаконне заволодіння й поширення кодів, паролів або інших засобів доступу до комп'ютерів чи телекомунікаційних систем, вчинене з метою одержання прибутку для себе чи для третіх осіб, або з метою заподіяння шкоди (ст. **615 quater**); розповсюдження шкідливих комп'ютерних програм (ст. **615-quinquieses**); перехоплення або переривання комп'ютерних чи телекомунікацій (ст. **617-quater**); встановлення апаратури для перехоплення, запобігання або переривання комп'ютерних чи телекомунікацій (ст. **617-quinquieses**); фальсифікація змісту комп'ютерних чи телекомунікацій (ст. **617-sexieses**).

Розділом **5** Книги **2** передбачено відповідальність також за пошкодження чи знищення громадських інформаційних інфраструктур, баз даних програм, задіяних на підприємствах комунального обслуговування (ч. **2** ст. **420**), а розділом **13** – за знищення, пошкодження чи приведення до непридатного стану комп'ютерних систем чи телекомунікацій, вчинені не уповноваженою особою (ст. **635-b**) і за комп'ютерне шахрайство (ст. **640-i**) [6].

В китайському кримінальному законодавстві [12] передбачено відповідальність для осіб, що порушують державні правила й вторгаються до комп'ютерних систем з інформацією про державні справи, будівництво оборонних споруд, – до трьох років позбавлення волі (ст. **285 ч.1**).

Для осіб, що порушують державні правила й вилучають, змінюють, додають інформацію й втручаються до роботи комп'ютерних інформаційних систем, що призводить до ненормальних операцій в системах і тяжких наслідків, передбачено до п'яти років позбавлення волі; коли наслідки особливо тяжкі – від п'яти років позбавлення волі (ст. **285 ч.2**).

Для осіб, що порушують державні правила й вилучають, змінюють або додають дані до прикладних програм, встановлених до системи, або обробляють й передають дані за допомогою комп'ютерних систем, що викликає тяжкі наслідки, передбачено покарання до п'яти років позбавлення волі (ст. **285 ч.2**).

Для осіб, що навмисно створюють й поширюють комп'ютерні віруси та інші програми, що підривають нормальне функціонування комп'ютерної системи й викликають тяжкі наслідки, також передбачено покарання до п'яти років позбавлення волі (ст. **286**).

Передбачено також відповідальність за використання комп'ютера для заволодіння грошима шляхом шахрайства або їх розкрадання, для хабарництва й нецільового використання громадських коштів, для заволодіння шляхом крадіжки державною таємницею й здійснення інших злочинів (ст. 287).

В японському кримінальному законодавстві [13] передбачається покарання за перешкоджання виконанню професійної діяльності шляхом пошкодження ЕОМ або іншим способом (ст. 234-II) за протиправне отримання вигоди шляхом виготовлення електромагнітного запису, що суперечить істині.

Цікаво буде проаналізувати й скандинавське кримінальне законодавство.

У §262 Кримінального кодексу Норвегії встановлено відповідальність за несанкціонований доступ до «захищеної служби» (тобто до телевізійного чи радіосигналу, послуг, які передаються електронним шляхом за запитом користувача служби, коли для отримання даних потрібен відповідний дозвіл), поєднаний з створенням, введенням, розповсюдженням, продажем, здачею, розпорядженням, встановленням, експлуатацією чи зміною декодувального пристрою для одержання прибутку; анонсуванням чи рекламуванням декодувального пристрою з метою одержання прибутку; намаганням поширити декодувальний пристрій [6].

У Кримінальному кодексі Швеції відповідальність за вчинення комп'ютерних злочинів прямо не передбачено. Проте Швеція була першою країною у світі, що прийняла 4 квітня 1973 року «Закон про дані», який ввів нове поняття до традиційного законодавства – «зловживання за допомогою комп'ютера».

Стаття 263 Кримінального кодексу Данії передбачає кримінальну відповідальність за: порушення таємниці зв'язку (у т.ч. електронної пошти); незаконне проникнення до місць зберігання приватної власності (поширюється і на дані, що зберігаються в комп'ютерній системі); перехоплення даних у телекомунікаційних мережах; незаконний доступ до комп'ютерних даних і комп'ютерних програм. Стаття 193 цього кодексу визначає як злочин вторгнення до громадських систем зв'язку, систем обробки даних, критичних інфраструктур (водопостачання, електро- і газопостачання, охорони здоров'я) та порушення їх нормального функціонування [6].

Стаття 38 Особливої частини Кримінального кодексу Фінляндії встановлює відповідальність особи, яка порушує таємницю повідомлень, адресованих іншій особі, одержує або намагається одержати інформацію про зміст повідомлень, що містять текст, зображення, дані, або зміст іншої форми телекомунікаційного зв'язку, або пошкоджує, знищує, приховує

зазначені повідомлення. На практиці може бути застосована до комп'ютерних злочинів і ст. 28, яка передбачає відповідальність за незаконне використання чужого устаткування, машин. Заподіяння шкоди даним, що зберігаються в комп'ютері або системі, може потягнути відповідальність за ст. 35, а неправомірна модифікація інформації – за статтею 33 [6].

Висновки. Проаналізувавши зарубіжне кримінальне законодавство, можна зробити висновок, що воно має схожі підходи до побудови правових норм, що містять признаки складу злочинів, що посягають на суспільні відношення в сфері охорони інформації та функціонування комп'ютерних систем і мереж. Це можна пояснити єдністю підходів в теорії кримінального права, а також загальними принципами, що сформульовані в міжнародно-правових документах, направлених на боротьбу з кіберзлочинами [14].

Список використаних джерел:

1. Ющук О.В. Інформаційна безпека користувачів мережі Інтернет / О.В. Ющук // Наукові записки. Серія «Культура і соціальні комунікації». – 2009. – Випуск 1. – С.224-231.

2. Мазуров В.А. Компьютерные преступления: анализ уголовного законодательства США и Германии /В.А. Мазуров, Д.П. Потапов, В.В. Сорокин. // Известия Алтайского государственного университета. – 2005. – № 2. – С. 59-66.

3. **Uniting and strengthening America by providing appropriate tools required to intercept and obstruct terrorism : USA PATRIOT ACT. – 2001** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://frwebgate.access.gpo.gov>.

4. **18 U.S. Code § 1030 – Fraud and related activity in connection with computers** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1030>.

5. **Criminal Code R.S.C., 1985, C-46 An Act respecting the Criminal Law** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.canlii.org/en/ca/laws/stat/rsc-1985-c-c-46/101543/rsc-1985-c-c-46.html>.

6. Лихова С.Я. Методичні рекомендації для підготовки студента до практичних занять з дисципліни «Порівняльне кримінальне право» для студентів спеціальності 081 «Право». / С.Я. Лихова. – К. : НАУ, 2016. – 102 с.

7. Дворецкий М.Ю. Преступления в сфере компьютерной информации в России и зарубежных государствах: проблемы квалификации, уголовной ответственности и наказания /М.Ю. Дворецкий, А.Ю. Карамнов. // Вестник Тамбовского государственного университета. – 2011. – Вып. 11. – С.395-399.

8. **Police and Justice Act 2006** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/48/part/5/crossheading/computer-misuse>.

9. Киберпреступность [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/kiberprestupnost1026/home/ugolovnaa-otvetstvennost-v-sfere-komputernoj-informacii-za-rubezom>

10. Уголовный Кодекс Австрии /МГУ им. М.В. Ломоносова; Пер. с нем. и предисл. А.В. Серебренниковой; Науч. ред. Н.Е. Крылова. – М. : Зерцало-М, 2001. – 144 с.

11. Уголовный кодекс Швейцарской Конфедерации. – СПб. : Изд-во Юридический центр Пресс, 2002. – 350 с.

12. Criminal Law of the People's Republic of China [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm>.

13. Уголовный кодекс Японии / Под ред. и с предисл. проф. А.И. Коробеева. Пер. с япон. Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2000. – 84 с.

14. Бараненко Р.В. Анализ уголовного законодательства в сфере противодействия киберпреступности государств-участниц СНГ / Р.В. Бараненко, А.Ю. Задорожная // Материалы международной научно-практической конференции «Вклад молодых исследователей в развитие публичного управления». – Кишинёв: Академия публичного управления Правительства Республики Молдова, 2017. – С.277-281.

УДК 343.140.02

СТАНДАРТИ ДОВЕДЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ КАНАДИ

Степаненко Віктор Вікторович

кандидат юридичних наук,

Начальник тренінгового центру Головного
Управління Національної поліції в
Херсонській області (м. Херсон, Україна)

У статті робиться висновок, що в правовій системі Канади запроваджено систему стандартів доведення, що стосуються різних стадій та інститутів кримінального процесу. За ступенем переконання зазначені стандарти можна представити у виді ієрархії: «повітря реальності», «достатність доказів», «розумні підстави», «баланс ймовірностей», «поза розумним сумнівом». Стандарт «доказу, що породжує розумний сумнів», на відміну від інших, передбачає не створення переконання, а його руйнування.

Ключові слова: стандарти доведення, достатність доказів, повітря реальності, розумна підстава, баланс ймовірностей, поза розумним сумнівом

Стандарты доказывания в уголовном судопроизводстве Канады

Степаненко Виктор Викторович

кандидат юридических наук,
начальник тренингового центра Главного
управления Национальной полиции в
Херсонской области (г. Херсон, Украина)

В статье делается вывод, что в правовой системе Канады разработана система стандартов доказывания, относящихся к различным стадиям и институтам уголовного процесса. По степени убежденности указанные стандарты можно представить в виде иерархии: «воздух реальности», «достаточность доказательств», «достаточные основания», «баланс вероятностей», «вне разумного сомнения». Стандарт «доказательства, порождающего разумное сомнение», в отличие от других, предполагает не создание убежденности, а ее разрушение.

Ключевые слова: стандарты доказывания, достаточность доказательств, воздух реальности, разумное основание, баланс вероятностей, вне разумного сомнения

Standards of proof in Canadian criminal procedure

Stepanenko Victor Victorovich

Head of the Training Center of the Main
Directorate of the National Police in the
Kherson region

The Canadian legal system has developed and implemented a system of standards of proof that relates to different stages and institutes of the criminal process.

By the degree of conviction that is necessary for the adoption of certain decisions, these standards can be represented in the form of a certain hierarchy, where the standards of the previous limited weighing of evidence are the lowest standards - tests of "air of reality" and "sufficiency of evidence", on the next - the standards "reasonable grounds" and "reasonable grounds to consider" that apply when dealing with arrests and searches, then - the standard of "balance of probabilities", and closes the hierarchy standard "beyond reasonable doubt", which is used during the issuing of sentences.

The highest standard of conviction, the so-called "absolute certainty", in Canada's criminal proceedings is in fact not applicable. It is also necessary to distinguish the standard of "evidence that generates reasonable doubt", which, unlike the other, does not entail the creation of a belief, but its destruction.

Key words: standards of proof, sufficiency of evidence, air of reality, rational basis, balance of probabilities, beyond reasonable doubt.

Категорія «стандарти доведення», яка є звичайною для країн англосаксонської правової сім'ї, поступово входить в юридичний ужиток в Україні. У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України застосовуються такі поняття, як «поза розумним сумнівом», «обґрунтована підозра», «розумна підозра», «достовірність доказів», «достатність доказів», але дефініція зазначених понять у тексті закону не надається. Роз'яснення змісту стандартів доведення потребує звернення до іноземного досвіду, у

першу чергу – досвіду країн, де здійснено їхню глибоку розробку в судовій практиці, однією з яких є Канада.

Проблемам визначення й застосування стандартів доведення присвятили свої публікації низка науковців, зокрема А.М. Безносюк, В.В. Вапнярчук, В.П. Гмирко, В.Д. Пчолкін, Х.Р. Слюсарчук, А.С. Степаненко, О.М. Толочко, Ю.П. Янович та інші, проте розвиток доктринальних уявлень щодо стандартів доведення в кримінальному судочинстві окремих країн англосаксонської правової сім'ї, зокрема в Канаді, докладно не досліджувався.

Мета цієї статті – дослідити застосування стандартів доведення в кримінальному судочинстві Канади.

У кримінальному провадженні Канади застосовуються три основних стандарти переконання: 1) «доведення поза розумним сумнівом» («**proof beyond a reasonable doubt**»), 2) «доведення на підставі переваги доказів» («**proof on a preponderance of the evidence**»), або «баланс ймовірностей» («**balance of probabilities**») і 3) «доказу, що породжує розумний сумнів» («**evidence raising a reasonable doubt**») [1].

Зміст стандарту «**поза розумним сумнівом**» визначено в справі **R. v. Lifchus** [2], що розглядалася Верховним судом Канади. У цій справі сформульовано кілька основних принципів цього стандарту й визначено низку положень, що мають бути роз'яснені присяжним. Так, згідно з позицією Верховного суду Канади стандарт доведення «поза розумним сумнівом» нерозривно пов'язаний із таким фундаментальним принципом кримінального права, як презумпція невинуватості. Тягар доведення лежить стороні обвинувачення і ніколи не переходить до обвинуваченого. Розумний сумнів не ґрунтується на симпатії чи упередженні, він ґрунтується на розумі й здоровому глузді, логічно пов'язаний із доказами чи відсутністю доказів; він не передбачає абсолютної впевненості; не є «будь-яким», уявним чи легковажним. Цей стандарт передбачає більший рівень впевненості, ніж ситуацію, коли обвинувачений, імовірно, є винним; якщо журі дійде лише висновку, що обвинувачений, імовірно, винний, його має бути виправдано. Із іншого боку, на думку Верховного суду Канади, деяких уявлень щодо змісту розумного сумніву слід уникати, зокрема: описувати термін «розумний сумнів» як звичайний вираз, що не має спеціального значення в кримінальному праві; пропонувати присяжним під час прийняття рішення застосовувати стандарт таким чином, як ніби це стосується «важливого або навіть найголовнішого рішення у власному житті»; прирівнювати стандарт «поза розумним сумнівом» до «внутрішньої впевненості»; використовувати слово «сумнів» з іншими, ніж «розумний», прикметниками, зокрема такими, як: «серйозний», «істотний» чи «нав'язливий», які можуть ввести журі в оману; інструктувати журі, що вони можуть постановити обвинувальний

вирок, якщо «впевнені», що обвинувачений є винним, до надання їм правильної дефініції терміну «поза розумним сумнівом». Згодом у справі **R. v. Starr** Верховний суд Канади уточнив, що переконання «поза розумним сумнівом» перебуває між «балансом ймовірностей» і «абсолютною впевненістю», що має бути роз'яснено журі присяжних [3].

Стандарт «**переваги доказів**» («**балансу ймовірностей**») зазвичай описується за формулою «більш ймовірно, ніж ні», тобто, іншими словами, він означає, що ймовірність істинності певної обставини перевищує 50 %. Цей стандарт, більш поширений у цивільному процесі, у кримінальному провадженні є тягарем доведення на боці захисту, коли обвинувачений стикається з презумпцією, яка вимагає від нього встановити або довести певний факт чи надати виправдання [1]. У судовій практиці Канади цей стандарт часто згадується як певне «мірило» для визначення меж більш суворого стандарту «поза розумним сумнівом». До речі, інший, сильніший за «перевагу доказів» (але слабший, ніж «поза розумним сумнівом»), стандарт – «**чітких та переконливих доказів**» («**clear and convincing evidence**»), який застосовується в Сполучених Штатах Америки (під час оскарження вироків за процедурою «Габеас корпус»), у кримінальне судочинство Канади не впроваджений.

Стандарт «**доказу, що породжує розумний сумнів**» передбачає подолання захистом тверджень обвинувачення. Обвинувачений вправі зберігати мовчання, але, якщо в справі, «на перший погляд» («**prima facie**»), є певні докази проти нього і він є єдиною людиною, яка може надати «докази зворотного» («**evidence to the contrary**»), такий обвинувачений може на свій вибір або постати перед обвинуваченням (тобто просто розраховувати на недостатність доказів на користь обвинувачення, яке має бути доведено поза розумним сумнівом), або запропонувати у власних свідченнях відповідне пояснення чи виправдання. Докази, надані таким обвинуваченим, мають принаймні викликати розумні сумніви щодо його вини; у іншому разі (якщо таку вимогу не буде дотримано), обвинувачення «на перший погляд» буде збережено і за ним послідує обвинувальний вирок [1].

Перш, ніж докази надаються для оцінки присяжним, вони мають відповідати окремому стандарту «**достатності доказів**» («**sufficiency of the evidence**»), що перевіряється суддею на стадії попереднього розгляду кримінальної справи. Його зміст полягає в тому, що обвинувачення повинно показати, що докази, які воно має намір надати на розгляд журі, є достатніми для потенційного обвинувального вироку. Мета такої попередньої перевірки – уникнути передачі на розгляд журі обвинувачення, яке не має жодних шансів на успіх [4]. Цікаво, що канадські судді при цьому керуються формулюванням розглядуваного стандарту, наданим Верховним судом Сполучених Штатів Америки в прецеденті **US v. Shephard**, згідно з

яким «достатність доказів» визначається як така їхня сукупність, на підставі якої розумно мислячі і належним чином проінструктовані присяжні потенційно можуть постановити обвинувальний вирок [5].

Власне, подібний тест – обмежене зважування доказів – передбачено й для сторони захисту. Зокрема, відповідно до стандарту **«повітря реальності» («air of reality»)** суддя повинен визначити, чи мають заперечення, які надає сторона захисту, розглядатися присяжними. У разі, якщо цей стандарт дотримується (докази відповідають «повітряю реальності»), на обвинувачення покладається тягар спростувати докази захисту згідно зі стандартом **«поза розумним сумнівом»**. Цей тест застосовується як до позиції захисту в цілому, так і до окремих заперечень. Стандарт означає, що повинні існувати певні докази, на підставі яких розумно мислячі і належним чином проінструктовані присяжні можуть постановити виправдувальний вирок, якщо повірять, що ці докази є достовірними. Зауважимо, що суддя під час зазначеного тесту не повинен оцінювати правдоподібність свідчень, установлювати факти, робити висновки, зважувати докази і оцінювати перспективу та успішність захисту. Водночас суддя має перевірити, чи дійсно конкретні заперечення є необхідними для захисту і чи впливають такі заперечення з доказів [6].

Окрім стандартів, що стосуються судового розгляду кримінальної справи по суті, у кримінальному процесі Канади існують також стандарти, які застосовуються в межах інших процесуальних стадій та інститутів.

Так, для арешту особи застосовується стандарт **«розумних підстав» («reasonable grounds»)**, згідно з яким офіцер поліції може заарештувати особу, якщо має розумні підстави вважати, що ця особа вчинила, вчиняє або має намір вчинити злочин, або що стосовно цієї особи існує ордер на арешт. «Розумні підстави» є стандартом нижчим, ніж «поза розумним сумнівом» чи навіть «баланс ймовірностей». Під час прийняття рішення про арешт офіцер може засновувати свою віру на припущеннях або похідних джерелах. Проте підставою для віри не може бути лише здогадка, яка згодом знайшла підтвердження після арешту й обшуку особи. Одержані після арешту факти не повинні враховуватися при визначенні того, чи були у офіцера достатні підстави для арешту. Обставини повинні бути достатніми, щоби переконати розумну, неупереджену людину дійти висновку, що підстави для віри у необхідність арешту у офіцера були розумними. Ці факти повинні розглядатися не окремо, а в сукупності [7]. Під час визначення наявності «розумних підстав» офіцер може використовувати свою підготовку й досвід. Наприклад, те, що широкому загалу може здаватися несуттєвим, може мати зовсім інше значення для офіцера, який має досвід роботи з наркотичними засобами (принцип, відомий як «стояти у взутті офіцера поліції») [8].

Аналогічний стандарт застосовується для ордерів на обшук. Для одержання ордеру поліція повинна забезпечити «розумні та імовірні підстави» («**reasonable and probable grounds**») для віри, що злочин було вчинено і докази можна знайти на місці передбачуваного обшуку. Стандарт «розумної та імовірної підстави» є більшим, ніж проста можливість чи підозра, але меншим, ніж «баланс ймовірностей». Цей стандарт ґрунтується на розумній імовірності й правдоподібності [9]. Інколи в судових рішеннях розглядуваний стандарт має назву «розумні підстави вважати» («**reasonable grounds to believe**»). Як зазначено в справі *Mugesera v. Canada*, розумні підстави існують там, де є об'єктивна основа для віри, що ґрунтується на переконливій і достовірній інформації [10].

Таким чином, у правовій системі Канади розроблено і запроваджено систему стандартів доведення, що стосуються різних стадій та інститутів кримінального процесу. За ступенем переконання, що є необхідним для прийняття тих чи інших рішень, зазначені стандарти можна представити у виді певної ієрархії, де на найнижчому щаблі перебувають стандарти попереднього обмеженого зважування доказів – тести «повітря реальності» і «достатності доказів», на наступному – стандарти «розумних підстав» та «розумних підстав вважати», які застосовуються під час вирішення питань щодо арештів та обшуків, далі – стандарт «балансу ймовірностей», і замикає ієрархію стандарт «поза розумним сумнівом», який застосовується під час постановлення вироків. Найвищий стандарт переконання, так звана «абсолютна впевненість», у кримінальному судочинстві Канади фактично не застосовується. Необхідно також виокремити стандарт «доказу, що породжує розумний сумнів», який, на відміну від інших, передбачає не створення переконання, а його руйнування.

Список використаних джерел

1. *The Queen v. Proudlock* (1979) 1 S.C.R. 525 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/2612/index.do>.
2. *R. v. Lifchus* (1997) 3 SCR 320 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1543/index.do>.
3. *R. v. Starr* (2000) 2 SCR 144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1804/index.do>.
4. *R. v. Arcuri* (2001) SCC 54 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1893/index.do>.
5. *US v. Shephard* (1977) 2 S.C.R. 1067 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1976/1976canlii8/1976canlii8.html>.

6. **R. v. Cinous (2002) 2 S.C.R. 3, 2002 SCC 29** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/2002/2002scc29/2002scc29.html>.

7. **R. v. Chin (2003) ABPC 118** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://caselaw.canada.globe24h.com/0/0/alberta/provincial-court/2003/08/29/r-v-chin-2003-abpc-118.shtml>.

8. **R. v. Juan (2007) ВССА 351** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://caselaw.canada.globe24h.com/0/0/british-columbia/court-of-appeal/2007/06/27/r-v-juan-2007-bcca-351.shtml>.

9. **Hunter et al. v. Southam Inc., (1984) 2 S.C.R. 145** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/5274/index.do>.

10. **Mugesera v. Canada (Minister of Citizenship and Immigration)** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/2273/index.do>.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 351.75 : 351.754.2

БЛОКУВАННЯ І ПРИМУСОВА ЗУПИНКА ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ЗЛОЧИНЦІВ ЯК СПОСОБИ ПРИПИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ

Вайда Тарас Степанович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної фізичної
та вогневої підготовки (Херсонський
факультет Одеського державного
університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

В статті розглянуто актуальну для правоохоронної діяльності проблему підвищення ефективності оперативних тактичних заходів, необхідність застосування яких виникає у ході боротьби працівників Національної поліції України з правопорушеннями при використанні злочинцями автотранспорту. В багатьох випадках складовими елементами таких заходів є різні способи блокування чи примусової зупинки транспортних засобів.

Уточнено різновиди технічних засобів для припинення руху автомобілів. Проаналізовано обмеження, які передбачені чинним законодавством при використанні існуючих способів примусової зупинки транспортних засобів.

Охарактеризовано типові тактичні прийоми, які можуть використовуватися поліцейськими у ході припинення правопорушення та звільнення заручників з автомобіля – надання злочинцям транспортного засобу як елементу спецоперації; попередня підготовка автомобіля для його передачі на вимогу правопорушників; способи блокування автомобіля; спеціальна тактика дій при проведенні штурму транспортного засобу; безпосереднє знищення злочинців як крайній захід.

Визначено небезпечні фактори, які створюють загрозу для життя чи здоров'я громадян та працівників поліції під час проведення спецоперацій із звільнення заручників.

Уточнено комплекс тактичних елементів при безпосередньому проведенні відповідних спецоперацій, зокрема, конкретизовано стратегію дій поліцейських при звільненні заручників з автомобіля – визначено порядок проведення штурму транспортного засобу, охарактеризовано способи його примусової зупинки чи блокування, описано дії працівників штурмової групи під час захоплення автомобіля спереду, збоку чи ззаду, обґрунтовано необхідність створення сприятливих умов для

снайпера під час безпечного знищення злочинця при його наближенні до автомашини чи під час перебування у транспортному засобі.

Запропоновано методичні рекомендації правоохоронцям щодо удосконалення заходів особистої безпеки при виконанні поліцейськими передбачених законодавством обов'язків з використанням службового транспорту.

Зроблено висновки про необхідність врахування керівником та виконавцями спецоперації комплексу факторів, які впливають на вибір тактики дій поліцейських у боротьбі з порушниками публічної безпеки при використанні злочинцями автомототранспортної техніки.

Ключові слова: публічна безпека, працівники Національної поліції, припинення правопорушення, примусова зупинка автомобіля, блокування транспортного засобу, тактика дій поліцейських, спеціальна операція, затримання злочинців, звільнення заручників, заходи особистої безпеки.

Блокирование и принудительная остановка работниками полиции транспортного средства преступников как способы прекращения правонарушения и освобождения заложников

Вайда Тарас Степанович,

кандидат педагогических наук, доцент,
доцент кафедры специальной
физической и огневой подготовки
(Херсонский факультет Одесского
государственного университета
внутренних дел, г. Херсон, Украина)

В статье рассмотрена актуальная для правоохранительной деятельности проблема повышения эффективности оперативных тактических мероприятий, необходимость применения которых возникает в ходе борьбы работников Национальной полиции Украины с правонарушениями при использовании преступниками автомототранспорта. Во многих случаях составляющими элементами таких мероприятий являются разные способы блокирования или принудительной остановки транспортных средств.

Уточнены разновидности технических средств для прекращения движения автомобилей. Проанализированы ограничения, которые предусмотрены действующим законодательством при использовании существующих способов принудительной остановки транспортных средств.

Охарактеризованы типичные тактические приёмы, которые могут использоваться полицейскими в ходе прекращения правонарушения и освобождения заложников из автомобиля – предоставление преступникам транспортного средства как элемент спецоперации; предварительная подготовка автомобиля для его передачи по требованию правонарушителей; способы блокирования автомобиля; специальная тактика действий при проведении штурма транспортного средства; непосредственное уничтожение преступников как крайняя мера.

Определены опасные факторы, которые создают угрозу для жизни или здоровья граждан и работников полиции во время проведения спецопераций по освобождению заложников.

Конкретизирован комплекс тактических элементов при непосредственном проведении соответствующих спецопераций, в частности, уточнена стратегия действий

полицейских при освобождении заложников из автомобиля – определён порядок проведения штурма транспортного средства, охарактеризованы способы его принудительной остановки или блокирования, описаны действия работников штурмовой группы во время увлечения автомобиля спереди, сбоку или сзади, обоснована необходимость создания благоприятных условий для снайпера во время безопасного уничтожения преступника при его приближении к автомашине или во время пребывания в транспортном средстве.

Предложены методические рекомендации правоохранителям относительно усовершенствования мер личной безопасности при выполнении полицейскими предусмотренных законодательством обязанностей с использованием служебного транспорта.

Сделаны выводы о необходимости учёта руководителем и исполнителями спецоперации комплекса факторов, которые влияют на выбор тактики действий полицейских в борьбе с нарушителями публичной безопасности при использовании преступниками автотранспортной техники.

Ключевые слова: публичная безопасность, работники Национальной полиции, прекращения правонарушений, принудительная остановка автомобиля, блокирования транспортного средства, тактика действий полицейских, специальная операция, задержание преступников, освобождения заложников, меры личной безопасности.

Blocking and forced stop by workers of police of transport vehicle of criminals as methods of stopping of offence and liberation of hostages

Vaida Taras Stepanovich,
candidate of pedagogical sciences,
assistant professor,
assistant professor of department of the
special physical and fire preparation,
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs, Kherson,
Ukraine)

Actual for industry of law-enforcement activity problem of increasing of efficiency of operative tactical measures, the necessity of application of which arises up during the fight of workers of the National police of Ukraine against offences at the use by criminals of motor transport is considered in the article. Component elements of such measures are different methods of blocking or forced stop of transport vehicles.

The varieties of technical equipments for stopping of motion of cars are specified (barriers; traffic-lights; temporal sign-boards; signals of traffic-controller; barrage constructions – barrages, barriers, gates, travelling manual block (bollard); partitioning off a road by trucks or by other heavy duty or large transport vehicles – bulldozers, road rollers, tractors etc.; facilities for the forced stop with the mechanical pricking of pneumatics; devices for the distance controlled blocking of thruster-on of transport vehicle; cars of patrol dress; table weapon and others like that).

Limitations, which are foreseen by a current legislation at the use of existent methods of the forced stop of transport vehicles are analyzed – for the stop of 1) cars, including freight, at transportation people in them; 2) motor transports of diplomatic, consular and other representative offices of the foreign states; 3) motorized carriages, motorbikes, motor cycles,

motor scooters; 4) on mountain roads or roads with the limited visibility, railway moves, bridges, trestles, in tunnels.

Typical tactical receptions which can be used by constabularies during stopping of offence and liberation of hostages from the car of – grant to the criminals of transport vehicle (as an element of special operations); previous preparation of car for its transmission on call of offenders; methods of blocking of car; special tactic of actions during realization of assault of transport vehicle; direct elimination of criminals as extreme measure are described.

Before the grant of a car on call of offenders constabularies conduct implementation of such special technical operations, as: blocking of lateral glasses of transport vehicle in bottom position; putting the system of blocking of doors out of action; dismantling of mirrors of back kind; setting of the system of the controlled from distance exception of engine; placing in the car of shock or chemical charges with remote control.

Dangerous factors which create a threat for life or health of citizens and workers of police during realization of special operations from liberation of hostages (heavy projected development of events at the use of transport vehicles by offenders, difficulties at the foresight of further direction of moving of criminals, impossibility of guaranteeing of the personal safety of hostages during stopping of violations of public order and others like that) are certain.

The complex of tactical elements during direct realization of corresponding special operations is specified, in particular, strategy of actions of constabulary at liberation hostages from the car is specified – the order of realization of assault of transport vehicle is certain, the methods of its forced stop or blocking are described, the actions of workers of assault group during fascination of car at the front, from one side or behind are described, the necessity of creation of favorable terms for work of sniper with the purpose of safe elimination of criminal at his approaching to the car or during a stay in a transport vehicle is reasonable.

Methodical recommendations for law enforcement officials for improvement of personal safety measures at implementation of official duties by constabularies with the use of official transport are offered.

Conclusions about the necessity of account by a leader and performers of special operations of complex of factors which influence at choice of tactic of actions of constabularies in a fight against the violators of public safety at the use of motor technique vehicles by criminals are drawn.

Key words: public safety, workers of the National police, stopping of offence, forced stop of a car, blocking of a transport vehicle, tactic of actions of constabularies, special operation, detention of criminals, liberation of hostages, personal safety measures.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Зростання загальної кількості транспортних засобів, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, підвищення інтенсивності їх експлуатації на вулично-дорожній мережі неминуче призводять й до збільшення випадків порушень водіями Правил дорожнього руху. Враховуючи вищезазначені фактори, а також тенденції підвищення кількості злочинів з використанням автотранспорту проблема боротьби з правопорушеннями на транспорті стає все більш актуальною для діяльності підрозділів Національної поліції України.

У злочинах терористичної спрямованості, при проведенні працівниками Національної поліції спеціальних операцій по звільненню

заручників, затримання та знешкодження злочинців у практиці правоохоронної діяльності в окремих випадках виникає необхідність у застосуванні таких методів та прийомів поліцейського примусу, як блокування й примусова зупинка транспортних засобів правопорушників (в тому числі для звільнення громадян, яких вони захопили у заручники) [1].

Актуальність дослідження. В умовах реформування МВС України, кадрового поповнення органів та підрозділів Національної поліції України молодими працівниками, які не мають достатнього правоохоронного досвіду щодо дій в екстремальних ситуаціях з припинення злочинів, залишається маловивченим та потребує подальшої розробки питання щодо удосконалення тактики дій поліцейських підрозділів під час переслідування правопорушників, які залишають місце події на транспортних засобах та/або захопили заручників.

Пропоноване дослідження виконано у відповідності до тематичного плану науково-дослідної роботи Одеського державного університету внутрішніх справ із проблеми «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний № 0116U006773).

Стан вивчення проблеми. Шляхи вирішення піднятої нами проблеми досліджувалася рядом вітчизняних вчених, зокрема, у своїх роботах окремі її аспекти розглядали М.І. Ануфрієв, С.Є. Бутов, О.Ф. Гіда, С.М. Решко (огляд транспортних засобів, примусове вилучення водія (правопорушника) [2, с. 277–282]); О.О. Подобний (сутність тактико-спеціальних операцій по затриманню озброєних злочинців та злочинців, які утримують заручників) [3, с. 90–93]; О.Т. Ніколаєв (шляхи підвищення ефективності боротьби з тероризмом) [3, с. 88–90]; Є.В. Іванов, В.А. Сягровець (протиція тероризму на транспорті); Р.П. Позюбанов (блокування як спосіб дії у спецоперації з пошуку та затримання особливо небезпечних і озброєних злочинців) [4, с. 106–109], Г.Г. Губарєв (пристрої примусової зупинки автотранспорту) [5, с. 119–126] та ін.

Разом з тим, вченими недостатньо уваги приділяється при розробці тактики припинення правопорушень на транспорті таким питанням як уточнення дій безпосередніх виконавців спецоперації під час проведення ними штурму автомобіля, обґрунтуванню алгоритму оперативних заходів щодо здійснення примусової зупинки і блокування транспортного засобу із заручниками, підвищення ефективності дій (злагодженості) штурмової групи, дотриманню індивідуальних заходів безпеки поліцейських тощо.

Мета статті (постановка завдань дослідження): 1) узагальнення правоохоронного досвіду щодо застосування традиційних засобів для примусової зупинки транспортних засобів; 2) розкрити заходи попередньої

підготовки автомобіля для його передачі на вимогу злочинців як елементу спецоперації; 3) уточнення тактики дій поліцейських при звільненні заручників та безпечного затримання правопорушників в екстремальних умовах, що ускладнені використанням злочинцями автомобільного транспорту.

Результати дослідження. З метою припинення руху транспортного засобу правопорушників працівники Національної поліції застосовують згідно законодавства України наступні засоби та методи: 1) патрульний транспорт зі спеціальними світловими сигналами; 2) шлагбауми, в тому числі автоматизовані; 3) світлофори; 4) тимчасові знаки «В'їзд заборонено»; 5) зупинка регулювальником руху всіх транспортних засобів на дорозі даного напрямку; 6) використання табельної зброї; 7) засоби для примусової зупинки з механічним проколюванням шин (засоби «Еж-М», «Діана», «Гарпун», «Бар'єр-2М», «Кактус», «Ліана», «Ліана-6000» тощо) та пристрої для дистанційного блокування роботи двигуна; 8) різного роду загороджувальні конструкції – загороди, бар'єри, ворота, дорожні блокератори (боларди), перегороджування дороги вантажними автомобілями чи іншими великоваговими транспортними засобами (бульдозерами, асфальтотрамбувальними катками, тракторами тощо).

Застосування більшості засобів примусової зупинки автотранспорту пов'язана з створенням ймовірної загрози для життя і здоров'я водіїв чи пасажирів. Тому забороняється використовувати такі засоби для зупинки автомобілів, які перевозять людей, в тому числі й вантажних автомобілів; автотранспорту дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав; мотоциколясок, мопедів, мотоциклів, моторолерів; на гірських дорогах чи дорогах з обмеженою видимістю, залізничних переїздах, мостах, естакадах, у тунелях [5, с. 120–121].

Крім того, правоохоронцям в динамічній обстановці вчинення злочину буває досить важко спрогнозувати розвиток подій при використанні правопорушниками транспортних засобів, передбачити подальший напрямок руху автомобілів злочинців, забезпечити під час припинення порушень публічного порядку безпеку утримуваних заручників тощо. Тому в окремих випадках можуть проводитися підготовлені спеціальні операції, складовими компонентами яких є переслідування правопорушників службовими автомобілями, спрямування їх на визначені (малолюдні, з малою інтенсивністю руху тощо) ділянки дороги, блокування руху транспортних засобів злочинців декількома автомобілями поліції тощо.

Одне з основних правил проведення спецоперацій зі звільнення заручників полягає перш за все у необхідності блокування («знерухомлення») інциденту. Заручниками в автомобілі можуть стати як пасажир транспорту при його протиправному заволодінні, так і

раніше захоплені злочинцями громадяни, котрих вони примусово поміщують у наданий їм автомобіль (використовують заручників як прикриття). При значній кількості заручників і (або) злочинців останніми можуть також захоплюватися автобуси чи надаватися їм такий вид транспорту органами державної влади згідно виставлених вимог.

Надання злочинцям транспортного засобу як елемент спецоперації. Керівнику спецоперації в першу чергу необхідно чітко усвідомити її замисел, врахувати всі можливі об'єктивні фактори на той випадок, коли злочинці вимагають надати їм певний вид транспортного засобу та потенційні наслідки, до яких це може призвести. Зокрема, поліцейський орган управління (оперативний штаб) повинно перш за все цікавити питання – легше чи важче буде врятувати заручників при позитивному вирішенні питання з наданням автомобіля? Якщо заручники утримуються у приміщенні, а успішність його штурму викликає сумнів, то надання транспорту може бути виправданим кроком. Можливим є також й варіант, при якому у випадку надання правопорушникам автомобіля злочинці не зможуть забрати із собою всіх заручників і тому вимушені будуть частину їх відпустити.

Наприклад, якщо двоє злочинців захопили десять заручників і вимагають надання звичайного п'ятимісного легкового автомобіля, резонно передбачити, що сім-вісім з них можуть виявитися на свободі. Керівник спецоперації може розпочати переговори («торгуватись» щодо вигідних умов для звільнення заручників) і досягти їх звільнення. Реалізує замисел керівника спецоперації, а обговорює деталі поліцейський-переговорник [6].

Попередня підготовка автомобіля для його передачі на вимогу злочинців. Окремий варіант тактичних дій передбачає підготовка автомобіля до наступного штурму. Коли злочинець вимагає надати йому транспортний засіб, у ряді спецпідрозділів поліції підготовка автомашины передбачає виконання п'яти наступних операцій:

- блокування бокових стекол у нижньому положенні;
- виведення із строю системи блокування дверей;
- знімаються дзеркала заднього виду;
- проводиться установка системи дистанційного виключення двигуна;
- розміщення в автомобілі шоківих або хімічних зарядів з дистанційним керуванням.

Непрацюючі склопідіймачі і блокування дверей дозволять поліцейським швидко проникнути у салон автомобіля злочинців. Відсутність дзеркал допоможе правоохоронцям непомітно наблизитися до транспортного засобу. Дистанційне виключення двигуна дасть можливість зупинити автомашину у найбільш зручному для групи захоплення місці (наприклад, у безлюдній місцевості).

У деяких спецпідрозділах поліції є готові блоки дистанційного виключення двигуна, котрі спеціаліст може встановити буквально за хвилину, а з їх застосуванням досвідчений оператор здатен точно знерухомити автомобіль саме в тому місці, де його чекає група захоплення. Інші способи, в тому числі заправка автомобіля невеликою кількістю пального, є значно менш ефективними.

Тактика проведення штурму автомобіля. Якщо заради рятування заручників необхідно проводити захоплення автомобіля, у котрому вони знаходяться разом із злочинцями, можна скористатися рядом базових прийомів, які довели свою ефективність у правоохоронній діяльності.

1. Примусова зупинка і блокування автомобіля з заручниками. Перш за все, транспортний засіб потрібно зупинити одним із наступних способів: **1)** шляхом застосування системи блокування двигуна з дистанційним керуванням; **2)** стрільбою по колесах (останній спосіб не виключає виникнення аварії, у котрій може постраждати й заручник, до того ж немає гарантій, що автомобіль дійсно зупиниться); **3)** використанням стрічки з шипами (спецзасоби «Еж-М», «Діана», «Кактус» тощо), які укладаються впоперек полотна дороги для примусової зупинки автомобілів (вважаються ефективною альтернативою при врахуванні багатьох факторів – швидкості руху, стійкості автомобіля, кількість пасажирів, можливість об'їзду тощо).

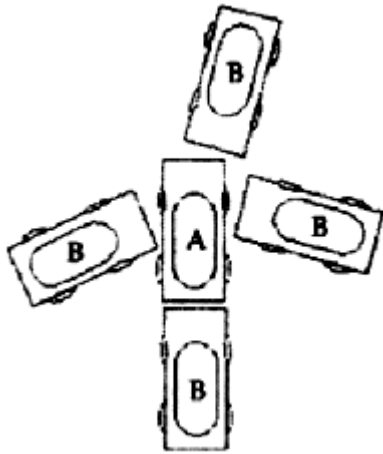

Рис. 1 Розміщення автомобілів поліції під час блокування транспортного засобу злочинця

злочинець не зміг залишити свою автомашину (рис. 1).

Автомобіль (А), в котрому знаходяться заручник і злочинець(ці), повністю блокований чотирма машинами (В), котрі вимусили його зупинитися. Автомобіль не може рухатися вперед чи назад, а злочинець (злочинці) не можуть його залишити. Ситуація аналогічна блокуванню

В деяких випадках поліцейськими підрозділами може плануватися штурм у тих місцях, де водій вимушений буде зупинитися, однак краще блокувати дорогу вантажним автомобілем чи іншим великоваговим транспортним засобом (скрепер, каток, трактором з причепом тощо). Зупиняти автомашину із злочинцем бажано безпосередньо перед підйомом або там, де поряд з дорогою є маскуючі укриття для групи захоплення. При блокуванні легкового автомобіля, в котрому знаходиться заручник, декількома транспортними засобами бажано перекрити дорогу не тільки спереду, але й ззаду, а також заблокувати двері, щоб

будівлі, тому у відповідності з тактичною перевагою група захоплення зможе реалізувати свою мету [6].

2. Тактика дії штурмової групи. Після зупинки автомобіля злочинця поліцейська група захоплення повинна діяти швидко, щоб не дозволити правопорушникові причинити заручнику шкоди. Якщо снайпери завчасно зайняли позиції поблизу місця примусової зупинки автомобіля, при необхідності вони можуть негайно ліквідувати злочинця або, в будь-якому випадку, будуть інформувати групу захоплення про порядок розміщення людей у машині.

Як правило, штурм виконується силами як мінімум шести правоохоронців: чотирьох власне членів групи штурму і двох допоміжних учасників, які допомагають проникнути в автомобіль, витягнути з нього злочинців або заручників. Варто відзначити, що перш ніж допомагати вибратися з автомобіля заручникам, необхідно витягнути з салону злочинців або провести їх знищення. Оскільки розбити автомобільне скло через протиударні властивості досить складно, допоміжні учасники штурму повинні бути оснащені відповідними знаряддями, наприклад, монтировкой, котра дозволить спочатку розбити скло, а потім швидко очистити отвір вікна від осколків, хоча можна скористатися й пружинним пробійником.

В деяких штурмових групах її члени кріплять пробійники безпосередньо до стволів пістолетів-кулеметів, що дозволяє, розбивши скло, негайно брати злочинців під контроль.

2.1. Проведення штурму автомобіля спереду. Штурм автомобіля спереду

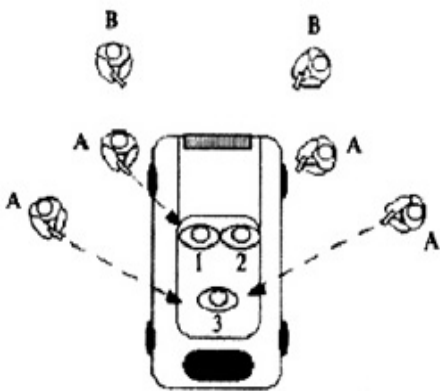

Рис. 2 Розміщення поліцейських під час штурму автомобіля злочинця спереду

здійснюється командою з шести поліцейських, в деяких спецпідрозділах поліції віддають перевагу виконувати ці дії силами восьми осіб. При роботі шестірки чотири працівники поліції (А) діють як ударна бойова група, а двоє (В) – як група забезпечення. Тактичні дії полягають у використанні спецзасобів та (або) інструментів для відкриття автомобіля (вікон і дверей). На рис. 2 злочинці позначені цифрами 1 і 3, а заручник – цифрою 2 [6].

2.2. Тактика штурму автомобіля злочинця ззаду. Цей тактичний прийом застосовується, коли для вилучення злочинців або заручників з автомобіля потрібно перш за все відчинити двері. При цьому правоохоронці штурмової групи уважно контролюють дії правопорушників і готові відкрити вогонь при найменшому прояві їх агресії (див. рис. 3).

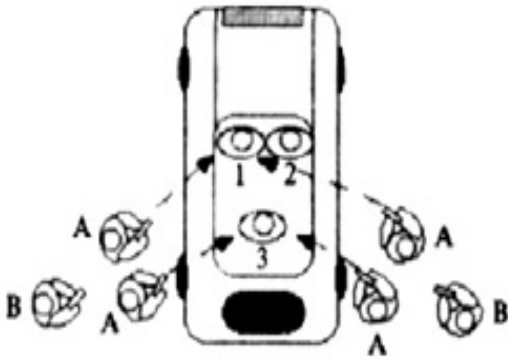

Рис. 3 Розміщення поліцейських під час штурму автомобіля злочинця ззаду

2.3. Проведення штурму автомобіля з боку. Проводиться тоді, коли один бік автомашини заблокований будівлею або якоюсь іншою перешкодою (транспортним засобом). Якщо потрібно вилучити злочинців або заручників із автомашини, то ці дії проводяться з боку вільного доступу. При цьому в даному випадку до штурму підключається ще один правоохоронець групи забезпечення, який контролює заблокований бік автомобіля (див. рис. 4).

2.4. Тактичні дії щодо знищення злочинця. Необхідність ведення вогню по злочинцю, який знаходиться всередині автомашини, може бути пов'язана із подоланням деяких труднощів. Наприклад, тоновані бокові стекла потребують виконання пострілу через лобове скло автомобіля, хоча існують спеціальні прицільні пристрої, котрі дозволяють стріляти й через затемнені стекла. Заручник може сидіти між двома злочинцями, що робить практично неможливим постріл збоку.

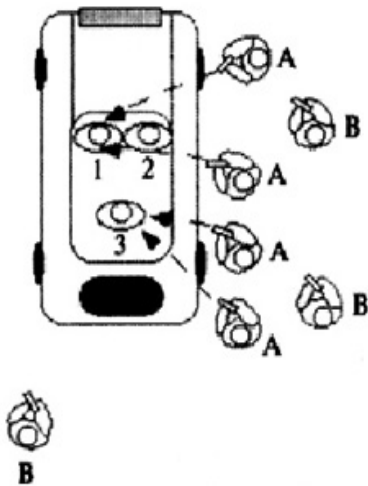

Рис. 4 Розміщення поліцейських під час штурму автомобіля злочинця збоку

Із практики груп захоплення силових структур деяких закордонних країн відомий прийом ведення вогню через дах автомобіля: правоохоронець застрибує на нього і стріляє у злочинця зверху вниз. У визначеній ситуації прийом може бути досить ефективним, але місцезнаходженням цілі повинно бути виявлено поліцейським з граничною точністю. Крім цього, наближаючись до автомобіля, члени штурмової групи повинні виключити можливість потрапляння під перехресний вогонь своїх товаришів.

2.5. Особливості залучення снайпера. Якщо злочинець (терорист) збирається провести посадку захопленого заручника (заручників) в автомобіль, необхідно розглянути можливість завершення інциденту

точним пострілом у нього снайпера або оперативним проведенням штурму в момент їх переміщення до транспортного засобу. Навіть якщо снайперу дають команду на знищення злочинця, група захоплення повинна бути наготові.

При цьому не потрібно забувати, що у процесі вищезазначеного маневру правопорушник буде особливо уважним. Усвідомлюючи це, спецпідрозділи поліції часто використовують прийоми (тактичні дії), які спрощують завдання щодо знищення злочинця. Наприклад: **1)** автомобіль може бути залишеним перед будівлею з виключеним двигуном і ключами на даху транспортного засобу з боку водія – можливо, снайперу вдасться провести прицільний постріл, коли злочинець потягнеться за ключами; **2)** автомашина може бути поставлена так, щоб снайпери могли вразити водія-правопорушника на шляху до автомобіля чи через лобове або заднє скло.

Захоплення заручників може відбутися й у рейсовому міському, шкільному або міжміському автобусах. Місцем драматичних подій можуть стати автобуси, які переміщуються між терміналами аеропортів, автобуси пенітенціарного закладу, на котрих підозрюваних (засуджених) доставляють до приміщення суду чи відвозять назад. Враховуючи високу ймовірність захоплення в автобусах заручників з числа пасажирів (службових осіб), багато груп захоплення особливо наполегливо та старанно відпрацьовують тактику й техніку штурму цього виду транспортних засобів.

3. Заходи безпеки при наближенні поліцейського до нерухомого транспорту із злочинцями.

Під час несення служби у складі наряду автомобільного патруля у випадку, якщо автотранспорт зі злочинцями не рухається, працівникові поліції рекомендується дотримуватися таких заходів безпеки:

- залишаючи службовий автомобіль, використовувати його як прикриття, поки не впевниться, що повністю контролює ситуацію: двигун машини при цьому не вимикати, а у темний час доби – освітити фарами салон зупиненого автотранспорту;

- не ставати між своїм та зупиненим автотранспортом, тому що можна опинитися під освітленням фар свого ж автомобіля і злочинці матимуть змогу напасти чи збити, рухаючись назад;

- підходити до автотранспорту лише тоді, коли другий працівник вийде з автомобіля і буде повністю готовий страхувати напарника;

- наближатися до транспортного засобу ззаду, з боку найближчих до водія дверей, не підходячи впритул до капота та багажника, щоб не бути збитим автотранспортом;

- оглянути через скло салон, впевнитися, що ніхто не ховається на підлозі;

- перевірити, чи зачинена кришка багажника;

–вийшовши з автотранспорту, знаходитися збоку від нього, щоб не отримати поранення при раптовому та швидкому початку руху;

–не припиняти нагляду за пасажирами, оскільки вони можуть застосувати зброю;

– наказати водію вимкнути двигун із метою запобігання його втечі (усі переговори зі злочинцями вести за допомогою гучномовця або радіотелефону);

–у темний час доби наказати водію включити освітлення салону;

–при виведенні з автотранспорту водія, інших осіб, які знаходяться у ньому, необхідно подати такі команди: «Заглушити двигун!»; «Нікому не рухатися! Всім залишатися на своїх місцях, бо буде застосована зброя»; «Водію відчинити двері!»;

–не підходити впритул до капота чи багажника транспортного засобу, щоб не бути збитим автотранспортом [7, с. 177–178].

З метою зниження ризику для працівників поліції, які здійснюють затримання злочинців на автотранспорті (наприклад, при проведенні заходів оперативних планів «Грім» та «Перехват» під час пошуку та затримання правопорушників, які переміщуються на автотранспорті, при звільненні заручників з автомобіля чи автобуса тощо), необхідно заздалегідь організувати проведення з правоохоронцями спеціальних практичних занять для оволодіння поліцейськими навичками керування транспортним засобом в екстремальних умовах, звертаючи особливу увагу під час водіння ними легковим автомобілем (мікроавтобусом) на відпрацювання прийомів з тактики звільнення заручників.

Висновки. Отже, розглянувши особливості тактики блокування та примусової зупинки транспортних засобів злочинців, ми дійшли наступних узагальнень.

По–перше, керівнику та виконавцям спецоперації необхідно враховувати значну кількість факторів, які можуть негативно вплинути на її проведення у процесі звільнення заручників (рельєф місцевості, відсутність пішоходів тощо).

По–друге, враховуючи особливості місцевості та дорожньої обстановки, варто обирати один з найбільш раціональних й безпечних способів блокування (з одного, декількох чи з чотирьох боків) і примусового затримання автомобіля злочинця (застосування вогнепальної зброї, спецзасобів примусової зупинки тощо).

По–третє, знищення злочинців як крайній захід необхідно здійснювати тільки за умов, при яких забезпечується впевненість снайпера у безпечності пострілу (пострілів) для життя та здоров'я заручників.

Перспективами для подальших розвідок у даному напрямку можуть слугувати такі питання, як налагодження взаємодії підрозділів поліції з

військовослужбовцями підрозділів Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної міграційної служби України під час припинення злочинів транскордонної злочинності, боротьба із вищезазначеними злочинами в зоні проведення антитерористичної операції, розробка спеціальної тактики з протидії незаконному переміщенню мігрантів з використанням для цієї мети транспортних засобів тощо.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv/page1-4>.
2. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ : навч. посібник / Заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва та Є.М. Моїсеєва. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – 338 с.
3. Удосконалення тактико-спеціальної та бойової підготовки як фактор підвищення професійної майстерності працівників ОВС: матеріали всеукраїнського симпозиуму (Одеса, 6-7 червня 2007 року). – Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2007. – 108 с.
4. Актуальні проблеми бойової підготовки : круглий стіл, 30 жовтня 2013 р., м. Одеса. – Одеса: ОДУВС, 2013. – 166 с.
5. Губарєв Г.Г. Пристрої примусової зупинки автотранспорту: сучасний стан та перспективи розвитку / Г.Г. Губарєв // Право і безпека. – № 2 (49). – 2013. – С. 119-126.
6. Тактика штурмових груп [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://glavniycalibr.at.ua/load/taktika_shturmovykh_grupp/shturm_avtotransportnykh_sredstv_chast_1/4-1-0-33.
7. Тактико-спеціальна підготовка працівників ОВС України: навчальний посібник / С.М. Банах, В.Р. Булачек, І.С. Винярчук, Ю.Р. Йосипів та ін. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 177-178.

УДК 343.98.067(477)

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ АНАЛІЗУ ТЕЛЕФОННИХ З'ЄДНАНЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ

Заєць Олександр Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Застосування методу аналізу телефонних з'єднань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень є ефективним способом аналітичного отримання інформації про контакти підозрюваної особи, його ймовірні зв'язки та інших суб'єктів, які мають оперативний інтерес з боку оперативних та слідчих підрозділів органів правопорядку України. Застосування даного методу полягає у проведенні аналізу побудованої схеми телефонних з'єднань фігуранта кримінального провадження. Дана схема телефонних з'єднань надає можливість: обрати найбільш актуальний (інформативний) телефонний номер для призначення та проведення негласних слідчих (розшукових) дій згідно ст. 263 Кримінального процесуального кодексу України «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж»; встановити взаємозв'язки між людьми та організаціями; дослідити силу взаємозв'язків (частота, тривалість); встановити характер злочинної діяльності; визначити місце перебування відомих злочинців тощо.

Ключові слова: кримінальний аналіз, транспортні телекомунікаційні мережі, телефонні з'єднання, негласні слідчі (розшукові) дії, частота, тривалість, досудове розслідування, кримінальне провадження, органи правопорядку.

ТАКТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДА АНАЛИЗА ТЕЛЕФОННЫХ СОЕДИНЕНИЙ ВО ВРЕМЯ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Заяц Александр Михайлович,
кандидат юридических наук, доцент
заведующий кафедрой
криминалистики, судебной медицины
и психиатрии (Одесский
государственный университет
внутренних дел, г. Одесса, Украина)

Применение метода анализа телефонных соединений во время досудебного расследования уголовных правонарушений является эффективным способом аналитического получения информации о контактах подозреваемого лица, его предполагаемые связи и других субъектов, представляющих оперативный интерес со стороны оперативных и следственных подразделений органов правопорядка Украины.

Применение данного метода заключается в проведении анализа построенной схемы телефонных соединений фигуранта уголовного производства. Данная схема телефонных соединений позволяет: выбрать наиболее актуальный (информативный) телефонный номер для назначения и проведения негласных следственных (розыскных) действий согласно ст. 263 Уголовно-процессуального кодекса Украины «Снятие информации с транспортных телекоммуникационных сетей»; установить взаимосвязи между людьми и организациями; исследовать силу взаимосвязей (частота, длительность); установить характер преступной деятельности; определить местонахождение известных преступников и тому подобное.

Ключевые слова: уголовный анализ, транспортные телекоммуникационные сети, телефонные соединения, негласные следственные (розыскные) действия, частота, продолжительность, досудебное расследование, уголовное производство, органы правопорядка.

TACTICAL FEATURES OF APPLICATION OF TELEPHONE CONNECTION ANALYSIS METHODS UNDER DIRECT INVESTIGATION OF CRIMINAL LEGAL IN UKRAINE

A. ZAIETS

Candidate of Law, Associate Professor
Head of the Department of
Criminology, forensic medicine and
psychiatry (Odessa State University
Internal Affairs, Odessa, Ukraine)

In Ukraine, there is a rapid dynamics of the reform of law enforcement and adaptation of national legislation to the requirements of international law. Investigating the social relations that arose after the entry into force of the new Code of Criminal Procedure and after the introduction of certain changes in other legislative acts, factors were identified that impede the implementation of qualitative activities at the pre-trial stage of criminal proceedings.

Within the framework of the given powers, law enforcement agencies obtain a sufficient array of information about criminal activity. In connection with the above, the overriding task is to use tools that would enable the processing of a large amount of available data. One such tool is a criminal analysis.

Criminal analysis is a specific type of information-analytical activity that is to identify and, as accurately as possible, determine the internal relationships between information (data, data) relating to a crime and any other data obtained from different sources, their use in the interests of conducting operational search and investigative activities, their analytical support.

In the course of criminal analysis, targeted search, detection, fixation, extraction, organization, analysis and evaluation of criminal information, its representation (visualization), transmission and realization are provided.

One of the analytical products is the method of analysis of telephone connections. The essence of the method of analysis of telephone connections is the construction of a telephone call scheme or the use of automatic telephone call registers (mobile operators' traffic).

The application of the method of analyzing telephone connections during the pre-trial investigation of criminal offenses is an effective way of analytically obtaining information about contacts of a suspected person, his alleged links and other subjects of operational interest from the operational and investigative units of law enforcement agencies of Ukraine. The application of this method consists in conducting an analysis of the constructed scheme of telephone

connections of the criminal involved in criminal proceedings. This scheme of telephone connections allows you to: select the most current (informative) telephone number for the purpose of conducting and conducting unsolicited investigative (search) actions under Art. 263 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine "Withdrawal of Information from Transport Telecommunication Networks"; establish relationships between people and organizations; explore the strength of the relationship (frequency, duration); establish the nature of criminal activity; to locate known criminals and the like.

Keywords: criminal analysis, transport telecommunication networks, telephone connections, secret investigative (search) actions, frequency, duration, pre-trial investigation, criminal proceedings, law enforcement agencies.

В Україні відбувається бурхлива динаміка проведення реформ органів правопорядку та адаптації національного законодавства до вимог міжнародного права. Досліджуючи суспільні відносини, що склалися після набуття чинності нового Кримінального процесуального кодексу та після введення певних змін в інші законодавчі акти, були виявлені фактори, які перешкоджають здійсненню якісної діяльності на етапі досудового розслідування кримінального провадження [1, С. 3–4].

У рамках наданих повноважень органи правопорядку здобувають достатній масив інформації про злочинну діяльність. У зв'язку із зазначеним, надважливим завданням є застосування інструментів, які б надали можливість опрацювати велику кількість наявних даних. Одним із таких інструментів є кримінальний аналіз [2].

Кримінальний аналіз є специфічним видом інформаційно-аналітичної діяльності, яка полягає в ідентифікації та якомога більш точному визначенні внутрішніх зв'язків між інформаціями (відомостями, даними), що стосуються злочину, і будь-якими іншими даними, отриманими з різних джерел, їх використанням в інтересах ведення оперативно-розшукової та слідчої діяльності, їх аналітичної підтримки.

Науковим підґрунтям розробки даної методики стали праці авторитетних вчених, які досліджують проблемні питання аналітичного супроводження кримінального судочинства, зокрема роботи Албула С.В., Власюка О.В., Горбаньова І.М., Ісмайлова К.Ю., Користіна О.Є., Махнюка А.В., Некрасова В.А., Тетерятник Г.К., Тихоновської О.В., Федчака І.А., Ханкевича А.М., Холостенка А.В., Яніцкі М. та інших авторів.

Метою статті є визначення можливостей та особливостей тактики застосування методу аналізу телефонних з'єднань під час досудового розслідування телефонних з'єднань, для забезпечення якісного розслідування та встановлення усіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

У ході кримінального аналізу забезпечується цілеспрямований пошук, виявлення, фіксація, вилучення, упорядкування, аналіз та оцінка кримінальної інформації, її представлення (візуалізація), передача та реалізація.

Одним із аналітичних продуктів такого роду є метод аналізу телефонних з'єднань. Суть методу аналізу телефонних з'єднань полягає у побудові схеми телефонних дзвінків або використанні автоматичних реєстраторів телефонних дзвінків (трафіків мобільних операторів).

#	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
№	Тип з'єдн.	ТА	TD	IMSI	IMPI	Дата	Длительность, с	LAC	CELLID	Поповнення базової станції
7	перемдзв.	3805400030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	09.09.2016 13:54	57			
8	иск.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	09.09.2016 13:54	0	10204	823 288 /	ЧЕРКАСЬКА ОБЛ., ЧЕРКАСЬКИЙ Р-Н., МІСТО ЧЕРКАСИ, ВУЛ. Т. ШЕВЧЕНКА
9	иск.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	16.09.2016 14:11	44	10204	36 348 /	ЧЕРКАСЬКА ОБЛ., ЧЕРКАСЬКИЙ Р-Н., МІСТО ЧЕРКАСИ, ВУЛ. Б. ВИШНЯ
10	перемдзв.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	16.09.2016 14:11	0			
11	перемдзв.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	19.09.2016 11:09	0			
12	иск.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	19.09.2016 11:09	143	10204	37 248 /	ЧЕРКАСЬКА ОБЛ., ЧЕРКАСЬКИЙ Р-Н., МІСТО ЧЕРКАСИ, ВУЛ. ШЕВЧЕНКА
13	иск.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	20.09.2016 13:13	0	10204	36 348 /	ЧЕРКАСЬКА ОБЛ., ЧЕРКАСЬКИЙ Р-Н., МІСТО ЧЕРКАСИ, ВУЛ. Б. ВИШНЯ
14	перемдзв.	3805400030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	20.09.2016 13:13	0			
15	иск. SMS	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	05.10.2016 19:38	0	32164	9171 108 /	М. ЧЕРКАСИ, Б-Р. ШЕВЧЕНКА, 333, ВЛАСНА ЩОПЛА НА ДАХУ БУДІВЛИ
16	иск. SMS	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	05.10.2016 19:38	10	32164	9171 108 /	М. ЧЕРКАСИ, Б-Р. ШЕВЧЕНКА, 333, ВЛАСНА ЩОПЛА НА ДАХУ БУДІВЛИ
17	иск. SMS	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	20.10.2016 16:46	0	32164	1171 108 /	М. ЧЕРКАСИ, Б-Р. ШЕВЧЕНКА, 333, ВЛАСНА ЩОПЛА НА ДАХУ БУДІВЛИ
18	иск. SMS	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	20.10.2016 16:47	0	32164	1171 108 /	М. ЧЕРКАСИ, Б-Р. ШЕВЧЕНКА, 333, ВЛАСНА ЩОПЛА НА ДАХУ БУДІВЛИ
19	иск. SMS	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	20.10.2016 16:47	11	32164	1171 108 /	М. ЧЕРКАСИ, Б-Р. ШЕВЧЕНКА, 333, ВЛАСНА ЩОПЛА НА ДАХУ БУДІВЛИ
20	иск.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	21.10.2016 10:01	0	10204	36 348 /	ЧЕРКАСЬКА ОБЛ., ЧЕРКАСЬКИЙ Р-Н., МІСТО ЧЕРКАСИ, ВУЛ. Б. ВИШНЯ
21	перемдзв.	3805400030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	21.10.2016 10:01	9			
22	иск. /	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	24.10.2016 16:02	0	32164	8021 20 /	М. ЧЕРКАСИ, ВУЛ. ДАШКЕВИЧА, 39
23	перемдзв.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	24.10.2016 16:02	0			
24	перемдзв.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	28.10.2016 17:41	7			
25	иск.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	28.10.2016 17:41	7	10207	22047 338 /	ЧЕРКАСЬКА ОБЛ., СМІЛЕНСЬКИЙ Р-Н., МІСТО СМІЛА, ВУЛ. МАЗУРА, 3
26	перемдзв.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	07.11.2016 14:38	0			
27	иск.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	07.11.2016 14:38	0	10214	732 288 /	ЧЕРКАСЬКА ОБЛ., ЧЕРКАСЬКИЙ Р-Н., МІСТО ЧЕРКАСИ, ВУЛ. СЕВЕРНА
28	иск.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	16.11.2016 10:56	1	10204	823 288 /	ЧЕРКАСЬКА ОБЛ., ЧЕРКАСЬКИЙ Р-Н., МІСТО ЧЕРКАСИ, ВУЛ. Т. ШЕВЧЕНКА
29	перемдзв.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	16.11.2016 10:56	2			
30	иск. SMS	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	16.11.2016 10:56	0	10204	823 288 /	ЧЕРКАСЬКА ОБЛ., ЧЕРКАСЬКИЙ Р-Н., МІСТО ЧЕРКАСИ, ВУЛ. Т. ШЕВЧЕНКА
31	иск. SMS	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	16.11.2016 10:56	0	10204	823 288 /	ЧЕРКАСЬКА ОБЛ., ЧЕРКАСЬКИЙ Р-Н., МІСТО ЧЕРКАСИ, ВУЛ. Т. ШЕВЧЕНКА
32	иск. SMS	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	16.11.2016 10:56	0	10204	823 288 /	ЧЕРКАСЬКА ОБЛ., ЧЕРКАСЬКИЙ Р-Н., МІСТО ЧЕРКАСИ, ВУЛ. Т. ШЕВЧЕНКА
33	иск.	3805380030000	3805380000001	250030000300003	8658578222222	28.11.2016 16:48	0	10204	335 343 /	ЧЕРКАСЬКА ОБЛ., ЧЕРКАСЬКИЙ Р-Н., МІСТО ЧЕРКАСИ, ВУЛ. ШЕВЧЕНКА

Головною метою зазначеного методу є аналіз телефонних з'єднань для з'ясування можливості призначення негласної слідчої (розшукової) дії згідно ст. 263 КПК України «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж» та вибору найбільш актуального (інформативного) телефонного номеру для проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Правила застосування зазначеного методу полягають у:

1. Визначення всіх телефонних номерів;
2. Складання списку в нумераційному порядку;
3. Введення даних у вертикальні списки в клітках квадратної матриці;
4. Введення даних в горизонтальні списки в клітках матриці;
5. Введення частоти дзвінків в клітки матриці;
6. Підрахування кількості вхідних та вихідних дзвінків за кожним номером;
7. Складання схеми контактів.

Умовами застосування зазначеного методу є. Аналіз зв'язків можна застосувати в складанні схеми телефонних дзвінків або використати автоматичний реєстратор телефонних дзвінків. Потрібні незначні модифікації, щоб схема не обмежувалася тільки діаграмою мережі взаємозв'язаних телефонних контактів. В більшості випадків необхідно з'ясувати:

- Номер абонента, що телефонує;
- Номер, що приймає дзвінок;
- Частота дзвінків в кожному напрямі (дата, час, тривалість).

Перевагами застосування зазначеного методу є те, що він:

1) допомагає суб'єктам досудового розслідування з'ясувати графічно напрямки телефонних дзвінків;

2) дозволяє візуалізувати великі масиви інформації, які надаються операторами мобільного зв'язку в форматі **MS Office Excel**;

3) легко освоюється та використовується суб'єктами досудового розслідування;

4) дозволяє будувати графічні образи даних, що допомагає у процесі загального аналізу даних вбачати закономірності, аномалії, структури;

5) забезпечує наочність сприйняття.

Недоліками застосування зазначеного методу є те, що:

1) відсутнє програмне забезпечення, яке спрощує використання даного методу;

2) суб'єкти досудового розслідування (члени СОГ або СГ) не володіють базовими знаннями по використанню **MS Office Excel**;

3) обробка великих масивів інформації можлива лише при використанні інтелектуальних технологій, які зменшують мозкове навантаження слідчого та допомагають йому під час прийняття процесуального рішення.

Очікуваними результатами від процесу застосування зазначеного методу є те, що він сприятиме:

1) створенню на початковому етапі досудового розслідування кримінального провадження достатніх передумов інформаційного забезпечення подальшого ходу розслідування;

2) забезпеченню наочності досудового розслідування;

3) підвищенню якості та наступальності процесу досудового розслідування;

4) підвищенню продуктивності аналітики і скороченню часу, який необхідний для прийняття оперативних рішень.

Необхідні матеріали для застосування зазначеного методу – **soft IBM i2 Analyst's Notebook** (при можливості) [3, С. 82–87]; без програмного забезпечення – різнокольорові фломастери, лінійки, два–три аркуші формату А0 (або фліпчарт, дошка та крейда).

Алгоритм застосування методу аналізу телефонних номерів

На підготовчому етапі – суб'єкти досудового розслідування (члени СГ або СОГ) повинні зібрати якомога більше даних та інформації стосовно кримінального правопорушення.

Слідчий (старший СОГ або СГ) підготовлює усі необхідні матеріали, які знадобляться у процесі застосування методу аналізу телефонних номерів.

На основному етапі відбувається власне процес застосування методу аналізу телефонних номерів.

Алгоритм застосування методу такий:

1. Визначення всіх телефонних номерів.

Визначте всі телефонні номери – вхідні та вихідні номери.

2. Складання списку в нумераційному порядку.

Організуйте всі номери в низхідному порядку (тобто почніть з мінімального числа зверху і так до кінця матриці) з тризначною приставкою. Якщо більше одного номера з тією ж приставкою, організуйте їх чотиризначним суфіксом всередині даного префікса. Якщо є коди міжміського зв'язку, то спочатку відсортуйте їх за кодом.

3. Введення даних у вертикальні списки в клітках квадратної матриці.

Введіть всі номери по вертикальній осі з лівого боку квадрата, починаючи з кодом регіону з мінімальним значенням, як це вказано вище. Надайте групі номерів ярлик «Від кого» на верхньому правому краю матриці.

4. Введення даних в горизонтальні списки в клітках матриці.

Введіть всі номери в тому ж порядку по горизонтальній осі на верхній стороні квадрата. Надайте ярлик «Кому» групі в нижньому краю матриці.

Увага: переконайтеся, що список починається уздовж горизонтальної осі з лівого боку квадрата, щоб перший номер був також першим номером по вертикальній осі, як це зображено в малюнку 1.

Від кого	Кому							
	(050) 566-12-12	678-13-13	753-14-14	(066) 345-11-11	456-10-10	(067) 256-76-76	456-23-23	648-15-15
(050) 566-12-12								
678-13-13								
753-14-14								
(066) 345-11-11								

	456-10-10							
	(067) 256-76-76							
	456-23-23							
	648-15-15							

Малюнок 1. Вертикальні номери співпадають з горизонтальними.

5. Введення частоти дзвінків в клітки матриці.

Позначаєте частоту дзвінків з одного на інший номер, використовуючи знак «/». Знак частоти ставиться в клітці матриці, який можна знайти в обох списках. Даний крок ілюструється в приведенному нижче прикладі.

Інформація про телефонні дзвінки

Абонент, який викликає	Абонент, якого набирають	Абонент, який викликає	Абонент, якого набирають
684-29-11	965-29-41	965-29-41	684-29-11
	843-92-99		687-14-37
	687-14-37		684-29-11
			843-92-99
687-14-37	684-29-11		
	843-92-99		
	843-92-99		

Крок 1: Введіть відмітку «/» в клітку першого номера (965-29-41), куди подзвонив перший абонент (684-29-11). Результат відображений в матриці взаємозв'язків на малюнку 2.

Від кого	Кому					Разом від КОГО
	684-29-11	687-14-37	843-92-99	965-29-41		
684-29-11				/		
687-14-37						
843-92-99						
965-29-41						
Разом кому						

Малюнок 2. Перша відмітка в матриці взаємозв'язків.

Крок 2: Введіть відмітку в клітку наступного номера (843-92-99), куди подзвонив зухвалий абонент (684-29-11). Результати перших двох кроків показані в малюнку 3.

Від кого	Кому				
	684-29-11	687-14-37	843-92-99	965-29-41	Разом від КОГО
684-29-11			/	/	
687-14-37					
843-92-99					
965-29-41					
Разом кому					

Малюнок 3. Перші дві відмітки в матриці взаємозв'язків.

Повторивши ці дії по інших абонентах і набраних номерах, утворюється заповнена матриця взаємозв'язків в малюнку 4.

Від кого	Кому				
	684-29-11	687-14-37	843-92-99	965-29-41	Разом від КОГО
684-29-11		/	/	/	3
687-14-37	/		//		3
843-92-99					0
965-29-41	//	/	/		4
Разом кому	3	2	4	1	

Малюнок 4. Заповнена матриця взаємозв'язків за списком дзвінків.

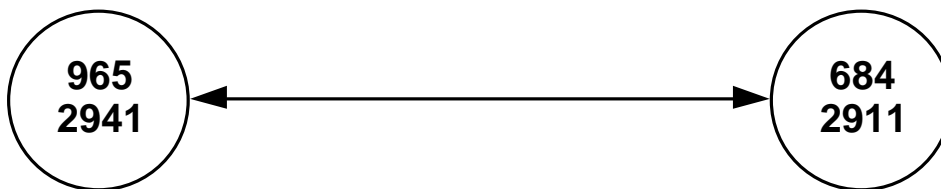
6. Підрахування кількості вхідних та вихідних дзвінків за кожним номером.

Введіть всі дзвінки з кожного номера (рядки) і одержаного кожним номером (стовпці) в матриці. Утворюється певна послідовність телефонних дзвінків, яка служить основою для формування і організації схеми зв'язків.

7. Складання схеми контактів

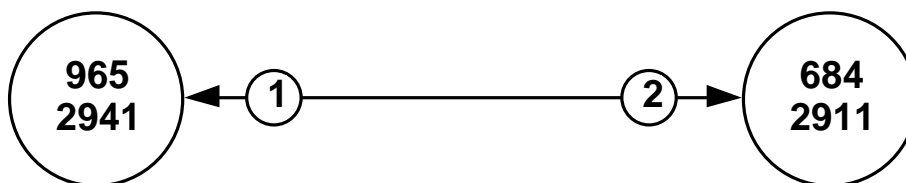
Розробіть схему зв'язків з інформації, що міститься в матриці. Як у разі зв'язків між людьми і організаціями, використовуйте лінії для з'єднання символів, що представляють різні телефонні номери. В телефонній схемі

додайте стрілку, щоб указувати напрям дзвінка. Наприклад, оскільки дзвінки виходили від **965-29-41** до **684-29-11** і від **684-29-11** до **965-29-41**, лінії і стрілки будуть показані як в малюнку 5.

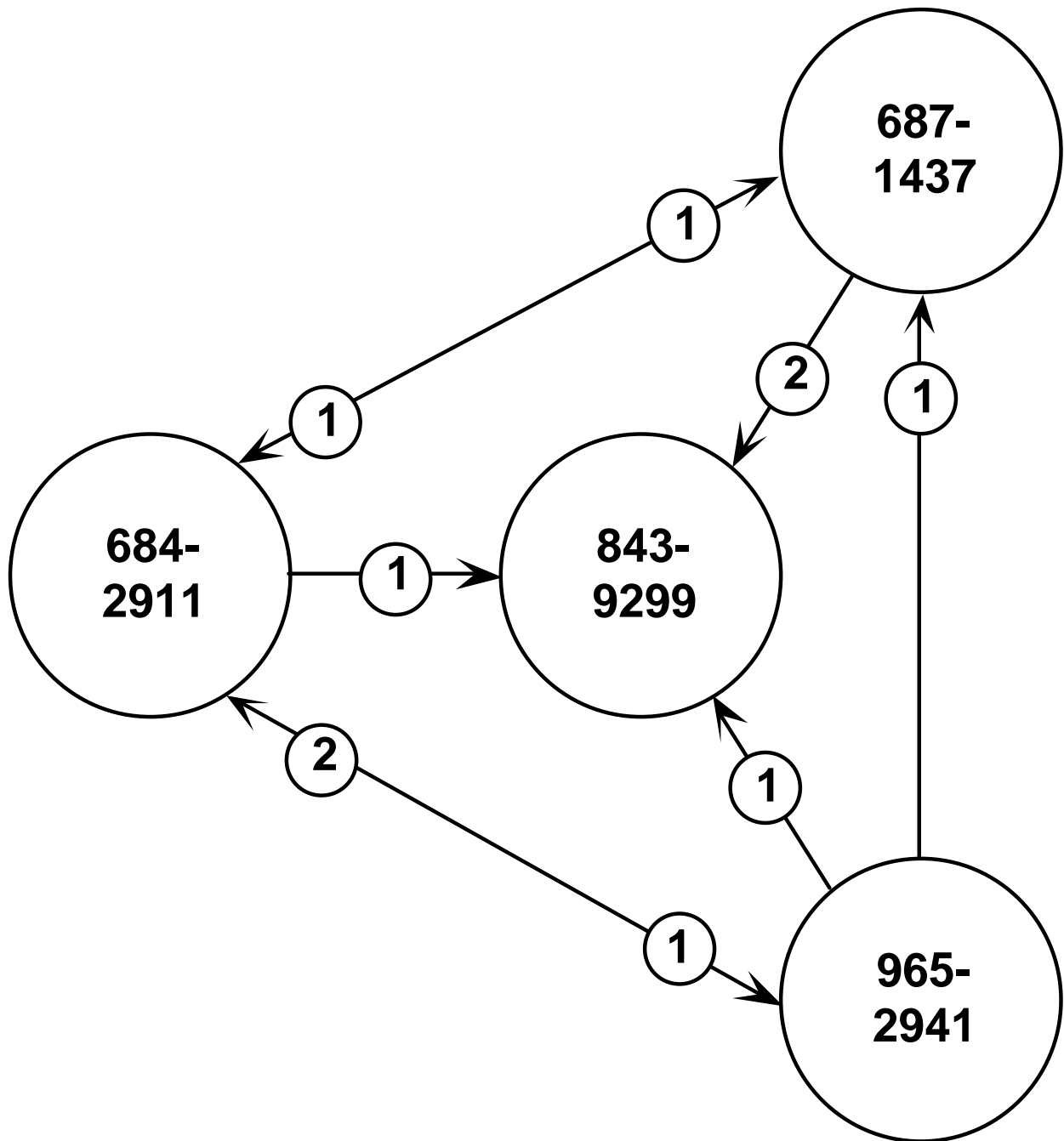
Малюнок 5. Стрілки указують на напрям дзвінків.

Щоб відобразити частоту дзвінків, розмістити невеликий круг на лінії перед стрілкою і впишіть в нього кількість дзвінків у напрямі стрілки, як це зроблено в малюнку 6. Тепер видно, що абонент **965-29-41** двічі подзвонив **684-29-11** і одержав один дзвінок від **684-29-11**.

Малюнок 6. Відображає як напрям, так і частоту на схемі зв'язків.

Перетворивши інформацію в матриці взаємозв'язків в схему зв'язків в малюнку 4, виходить схема в малюнку 7.

Малюнок 7. Діаграма зв'язків на основі матриці взаємозв'язків, раніше показаної в малюнку 4.

Заключний етап полягає у проведенні аналізу побудованої схеми. Дана схема телефонних дзвінків надає можливість: обрати найбільш актуальний (інформативний) телефонний номер для призначення та проведення НСРД згідно ст. 263 КПК України «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж»; взаємозв'язки між людьми та організаціями; силу взаємозв'язків (частота, тривалість); характер злочинної діяльності;

місце перебування відомих злочинців та ін.

Отже, застосування методу аналізу телефонних з'єднань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень є ефективним способом аналітичного отримання інформації про контакти підозрюваної особи, його ймовірні зв'язки та інших суб'єктів, які мають оперативний інтерес з боку оперативних та слідчих підрозділів органів правопорядку України.

Список використаних джерел:

1. Сучасні методи досудового розслідування кримінальних правопорушень: підручник. // Цільмак О.М., Користін О.Є., Заєць О.М. та ін. // [за заг. ред. О.М. Цільмак]. – Одеса: ОДУВС, 2017. – 320 с.

2. Основи кримінального аналізу : посібник з елементами тренінгу / О.Є. Користін, С.В. Албул, А.В. Холостенко, О.М. Заєць та ін. – Одеса : ОДУВС, 2016. – 112 с.

3. Zaiets O.M. Application software IBM I2 ANALYST'S NOTEBOOK in law enforcement Ukraine for pretrial investigation of criminal offenses / O.M. Zaiets // *European Reforms Bulletin*. – 2016. № 1. – P. 82–87.

4. Заєць О.М. Інститут аналітичного супроводження досудового розслідування кримінального провадження в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / О.М. Заєць // Вісник кримінального судочинства. – 2016. № 4. – С. 65–73.

5. Махнюк, А.В. Теоретичні основи провадження кримінального аналізу у сфері правоохоронної діяльності / А. В. Махнюк // Науковий вісник Державної прикордонної служби. – 2011, № 94. – С. 3–7.

6. Власюк О.В. Роль і місце кримінального аналізу у розкритті та розслідуванні злочинів на державному кордоні України / О. В. Власюк // Матеріали постійно діючого науково-практичного семінару – X. : Інститут підготовки юрид. кадрів для СБУ Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2011. Випуск № 3. Частина № 1. – С. 82–85.

УДК 343.102

ЩОДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ НОРМАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Литвинчук Олександр Іванович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри досудового
розслідування (Національна академія
внутрішніх справ, м. Київ, Україна)

У науковій статті розглянуто особливості здійснення кримінального провадження на підставі угод про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, а також угод між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Визначено основні недоліки нормативного врегулювання інституту угод у чинному КПК України. Запропоновано зміни до процесуального законодавства, що дозволять підвищити кількість кримінальних проваджень, у яких ухвалюються вироки на підставі угод, а також будуть сприяти реалізації права потерпілого, підозрюваного та обвинуваченого на альтернативне вирішення кримінально-правових спорів.

Ключові слова: інститут угод у кримінальному провадженні, угода про примирення, угода про визнання винуватості, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, слідчий, прокурор, суд.

Проблемные вопросы нормативной регламентации института соглашений в уголовном производстве

Литвинчук Александр Иванович
кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры досудебного
расследования (Национальная
академия внутренних дел, г. Киев,
Украина)

В научной статье рассмотрены особенности осуществления уголовного производства на основании соглашений о примирении между потерпевшим и подозреваемым или обвиняемым, а также соглашений между прокурором и подозреваемым или обвиняемым о признании вины. Определены основные недостатки нормативной регламентации института соглашений в действующем УПК Украины. Предложены изменения в процессуальное законодательство, позволяющие повысить количество уголовных производств, в которых судом постановляются приговоры на основании соглашений, а также способствующие реализации права потерпевшего, подозреваемого и обвиняемого на альтернативное разрешение уголовно-правовых споров.

Ключевые слова: институт соглашений в уголовном производстве, соглашение о примирении, соглашение о признании вины, потерпевший, подозреваемый, обвиняемый, следователь, прокурор, суд.

Problematic issues of normative regulation of the institute of agreements in criminal process

Litvinchuk Alexander Ivanovich
candidate of law, associate professor,
associate professor of the department of
pretrial investigation (National Academy of
Internal Affairs, Kiev, Ukraine)

The article deals with the specifics of the implementation of criminal proceedings on the basis of agreements on reconciliation between the victim and the suspect or the accused, as well as agreements between the prosecutor and the suspect or the accused about pleading guilty.

Advantages of this type of accelerated production are indicated in comparison with pre-trial investigation and judicial review, which are conducted in a general manner. The main shortcomings of the normative regulation of the institution of agreements in the current Criminal Procedure Code of Ukraine are determined. The main shortcomings of the normative regulation of the institution of agreements in the current Criminal Procedure Code of Ukraine are determined. Changes are proposed in the procedural legislation allowing to increase the number of criminal proceedings in which the court orders verdicts on the basis of agreements, as well as facilitating the realization of the rights of the victim, suspect and accused for alternative resolution of criminal legal disputes. The need for compulsory participation of a defense counsel in concluding an agreement on reconciliation between the victim and the suspect or the accused, as well as the mandatory participation of the prosecutor during the judicial review of the conciliation agreement on public prosecution, is justified. The possibility of re-applying to the court with a reconciliation agreement or recognizing guilt in one criminal proceeding, subject to the elimination of circumstances that became the basis for refusal to approve the agreement by the court, was argued. It is pointed out that Article 42 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, which establishes the basic rights and obligations of the suspect and accused, entitles the specified participants in criminal proceedings to conclude agreements with the victim on reconciliation or with the prosecutor on pleading guilty. In order to avoid mistakes in the texts of reconciliation agreements between the victim and the suspect, it was suggested that the prosecutor be given the right to verify these agreements and return them to the parties to eliminate the violations found, which he must issue a reasoned decision. This change in legislation will reduce the number of cases of courts making decisions to refuse to approve reconciliation agreements because of their inconsistency with material or procedural law, which will have a positive effect on respecting the rights of both the injured party and the suspect or accused.

Keywords: institute of agreements in criminal proceedings, agreement on conciliation, agreement on confession, victim, suspect, accused, investigator, prosecutor, court.

Постановка проблеми. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України значно ускладнив процедуру проведення досудового розслідування порівняно з КПК України 1960 року. Тотальний судовий контроль, повна залежність від прокурора, заформалізованість прийняття процесуальних рішень перетворили фігуру слідчого на «клопотача» або на помічника прокурора з проведення слідчих (розшукових) дій.

Задеклароване в ст. 2 КПК України таке завдання кримінального провадження, як забезпечення швидкого розслідування, повністю не узгоджується з необхідністю слідчого, для отримання дозволу на проведення багатьох процесуальних дій, годинами вистоювати черги в прокуратурі та суді. За таких обставин слідчі змушені якомога більше використовувати спрощені форми кримінальних проваджень, передбачених законодавством.

Для прискорення досудового розслідування в діяльності слідчих підрозділів Національної поліції поступово набирає оберти практика здійснення кримінального провадження на підставі угод (угод про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; угод між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості).

Безумовною перевагою такого особливого порядку кримінального провадження є те, що за умови досягнення угоди між підозрюваним та потерпілим або між прокурором та підозрюваним під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Отже, слідчому вже не потрібно продовжувати збирати докази, які підтверджують усі обставини, що підлягають доказуванню. Досягається економія часу, технічних засобів, фінансових витрат. Крім того, слідчому не варто перейматися за результати судового розгляду справи, оскільки, після затвердження судом угоди, ухвалення виправдувального вироку неможливе.

Разом з цим, унормування процесуального порядку здійснення кримінальних проваджень на підставі угод не є досконалим та викликає багато питань теоретичного і практичного характеру. Так, наприклад, у КПК України не встановлено строку на проведення домовленостей між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим або між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим. Незрозумілою є факультативна участь прокурора в судовому розгляді обвинувального акта з угодою про примирення, коли злочин переслідується в порядку публічного обвинувачення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами, пов'язаними зі здійсненням кримінальних проваджень на підставі угод займалися багато науковців. Серед них зазначимо праці Р. В. Новака, О. О. Леляк, В. О. Гринюка, А. Ю. Доценка, В. Д. Чабанюка, А. О. Шпачук, І. В. Гловюк, О. В. Плахотніка та багатьох інших. Незважаючи на це, багато питань усе ще залишаються дискусійними та потребують додаткового дослідження.

Мета статті полягає у виявленні недоліків чинного процесуального законодавства, яке регламентує інститут угод у кримінальному провадженні, а також розроблення відповідних змін до КПК України для більш надійного захисту прав і свобод учасників судочинства, подальшого розвитку диференціації кримінальної процесуальної форми.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося вище, у слідчій практиці органів досудового розслідування Національної поліції спостережено тенденцію до поступового збільшення кримінальних проваджень, які здійснюються на підставі угод. Так, у 2017 році з угодами про примирення направлено до суду 8 023 обвинувальних актів (у 2016 – 7 708), з угодами про визнання винуватості 8 007 обвинувальних актів (у 2016 – 5 905). Загальна кількість угод, укладених під час досудового розслідування в кримінальних провадженнях у 2017 році, становить 16 030 або 12,6 % від загальної кількості обвинувальних актів, направлених до суду.

Найбільший відсоток обвинувальних актів, направлених до суду з угодами, досягнуто в роботі слідчих органів територіальних підрозділів

Головних управлінь Національної поліції (далі – ГУНП) у Луганській – **29,1 %**, Полтавській – **23,3 %**, Волинській – **19,9 %**, Рівненській – **19,8 %**, Київській областях – **18,1 %**. Найнижчі показники з цього питання зафіксовано в роботі слідчих підрозділів ГУНП у Запорізькій – **6,6 %**, Чернівецькій – **7,9 %**, Закарпатській – **8,4 %**, Харківській областях – **8,4 %** та в м. Києві – **8,9 %**.

При цьому наголосимо, що суди нерідко відмовляють у затвердженні угод про примирення або про визнання винуватості. Це є досить негативною ситуацією і для слідчого, і для сторін, оскільки в разі відмови в затвердженні угоди, досудове розслідування продовжується в загальному порядку, а, відповідно до ч. 8 ст. 474 КПК України, повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається.

Аналіз судової практики дозволяє виділити найбільш поширені підстави для відмови в затвердженні судами угод, укладених на досудовому розслідуванні. До них можна віднести:

- обраний в угоді вид покарання суперечить вимогам КК України;
- неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення;
- при узгодженні сторонами покарання за сукупністю злочинів не враховуються вимоги ст. 70 КК України;
- укладання угоди за ініціативи слідчого або під час укладання угоди про примирення були присутні працівники поліції, що суперечить умовам добровільності;
- укладання угоди було не добровільним, сторони не примирились або відмовились від раніше укладеної угоди [1].

Частина з цих підстав виникає через недосконале врегулювання процесуального порядку здійснення кримінального провадження на підставі угод.

Відповідно до ч. 1 ст. 469 КПК України, угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). При цьому, згідно з ч. 1 ст. 474 КПК України, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду.

Ураховуючи зазначене, ані слідчий, ані прокурор не мають права перевіряти зміст угоди про примирення та вимагати від сторін усунення наявних там недоліків. Обов'язок перевірки змісту угоди на відповідність вимогам КПК та інших законів України покладено лише на суд (ч. 7 ст. 474 КПК України). До цього слід додати, що під час ініціювання й укладання

угоди про примирення (на відміну від угоди про визнання винуватості) участь захисника для підозрюваного не є обов'язковою. Проте особам без юридичної освіти скласти текст угоди про примирення, який би відповідав вимогам ст. 471 КПК України, дуже складно, особливо з питань кваліфікації злочину, істотних для кримінального провадження обставин, призначення покарання. Разом з цим відмова суду в затвердженні угоди через допущені сторонами помилки в її змісті негативним чином вплине, перш за все, на підозрюваного й потерпілого. Оскільки для підозрюваного перевагою укладання угоди є уникнення невизначеності щодо виду та розміру покарання за результатами судового розгляду; у деяких випадках — застосування альтернативного покарання або його пом'якшення, можливість звільнення від покарання. Потерпілий також зацікавлений у затвердженні судом угоди, оскільки винна особа не уникне кримінальної відповідальності, гарантовано отримає узгоджене з ним покарання та відшкодує заподіяну злочинном шкоду.

Недосконалість законодавства в цьому питанні призводить до того, що слідчим, за відсутності адвоката, доводиться самотійно складати тексти угод про примирення, що є прямим порушенням норм КПК України. Такі факти досить часто виявляються в судових засіданнях, оскільки такі угоди є «шаблонними». Наприклад, Апеляційний суд Полтавської області у своєму узагальненні зазначив, що в Карлівському районі Полтавської області склалася практика, за якою кримінальне провадження направляється до суду з обвинувальним актом та угодою про примирення між потерпілим та підозрюваним, що супроводжується титульною сторінкою, на якій зазначається повне найменування слідчого підрозділу. Назва «Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним у кримінальному провадженні №000...» [2, с. 4].

Загалом вважаємо, що позиція законодавця, викладена в ч. 8 ст. 474 КПК України, про неможливість повторного звернення з угодою в одному кримінальному провадженні, є необґрунтованою й викликає багато питань. Наприклад, якщо юридичну помилку в тексті угоди допустив прокурор, то чому підозрюваний або обвинувачений повинен бути позбавлений права на «пільговий» вирок на підставі угоди? Чому потерпілий разом з підозрюваним, обвинуваченим повинні бути позбавлені права на відновлювальне правосуддя, коли захисник або інша особа, яка узгоджена сторонами (медіатор), неправильно визначили покарання в тексті угоди? Що заважає суду повернути угоду сторонам для усунення встановлених недоліків? Надати яку-небудь зрозумілу відповідь на ці питання важко. Отже, необхідно визначити, що зміст ч. 8 ст. 474 КПК України не відповідає загальній меті диференціації процесуальної форми.

Також однією з підстав відмови в затвердженні угод про примирення є їх укладання за тими злочинами, у яких основним безпосереднім об'єктом виступають публічні інтереси, а спричинена конкретним фізичним чи юридичним особам шкода є лише проявом посягання на основний об'єкт. Так, наприклад, Тернопільським міськрайонним судом відмовлено в затвердженні угоди про примирення між потерпілими Ш.М.Я., С.І.Я., М.М.Ю., Л.В.П. і підозрюваним Д.І.І. в кримінальному провадженні щодо обвинувачення останнього у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК, оскільки в цьому випадку внаслідок протиправних дій обвинуваченого було завдано шкоду не тільки особистим інтересам потерпілих, але й грубо порушено громадський порядок. У зв'язку з цим, ураховуючи тяжкість та суспільну небезпечність злочину, у якому обвинувачують Д.І.І., суд дійшов висновку, що умови укладеної угоди про примирення між потерпілими й обвинуваченим не відповідають вимогам КПК, КК та інтересам суспільства [2, с. 2 – 3].

Таку позицію судової влади підтримують не всі науковці. Так, В. Д. Чабанюк вважає, що аналіз змісту ст. 469 КПК України не дозволяє зробити категоричний висновок про неможливість укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним або обвинуваченим у разі заподіяння шкоди і приватним, і державним чи суспільним інтересам [3, с. 416].

Не заперечуючи правильність позиції судових органів, слід нагадати про те, що Законом України № 1950-VIII від 16.03.2017 у ч. 4 ст. 469 КПК України внесено зміни, згідно з якими дозволяється укладання угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, унаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам, правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, за умови надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди.

Таким чином, у КПК України доцільно було б установити обов'язок суду, у разі відмовлення в затвердженні угоди про примирення з підстав заподіяння шкоди державним чи суспільним інтересам, роз'яснити право обвинуваченому ініціювати укладення угоди про визнання винуватості з прокурором за умови надання згоди на це потерпілим (потерпілими).

Одночасно з цим виникає інше проблемне питання. Згідно з ч. 2 ст. 474 КПК України: «Розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду» [4, с. 286]. Отже, участь прокурора в розгляді судом обвинувального акта, який надійшов з

угодою про примирення не є обов'язковою. На недоцільність такої нормативної регламентації участі прокурора вказує В. О. Гринюк, на думку якого відсутність прокурора в судовому засіданні в справах публічного обвинувачення суперечить принципу змагальності сторін [5, с. 177]. Ми повністю підтримуємо цю позицію, оскільки тільки прокурор може в судовому засіданні здійснювати в повному обсязі функцію обвинувачення. Він володіє всіма матеріалами досудового розслідування. Тільки прокурор зможе в суді обґрунтовано довести правильність кваліфікації злочину, відстояти необхідність затвердження судом певної угоди.

Іншою проблемою, яка заважає повноцінній реалізації інституту угод, є відсутність у законодавстві встановленого строку, який надається сторонам угоди на проведення домовленостей та складання й узгодження тексту самої угоди про примирення або про визнання винуватості. Зазначені дії можуть вимагати значного часу. Наприклад, потерпілий може потребувати від підозрюваного негайного відшкодування завданої шкоди, як умову, за якої він буде згоден підписати угоду про примирення. Однак підозрюваному потрібен буде час на збирання необхідної грошової суми.

Як відомо, укладення угоди можливе після повідомлення особі про підозру, тобто з того моменту коли починають обчислюватися строки досудового розслідування. Тому, на нашу думку, у законодавстві необхідно, по-перше, установити строк, який би надавався сторонам угоди на проведення домовленостей, по-друге, надати можливість слідчому за погодженням із прокурором зупинити на цей час досудове розслідування. З цього питання слід підтримати думку А. Ю. Доценка, який вважає, що сім робочих днів є достатнім строком на прийняття та узгодження позицій сторонами й укладення угоди [6, с. 182].

Окремої уваги потребує також закріплений у ч. 5 ст. 469 КПК України час, протягом якого можливе досягнення угоди в кримінальному провадженні. Відповідно до цієї норми, укладення і угоди про примирення, і угоди про визнання винуватості дозволяється з моменту повідомлення особи про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. З одного боку, такий порядок дозволяє підозрюваному, обвинуваченому реалізувати право на отримання вироку «на пільгових умовах» на кількох стадіях кримінального провадження. З іншого боку, укладення угод під час судового розгляду не відповідає основній меті, для якої введено в кримінальний процес зазначений вид спрощеного провадження, – це економія часу, фінансових витрат, наближення покарання до злочину. Обвинувачений, який погодився на укладення угоди тільки перед виходом суду до нарадчої кімнати, звісно, що розраховував увесь час, і на досудовому розслідуванні, і в судовому розгляді на можливість уникнення від кримінальної відповідальності за учинений злочин, і, тільки

оцінивши досліджені судом докази, погодився на вирок «на пільгових умовах», оскільки зрозумів, що таких доказів достатньо для ухвалення обвинувального вироку.

Слушною з цього приводу є думка О. О. Лесяк про те, що доцільно було б установити останнім можливим строком подання клопотання про укладання угоди підготовче судово провадження включно. У такому разі не втрачатиметься процесуальне заощадження часу й державних витрат, водночас обвинувачений усе ще мав би можливість реалізувати своє право на укладання угоди, якщо на стадії досудового слідства з певних причин її не було досягнуто [7, с. 149].

Наприкінці констатуємо, що в ст. 42 (Підозрюваний, обвинувачений) КПК України, яка передбачає основні права підозрюваного, обвинуваченого, взагалі не зазначається про право зазначених учасників на укладання угоди про визнання винуватості з прокурором або угоди про примирення з потерпілим. Проте в ч. 4 ст. 56 (Права потерпілого) КПК України зазначено: «На всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення» [4, с. 41]. Таку нерівнозначність у процесуальних правах підозрюваного, обвинуваченого й потерпілого щодо медіаційних процедур негативно оцінюють деякі дослідники [8, с. 101]. Незважаючи на наявність, передбаченого ч. 7 ст. 469 КПК України обов'язку слідчого, прокурора поінформувати підозрюваного, потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладанні угоди про примирення, усе ж таки законодавцю не варто покладатися в захисті прав учасників кримінального провадження лише на сумлінність посадових осіб, які можуть забути роз'яснити відповідне право через велику завантаженість у своїй діяльності.

Висновки. Підводячи підсумок, вважаємо за необхідне з метою покращення нормативного врегулювання процесуального порядку здійснення кримінального провадження на підставі угод внести до КПК України такі зміни:

1. Пункт 9 частини 2 статті 52 після слів «визнання винуватості» доповнити словами «або угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим».

2. У пункті 5 статті 469 слова «до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку» замінити словами «під час досудового розслідування та підготовчого судового засідання».

3. Доповнити частину 1 статті 474 третім реченням такого змісту: «Прокурор також має право відкласти направлення до суду обвинувального акта та повернути потерпілому, підозрюваному укладену угоду про примирення, якщо вона не відповідає вимогам, передбаченим ст. 471 КПК

України, для усунення встановлених недоліків, про що виноситься вмотивована постанова».

4. Частину 8 статті 474 викласти в такій редакції: «Повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні допускається за умови усунення сторонами угоди обставин, які були підставою для відмови в затвердженні судом такої угоди. У разі відмови в затвердженні угоди про примирення, прокурор та обвинувачений за згодою всіх потерпілих мають право укласти угоду про визнання винуватості в порядку, передбаченому ст.ст. 469, 470, 472 цього Кодексу».

Крім того, права підозрюваного, обвинуваченого (ст. 42 КПК України) необхідно доповнити правом на укладання угод про примирення та визнання винуватості.

Список використаних джерел:

1. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>. – Назва з екрана.

2. Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод від 22.01.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html. – Назва з екрана.

3. Чабанюк В. Д. Удосконалення кримінального провадження на підставі угод: Матеріальні та процесуальні аспекти / В. Д. Чабанюк // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – № 71. – С. 413–418.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 верес. 2017 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2017. – 372 с.

5. Гринюк В. О. Особливості реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод / В. О. Гринюк // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2016. – Octombrie. – С. 176–180.

6. Доценко А. Ю. Кримінальне провадження на підставі угод: теоретико-практичні аспекти участі прокурора / А. Ю. Доценко // Право і суспільство. – 2016. – № 6. – ч. 2. – С. 179–184.

7. Леляк О. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості / О. Леляк // Наук. часоп. Нац. акад. прокуратури. – 2016. – № 3. – С. 147–155.

8. Жерж Н. А. Особливості кримінального процесуального врегулювання провадження на підставі угод / Н. А. Жерж, Л. А. Жерж // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 1. – С. 100 – 103. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lsej.org.ua/1_2016/28.pdf. – Назва з екрана.

УДК 343.98

«МОВНИЙ ПОРТРЕТ» ТА «МОВЛЕННЄВИЙ ПОРТРЕТ»: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТЬ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ

Савельєва Ірина Валеріївна,
аспірант кафедри галузевого права
(Херсонський державний університет,
м. Херсон, Україна)

Стаття присвячена порівняльному аналізу криміналістичних понять «мовленнєвий портрет» та «мовний портрет», що сприяє розмежуванню нетотожних понять. На основі наукових праць визначено належність таких понять до криміналістичної техніки. Вказано на співвідношення таких понять як загального і окремого, потенційно можливого і реалізованого в повторюваній ситуації. «Мовний портрет» є загальною родовою категорією, вербалізується мовними засобами і характеризується соціальними, віковими, етнокультурними ознаками. «Мовленнєвий портрет» проявляється безпосередньо в мовленнєвій ситуації, яку створюють учасники комунікації. Визначено перспективи дослідження «мовного» та «мовленнєвого» портретів особи як основи для проведення криміналістичної ідентифікації, групофікації та діагностики.

Ключові слова: мова, мовлення, мовний портрет, мовленнєвий портрет, криміналістична ідентифікація, криміналістична групофікація, криміналістична діагностика

«Языковой портрет» и «речевой портрет»: сравнительный анализ понятий в системе криминалистической знаний

Савельева Ирина Валерьевна,
аспирант кафедры отраслевого права
(Херсонский государственный
университет, г. Херсон, Украина)

Статья посвящена сравнительному анализу криминалистических понятий «языковой портрет» и «речевой портрет», что способствует разграничению нетождественных понятий. На основе научных трудов определена принадлежность таких понятий к криминалистической технике. Указано соотношение таких понятий как общего и частного, потенциально возможного и реализованного в повторяющейся ситуации. «Языковой портрет» является общей родовой категорией, вербализируется

языковыми средствами и характеризуется социальными, возрастными, этнокультурными признаками. «Речевой портрет» проявляется непосредственно в речевой ситуации, которую создают участники коммуникации.

Определены перспективы исследования «языкового» и «речевого» портретов лица в качестве основы для проведения криминалистической идентификации, группофикации и диагностики.

Ключевые слова: язык, речь, речевой портрет, языковой портрет, криминалистическая идентификация, криминалистическая группофикации, криминалистическая диагностика

"Language portrait" and "speech portrait": comparative analysis of concepts in the system of criminalistic knowledge

Savelyeva Irina Valerievna,
Post-graduate student of department of
branch law (Kherson State University)

The article is devoted to comparative analysis of criminalistic concepts "language portrait" and "speech portrait", which contributes to differentiation of non-identical concepts. On the basis of scientific works the membership of such concepts is defined as a criminalistics technique. The ratio of such concepts as general and partial, potentially possible and realized in a repetitive situation is indicated. "Language portrait" is a common generic category, verbalized by language means and is characterized by social, age, ethno-cultural characteristics. "Speech portrait" is manifested directly in the speech situation, which creates communication participants.

The prospects for the study of the "language" and "speech" portraits of the person as the basis for conducting forensic identification, grouping and diagnostics are determined.

Key words: language, speech, verbal portrait, language portrait, criminalistic identification, forensic crimpification, forensic diagnostics

Проведення Євроінтеграційних процесів в Україні призводять і до негативних соціально-економічних, і політичних змін в суспільстві, викликають внутрішню та зовнішню міграцію населення, що впливає на підвищення загального рівня злочинності в державі, на удосконалення способів ухилення злочинців від відповідальності, та ускладнюється їх розшук, а також ідентифікації осіб. Важливу роль у цих процесах може відіграти складення мовленнєвого портрету особи під час проведення криміналістичної діагностики, группофікації та ідентифікації, оскільки, мовленнєвий портрет особи складається із загальних, особливих та індивідуальних мовленнєвих характеристик, що формуються під впливом мовленнєвих факторів досвіду, зокрема території проживання (діалектизми мови), професійної спрямованості (професіоналізми), належності до злочинного світу та місць відбування покарання (жаргонізми) та ін. Окрім того, ці характеристики проявляються як в усному так і в писемному

мовленні, тому їх дослідження не може бути охоплене лише в межах проведення фоноскопичної (фонографічної) експертизи.

Питанням призначення та проведення фонографічної експертизи приділяли увагу науковці, зокрема Р. Белкін, В. Журавель, М. Щербаковський, А. Шахнович, В. Бергер, Т. Варфоломеева, А. Вінберг, В. Колмаков, І. Крилов, В. Гончаренко, Г. Грамович, Г. Грановський, П. Данісявичус, Н. Дяченко, Є. Азарченкова, Ю. Жаріков, А. Іщенко, Є. Іщенко, В. Колдін, С. Тихенко, А. Фокіна, В. Колесник, В. Лисиченко, Є. Подголін, Л. Литвиненко, С. Мітрічев, А. Паліашвілі, С. Потапов, В. Прищепа, Б. Шевченко, В. Шиканов, І. Якімов, Г. Прохоров-Лукін, М. Салтевський, М. Селіванов, В. Циркаль та ін.

Напрямку фонографії в криміналістиці України науковці стали приділяти увагу лише в останнє десятиліття 20-го століття. Це пов'язано з тим, що з набуттям незалежності, зв'язок наукових шкіл перервався, проблема фонографії в Україні була маловивченою і методики проведення таких експертиз відсутні.

На практиці найчастіше використовується фонографічна експертиза для дослідження особливостей голосу об'єкта.

Р. Белкін відносить фонографічну (фоноскопичну) експертизу, як складову відеофонографічної (відеофоноскопичної) експертизи, до класу **Б 1.8.** криміналістичних експертиз [1; с. 98].

Чинне законодавство України відносить відео фонографічну експертизу до класу криміналістичних експертиз [2].

Фонографічна експертиза включає в себе два основних напрямки:

1. Вивчення голосу;
2. Вивчення мови.

Системне вивчення мовленнєвого портрету особи у вітчизняній криміналістиці не проводилось.

Згідно тлумачного словника поняття мова і мовлення не тотожні.

Мова – це сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок. Мова існує і реалізується через мовлення. А, мовлення – це спілкування людей між собою за допомогою мови; мовна діяльність [3, с.768; 770].

Згідно словника української мови мовлення склалось історично в процесі матеріальної перетворювальної діяльності людей. Мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити [4; 367].

Ознаки для розмежування мови і мовлення найбільш обґрунтованою є пропонує О. Леонт'єв:

Мова	Мовлення
– соціальне	– індивідуальне
– потенційне	– реальне
– система знаків	– процес користування цією системою знаків
– механізм	– процес

На його думку, мова й мовлення розрізняються і за своїми функціями. Функції мови – це характеристики мовленнєвої діяльності, які виявляються у будь-якій ситуації мовлення, а функції мовлення пов'язані з його своєрідністю в різних культурах і соціальних групах, тому виявляються не завжди [5; с. 9].

Саме тому в криміналістиці є актуальним використання поняття не «мовний портрет», а «мовленнєвий портрет», оскільки саме за складовими останнього можливо проводити криміналістичну діагностику, групофікацію, ідентифікацію.

На сьогодні чіткого розмежування понять «мовний портрет» та «мовленнєвий портрет» немає не лише в криміналістиці, але й в інших науках. Це призводить до підміни науковцями понять та часто до їх ототожнення.

Зокрема, В. Милянов та Н. Сталянова у монографії «Мовні портрети болгарських політиків і журналістів», досліджуючи мовні портрети болгарських політиків і журналістів звертались безпосередньо до особливостей мовлення конкретних політичних та медіа діячів, а отже, узагальнювали саме складені мовленнєві портрети осіб, хоча поняття «мовленнєвий портрет» не вживається [6].

Послуговуючись науковими доробками представників зарубіжної науки значну негативну роль відіграють складнощі перекладу. Так, українсько-російський словник дає два переклади слова мовний – «языковий; речевой» [7; с. 374]. Якщо ж робити зворотній переклад, то «языковий портрет» і «речевой портрет» матимуть однаковий відповідник «мовний портрет». Тому часто, використовуючи праці російських дослідників, науковці не розмежовують зазначених понять. Зокрема, К. Іванцова у своїй праці зазначає «... може бути визначене як планомірний опис особливостей мовної особистості згідно з поставленими дослідником завданнями. Мовленнєвий (мовний) портрет – результат такого опису...» [8; с. 39].

Поняття мовленнєвого портрету у своїх працях детально описує Є. Осетрова, виділяючи дві взаємопов'язані сторони: власне мовленнєву (комунікативну) та смислову [9].

Мовлення вивчають у різних наукових дисциплінах, що тісно пов'язані між собою, а саме лінгвістика, як самостійна наука – закони функціонування і розвитку мовної системи як явища людської культури, класифікацією мов

народів світу та їх порівняльної характеристики, стилістики, частин мови, структури речень тощо; психолінгвістика – досліджує мовлення як діяльність з визначенням його цілей, мотивів, дій, результатів; мовлення в процесі його породження та розуміння, тобто переходу від внутрішнього плану до зовнішнього та навпаки, індивідуально-типологічні відмінності в мовленні, особливості мовлення й свідомості залежно від структурних ознак певної мови; психологія мовлення – співвідношення мовлення із мисленням, сприйманням, пам'яттю, іншими психічними явищами; зв'язок властивостей особистості із особливостями мовленнєвої дії.

Над розкриттям поняття «мовленнєвий портрет» в царині психології спілкування працювали Л.С. Виготський, А.Б. Добрович, О.О. Леонт'єв, К.Г. Юнг; в лінгвістиці – описали типологію мовних особистостей Г.І. Богін, В.І. Карасик, Ю.М. Караулов, К.Ф. Седов, О.М. Шахнарович.

Ідеї створення мовних та мовленнєвих портретів були активно підтримані низкою дослідників, які описували особливості мовлення політиків, студентів, письменників, вчених тощо. Методика лінгво-портретування найкраще апробована щодо представників класичної і сучасної літератури. До такого дослідження також іноді використовується поняття «мовленнєва характеристика» як аналог «мовленнєвого портрету». Словник-довідник лінгвістичних термінів фіксує таку його дефініцію «підбір особливих для кожного діючого літературного твору слів та виразів як засіб художнього зображення персонажів. В одних випадках для цієї мети використовуються слова і синтаксичні конструкції книжного мовлення, в інших засобом мовленнєвої характеристики є простомовна лексика та необроблений синтаксис і т. ін., а також улюблені «слівця» та мовленнєві обороти, пристрасть до яких характеризує літературний персонаж з того чи іншого боку (загальнокультурного, соціального, професійного і т. ін.) [10].

Г. Матвєєва відмічає, що мовленнєвий портрет буває індивідуальним і колективним. В індивідуальному мовленнєвому портреті головна увага зосереджена на індивідуальному стилі, який відображає особливості конкретної особи [11; с. 18]. Такий портрет у лінгвістиці переважно складається при дослідженні неординарної, елітарної особистості, якій притаманне власне творче ставлення до мови. Індивідуальний мовленнєвий портрет дає можливість узагальнити явища, притаманні певному колу осіб, об'єднаних за національною, віковою, соціальною, професійною та ін. ознаками. Створення мовленнєвого портрета можливе щодо будь-якої сфери спілкування.

Досягнення зазначених вище наукових дисциплін можна і потрібно використати для досягнення криміналістичних цілей та виконання криміналістичних завдань.

Перспективи складання мовленнєвого портрету в криміналістиці та його значення в розкритті та розслідуванні правопорушень визначив вітчизняний вчений-криміналіст В. Стратонов. Він запропонував здійснювати групофікацію особи за її особливостями мовлення, тобто за допомогою комп'ютерної техніки визначати місце проживання особи. Адже кожен географічний район, кожен населений пункт має свою, тільки їм властиву специфіку мовлення, що дозволить створювати мовленнєвий портрет не лише злочинця, але й інших осіб (наприклад тих, хто втратив пам'ять) [12; с. 25].

Мовленнєвий портрет є складовою у формуванні цілісного образу особистості, оскільки в ньому проявляються цілий ряд характеристик особистості: вікові, фізіологічні, психологічні, гендерні, соціальні, етнокультурні та лінгвістичні. Мовленнєвий портрет виступає як сукупність мовленнєвих переваг особи в конкретних обставинах. За його допомогою фіксується мовленнєва поведінка, яка автоматизується у випадку повторюваної ситуації спілкування.

Така властивість мовленнєвого портрету є дуже важливою для проведення криміналістичного дослідження, оскільки надає можливість отримати як вільні, так і експериментальні зразки для порівняння.

Оскільки з багатьох об'єктивних причин неможливо скласти картотеку фонограм голосу на все населення країни, а також осіб, які перебувають на її території тимчасово, то складання мовленнєвого портрету особи допоможе в розкритті низки правопорушень.

В. Стратонов у своїй монографії «Криміналістична теорія пізнавальної діяльності» наголосив на необхідності використання новітніх технологій при складанні мовленнєвого портрету особи. Зокрема, шляхом написання інформаційно-пізнавальної програми, де можна буде використати знання лінгвістичної криміналістики. Згідно з цією програмою слідчий застосовував би функціональний метод пізнання, що дозволив би йому вирішувати такі питання: поряд із словесним портретом моделювати мовленнєвий портрет злочинця; визначати географічне знаходження, проживання особи за певними ознаками мови; визначати коло осіб, які пов'язані з певною сферою діяльності; визначати, кому саме належить те чи інше висловлювання [12; с. 397].

При аналізуванні основних підходів до визначення понять «мовний портрет» та «мовленнєвий портрет» ми дійшли висновку, що поняття не є тотожними і співвідносяться як загальне і окреме, потенційно можливе і реалізоване в повторюваній ситуації. «Мовний портрет» є загальною родовою категорією, вербалізується мовними засобами і характеризується соціальними, віковими, етнокультурними ознаками. «Мовленнєвий портрет» проявляється безпосередньо в мовленнєвій ситуації, яку створюють

учасники комунікації. «Мовний» та «мовленнєвий» портрети особи можуть досліджуватися і бути основою для проведення криміналістичної ідентифікації, групофікації та діагностики. Використовуючи досягнення різних галузей науки з вивчення мовленнєвих особливостей особи можна досягти значних успіхів у вирішенні криміналістичних завдань.

Список використаних джерел:

1. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике. – М.: Юрид, лит., 1988. — 304 с.
2. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з. Дод., допов. на CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ Перун», 2009. – 1736 с.
4. Словник української мови: в 11 томах. / під кер. І.Білодіда. – К.: «Наукова думка» – Том 4, 1973. – 840 с.
5. Леонтьев А.А. Общественные функции языка и его функциональные эквиваленты. (Язык и общество). – М., 1968. – 153 с.
6. Миланов В., Сталянова Н. Езикови портрети на български политици и журналисти. – София : Парадигма, 2014. – 296 с.
7. Українсько-російський словник / відп. ред. Л.С. Паламарчук, Л.Г. Скрипник. – К.: Наукова думка, 1975. – 944 с.
8. Иванцова Е.В. Проблемы формирования методологических основ лингвоперсонологии / Е.В.Иванцова // Вестник Томского государственного университета. Серия «Филология». – 2008. – № 3 (4). – С. 27–41.
9. Осетрова Е. В. Речевой портрет полетического деятеля: содержательные и коммуникативные основания / Е.В.Осетрова // Лингвистический ежегодник Сибири. – Вып. 1. – [Электронный ресурс]. – URL: <http://library.krasu.ru/ft/ft/articles/0088435.pdf>.
10. Словарь – справочник лингвистических терминов. Изд. 2-е. – М.: Просвещение. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. – 1976. [Електронний ресурс]. – URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/lingvistic>.
11. Матвеева Г.Г. Скрытые грамматические значения и идентификация социального лица («портрета») говорящего: автореф. дис. ... д-ра филол. наук [Текст] / Г. Г. Матвеева. – Санкт-Петербург, 1993. – 32 с.

12. Стратонов В.М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності: Монографія. – Х.: Видавництво Херсонського державного університету, **2009.** – **441** с.

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 343.1

ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ

Кретчак Олена Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
психолог роти патрульної служби
поліції особливого призначення
«Херсон» ГУНП України
в Херсонській області,
(м. Херсон, Україна)

У статті проаналізовані питання важливості забезпечення якісної системи психологічного забезпечення професійної діяльності досудового слідства Національної поліції України. Підкреслюється важливість розвитку сучасної моделі особистості професіонала, за рахунок пошуку ним шляхів, способів і засобів удосконалення в умовах професійного середовища та необхідною зміною парадигми саморозвитку та самоактуалізації.

Автор зазначає, що специфіка слідчої діяльності полягає у наявності великої кількості чинників морального і фізичного напруження, в тому числі ситуацій конфліктного спілкування та протидії слідству з боку окремих категорій громадян. Тому важливим питанням у вирішенні означених негараздів, на думку автора, є пошук шляхів та умов, що впливають на підвищення ефективності розслідування злочинів слідчими. Важливим напрямком в цьому він вбачає насичення професійної діяльності слідчих психологічним компонентом, за рахунок напрацювання системи відповідних психологічних компонентів, що сприятимуть розвитку й покращенню професійної діяльності слідчих на сучасному етапі розвитку нашого суспільства.

Ключові слова: система психологічного забезпечення, професійно-психологічний відбір, психологічне супроводження проходження служби, професійно-психологічна підготовка, психологічні особливості розслідування злочинів; тактичні дії, психотехнології і психотехніки, професійно-психологічна підготовленість слідчого.

Значение психологического обеспечения в реализации профессиональной деятельности следователей

Кретчак Елена Николаевна,
кандидат психологических наук,
психолог роты патрульной службы

полиции особого назначения
«Херсон» ГУНП Украины
в Херсонской области,
(г. Херсон, Украина)

В статье проанализированы вопросы важности обеспечения качественной системы психологического обеспечения профессиональной деятельности досудебного следствия Национальной полиции Украины. Подчеркивается важность развития современной модели личности профессионала, за счет поиска ним путей, способов и средств совершенствования в условиях профессиональной среды и необходимостью изменения парадигмы саморазвития и самоактуализации.

Автор отмечает, что специфика следственной деятельности заключается в наличии большого количества факторов морального и физического напряжения, в том числе ситуаций конфликтного общения и противодействия следствию со стороны отдельных категорий граждан. Поэтому важным вопросом в решении указанных проблем, по мнению автора, является поиск путей и условий, влияющих на повышение эффективности расследования преступлений следователями. Важным направлением в этом он видит насыщением профессиональной деятельности следователей психологическим компонентом, за счет наработки системы соответствующих психологических компонентов, способствующих развитию и улучшению профессиональной деятельности следователей на современном этапе развития нашего общества.

Ключевые слова: система психологического обеспечения, профессионально-психологический отбор, психологическое сопровождение прохождения службы, профессионально-психологическая подготовка, психологические особенности расследования преступлений; тактические действия, психотехнологии и психотехники, профессионально-психологическая подготовленность следователя.

The Most Important Psychological Forgotten in the Realisation of Professional Dialogents Of Slidesh

Kretchak Elena Nikolaevna,
candidate of psychological sciences,
psychologist of patrol service company
special police Kherson State University
of Ukraine in the Kherson region,
(Kherson, Ukraine)

The article analyzes the importance of providing a quality system of psychological support for the professional activities of the pre-trial investigation of the National Police of Ukraine. The importance of developing a modern personality model of a professional is emphasized, by searching for ways, ways and means of improvement in a professional environment and the need to change the paradigm of self-development and self-actualization.

The author notes that the specificity of the investigative activity is the presence of a large number of factors of moral and physical tension, including situations of conflict communication and counteraction to the investigation by certain categories of citizens. Therefore, in the opinion of the author, an important issue in the solution of these problems is the search for ways and conditions that affect the effectiveness of investigating crimes by investigators. He sees an

important direction in this as saturation of the professional activity of investigators with a psychological component, through the development of a system of appropriate psychological components that contribute to the development and improvement of professional activity of investigators at the present stage of development of our society.

Key words: psychological support system, professional psychological selection, psychological support of the service, professional psychological preparation, psychological features of crime investigation; tactical actions, psychotechnology and psychotechnics, and the professional-psychological preparedness of the investigator.

Постановка проблеми: Унікальність та самобутність соціально-культурної та економічної ситуації в Україні в теперішній час полягає в тому, що необхідність якісних перетворень у нашому суспільстві переростає у проблему професійного розвитку людини, автоматично переводячи її у ранг пріоритетних завдань.

Безсумнівно, кожен працівник повинен сумлінно, компетентно та результативно виконувати свої професійні обов'язки. Тому розвиток особистості в умовах нестабільного та несприятливого впливу соціально-економічних негараздів зумовлюється, насамперед, пошуком шляхів, способів і засобів удосконалення ефективності професійного середовища, зміною парадигми саморозвитку та самоактуалізації особистості, а також її самовиховання та самоосвіти за рахунок орієнтації на парадигму творчого конкурентоздатного професіонала сучасного суспільства.

Згідно з Конституцією України, головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини, а найвищою соціальною цінністю є життя людини, її здоров'я і честь. Центральним органом виконавчої влади, що покликаний на виконання таких професійних завдань, є Національна поліція України, яка служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності та підтримання публічної безпеки і порядку в державі.

У Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 року № 1118-р [1], наголошується на необхідності сформованості стабільного та високопрофесійного кадрового складу органів Національної поліції, який здатний належно виконувати свої професійні завдання у сфері внутрішніх справ.

З прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу України, беззаперечно, зросли вимоги й до професіоналізму і психологічної підготовленості поліцейських, в тому числі – слідчих, які в умовах реформування судово-правової системи виконують професійні завдання у сфері досудового розслідування.

Професіоналізм працівників досудового слідства – це, перш за все результат їх інтелектуальної діяльності, невід'ємною складовою частиною

якої є безперервне підвищення рівня професійної підготовленості та вдосконалення форм і методів роботи слідчого.

Аналіз публікацій на тему дослідження: Аналізуючи передовий досвід психологічної науки, слід констатувати, що проблемам діяльності слідчого присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних науковців: В.Г. Андросюка, Д.О. Александрова, В.Л. Васильєва, Н.І. Ефімової, Л.І. Казміренко, Л.П. Конишева, М.В. Костицького, Д.П. Котова, М.М. Коченова, А.С. Кривошесєва, І.А. Кудрявцева, В.Г. Лукашевич, О.Д. Ситковського, Г.О. Юхновця, Т.Н. **Blau, S.M. Fulero, D. Canter, R.S. Malpass, G.L. Wells** та ін.

Високо оцінюючи праці вищезазначених вчених, слід констатувати, що комплексні дослідження професійної діяльності слідчих з урахуванням сучасного рівня злочинності і завдань, що стоять перед органами досудового розслідування, у вітчизняній юридичній психології до теперішнього часу не проводилися. Для вирішення проблеми забезпечення і підвищення ефективності професійної діяльності слідчих, на наш погляд, необхідно визначитися, перш за все, з системою відповідних психологічних компонентів, що сприяють розвитку професійної діяльності слідчих. У такому аспекті означена проблема у науковому світі ще недостатньо досліджувалась.

В юридичній психології також відсутні наукові дослідження з питань психологічного забезпечення професійної діяльності слідчих, недостатньо розроблені вимоги щодо професійної діяльності фахівця-психолога та критерії ефективності його практичного вкладу в питанні розслідування злочинів. Все це свідчить про особливу актуальність і значимість дослідження у цих напрямках юридичної психології.

Метою статті є аналіз та пошук шляхів та умов, що впливають на підвищення ефективності розслідування злочинів органами досудового слідства за рахунок насичення діяльності її членів саме психологічним змістом.

Виклад основних положень: Об'єктом реалізації кадрової роботи в органах Національної поліції є Департамент кадрового забезпечення Національної поліції. Саме він є структурним підрозділом апарату центрального органу управління Національної поліції, який безпосередньо забезпечує реалізацію державної політики з питань кадрової роботи Національної поліції. Відповідно до наказу Національної поліції України від **12.12.2015** року № **136** «Про затвердження Положення про Департамент кадрового забезпечення Національної поліції України» одним із основних його завдань є організація роботи системи психологічного забезпечення поліцейських і працівників Національної поліції тощо [2].

З метою реалізації вищезазначеного питання у Департаменті кадрового забезпечення Національної поліції України функціонує управління

соціально-психологічної роботи та проходження служби, у складі якого діє відділ соціально-гуманітарної роботи та оформлення документів учасників бойових дій, відділ психологічного забезпечення та відділ проходження служби [3].

М. Криштанович наголошує, що покращення ефективності професійної діяльності є багатоаспектним і передбачає формування цілісної системи роботи з кадрами, яка має бути нерозривно пов'язана з ключовими завданнями зміцнення законності і правопорядку, повною мірою відповідати потребам країни. Основними напрямками кадрового забезпечення ОВС є: удосконалення управління кадровими процесами; комплектування органів внутрішніх справ кваліфікованим і компетентним персоналом, підвищення ефективності використання кадрового потенціалу; розвиток сучасної системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів; розвиток психологічної служби органів внутрішніх справ [4].

Одним із дієвих напрямків, що сприяє підвищенню ефективності виконання службових завдань працівниками досудового слідства, на нашу думку, є саме психологічне забезпечення їх професійної діяльності. При цьому під психологічним забезпеченням розуміється комплексне використання здобутків та напрацювань психологічної науки, її засобів, методів і технологій спеціально підготовленими або достатньо компетентними у цій сфері особами з метою вдосконалення професійної діяльності.

Психологічне забезпечення професійної діяльності працівників досудового слідства здійснюється за багатьма напрямками: організація та проведення професійного психологічного відбору, здійснення психологічного супроводження в різних професійних ситуаціях, організація і проведення соціально-психологічної роботи в службових колективах, проведення професійно-психологічної підготовки; психологічне забезпечення оперативно-службових заходів.

Говорячи про питання вдосконалення психологічного забезпечення діяльності слідчого слід зупинитися на теоретичних моментах цієї проблематики в юридичній психології. У широкому розумінні цього поняття, проблематика вдосконалення роботи психологічної служби, знаходження оптимального підходу щодо її розвитку вітчизняними психологами розпочала широко розроблятися у 80-х роках ХХ сторіччя, причому переважно для психологічної служби в промисловості в роботах Ю.М. Забродіна, В.В. Новікова та у сфері освіти Н.М. Пейсаховим, І.В. Дубровіною, А.Г. Асмоловим та ін.

Методологічною підставою для вирішення питань психологічного забезпечення професійної діяльності слідчого постають: принцип єдності

свідомості та діяльності (С.Л. Рубінштейн, А.Н. Леонт'єв, Л.С. Виготський та ін.), теоретико-методологічні розробки вчених-юристів В.Л. Бикова, А.Р. Ратінова, В.Ф. Статкуса, В.С. Часткового та ін. і вчених-психологів В.Л. Васильєва, Л.П. Конишева, М.М. Коченова, М.І. Мар'їна, В.М. Позднякова, В.В. Романова, Ф.С. Сафуанова, О.М. Столяренко та ін.

З цих положень випливає, що взаємодію діяльності слідчого та психолога необхідно розглядати як цілеспрямовану і психологічно підготовлену систему.

Найважливішим методологічним підґрунтям пізнання питання психологічного забезпечення розслідування злочинів є принцип системності, який вимагає виконання наступних завдань:

1) аналіз особливостей психологічного забезпечення розслідування злочинів;

2) відображення психологічних особливостей розслідування злочинів;

3) співвіднесення використовуваних тактичних, професійно-психологічних дій з психологією злочинних груп, протидією розслідуванню з боку цих груп;

4) опис психотехнологій і психотехнік з розкриттям психологічних прийомів і правил-рекомендацій щодо їх застосування, за допомогою яких слідчий забезпечує виконання взаємопов'язаних професійно-психологічних дій;

5) встановлення особливостей взаємодії слідчого та психолога в процесі розслідування цієї категорії справ;

6) розкриття структури та стану професійно-психологічної підготовленості слідчого для конкретизації завдань професійно-психологічної підготовки слідчих;

7) аналіз стану професійної підготовки психологів органів внутрішніх справ для визначення шляхів удосконалення підготовки психологів і їх дій по підвищенню ефективності розслідування злочинів.

Специфіка завдань, що вирішуються слідством – це одна з найбільш значущих моделей в діяльності психологічної служби. Тому, на наш погляд, психологічне забезпечення розслідування злочинів повинно включатися у вирішення таких завдань:

– організаційно-психологічних – психологічне забезпечення організації та здійснення професійно-психологічної підготовки, підвищення кваліфікації слідчих, спеціальної підготовки психологів; забезпечення взаємодії слідчого та психологів у розслідуванні та профілактиці злочинів;

– оперативно-розшукових – забезпечення психологічними знаннями, техніками та технологіями за рахунок використання комплексу оперативно-розшукових заходів і розшукових дій;

– процесуально–слідчих – забезпечення психологічними, тактико–психологічними прийомами, психотехніками і психотехнологіями, що проваджуються у справах процесуальних і слідчих дій для встановлення обставин у справі;

– профілактичних – забезпечення системою правомірних психологічних і педагогічних методів, засобів і прийомів для здійснення виховної, корекційної, профілактичної роботи з учасниками слідчих дій;

– індивідуальних – забезпечення напрямків психологічного забезпечення (консультування, допомога, підготовка, корекція, експертиза тощо) у відношенні до окремого слідчого, учасника слідчих дій, законного представника тощо;

– групових – забезпечення напрямків психологічного забезпечення (консультування, допомога підготовка, корекція, експертиза тощо) у відношенні до колективів слідчих, оперуповноважених карного розшуку, членів оперативно–слідчої групи; злочинної групи;

– ситуаційних – психологічне забезпечення діяльності та особи окремого слідчого, сприяння профілактичного впливу на різні категорії учасників судочинства тощо.

Вказані моменти дозволяють адаптувати їх в професійну діяльність зазначених професійних категорій працівників.

Отже, можна констатувати, що на сучасному етапі сформовано певне теоретичне та прикладне підґрунтя практичного використання психологічних знань в слідчій діяльності, яке розвивається й надалі за трьома напрямками:

1. В науково теоретичному – з метою розробки теорій слідчої діяльності та на їх основі створення концептуальних положень з психологічного забезпечення професійної діяльності слідчих, а також науково–обґрунтованої бази її власного розвитку. До того ж наукові дослідження в галузі слідчої діяльності повинні відбуватися на межі двох наукових дисциплін: юридичної психології та психології праці.

На думку вчених, які займаються проблемами психології слідчих, в цьому напрямку, існує проблема недостатності залучення в психологічну теорію слідчих досягнень цілого ряду галузевих наук – соціології, загальної та соціальної психології, психофізіології і педагогіки, що призвело до відставання в розробці основних її положень [5, с. 58].

Цей факт є порушенням одного з найважливіших принципів психології – принципу комплексності. Тому на цей момент необхідно звернути більшу увагу під час проведення наукових досліджень в галузі слідчої діяльності.

2. В науково–практичному – з метою розробки та впровадження в практичну діяльність слідчих психологічних рекомендацій, які дозволять підвищити ефективність розслідування злочинів. Реалізація цього напрямку

дозволить створити науково–практичну базу для професійної діяльності працівників досудового слідства України.

3. В *практичному* – з метою безпосереднього використання в практичній діяльності слідчим спеціальних знань, вмінь та навичок, а також рекомендацій з практичного здійснення слідчої діяльності, з урахуванням її психологічного змісту, її професійних аспектів та особливостей. Використання в практичному напрямку діяльності психологічних знань безпосередньо сприятиме підвищенню ефективності розслідування злочинів.

Проведений аналіз відповідної наукової літератури, на нашу думку, дозволяє до завдань системи психологічного забезпечення органів досудового слідства, в якій буде передбачена участь психолога, віднести, такі: профорієнтаційну роботу з можливими кандидатами для слідчої роботи; професійно–психологічний відбір; професійну адаптацію (наставництво, стажування); професійне навчання (перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів, службова підготовка); психологічне супроводження досудового слідства системи Національної поліції України.

Розглянемо означені нами вище елементи системи психологічного забезпечення органів досудового слідства більш детально.

У сучасних умовах ефективність добору кандидатів для органів досудового слідства багато в чому залежить від вірно організованої та здійснюваної профорієнтаційної роботи. В науковій літературі не існує єдиної точки зору щодо сутності явища «професійна орієнтація» (далі – профорієнтація). Так, на думку І.М. Назімова профорієнтаційна робота – це система заходів з підготовки молоді до вибору професії, шляхів її набуття, а також закріплення за нею наставників [6, с. 144].

Профорієнтація складається з двох елементів (стадій): професійної інформації та професійної консультації. Так, професійна інформація має на меті ознайомлення населення з основними професіями та спеціальностями: змістом та умовами праці чи служби, оплатою, режимом робочого дня, перспективою підвищення кваліфікації та ін. [6].

Як відзначає І.М. Шопіна, основними джерелами одержання інформації щодо особливостей професії слідчого є: **1)** детективи та кінофільми щодо роботи правоохоронних органів – **42%** опитаних; **2)** розповіді батьків, родичів, друзів, які працюють в органах внутрішніх справ – **22%** опитаних; **3)** інформація, одержана під час занять з основ правознавства у загальноосвітніх навчальних закладах – **17%** опитаних; **4)** консультації психолога загальноосвітнього навчального закладу – **8%** опитаних; **5)** інформація, одержана від працівників комерційних відділень юридичних закладів освіти під час спеціальних профорієнтаційних заходів у

загальноосвітньому закладі – 6% опитаних; 6) вважають, що не мають такої інформації – 5% опитаних [7, с. 90].

Основне завдання професійної консультації полягає в тому, щоб в результаті аналізу здібностей та інших психофізичних якостей осіб порекомендувати їм найбільш сприятливі для них види професій чи спеціальності. Таке розуміння професійної консультації передбачає її проведення спеціально уповноваженими суб'єктами – працівниками відділів та відділень комплектування підрозділів роботи з персоналом органів внутрішніх справ. На жаль, означена форма професійної орієнтації не одержала належного розвитку у досудовому слідстві.

На нашу думку, профорієнтаційну роботу необхідно проводити не з випускниками загальноосвітніх закладів, які вже не мають змоги за кілька місяців суттєво скорегувати недоліки у своїй підготовці, а на більш ранніх стадіях навчання, щоб дати можливість учневі набути знань, оволодіти навичками та розвинути якості, від наявності яких буде залежати успішність подальшого навчання та роботи за певним фахом.

Наступним елементом системи роботи з персоналом в органах досудового слідства є професійно-психологічний відбір, який передбачає забезпечення якісного комплектування слухачами навчальних закладів, які здійснюють підготовку для слідчих підрозділів.

Вибір найбільш придатних кандидатів на навчання покликаний забезпечити існуючий в системі Національної поліції України багатоступеневий професійний відбір. Під професійним відбором ми розуміємо спеціально організований дослідницький процес, метою якого є виявлення та визначення за допомогою науково обґрунтованих методів ступеню та можливостей формування медичної, психофізіологічної та соціально-психологічної придатності претендентів на навчання.

Аналіз зарубіжних публікацій та аналітичних матеріалів, присвячених добору кадрів для служби в поліцію за кордоном, свідчить про певну тотожність розвитку цих напрямів. При прийомі на службу також провадиться медичне обстеження, співбесіда, іспити, тестування. Зарубіжні психологи віддають перевагу тестуванню, розуміючи при цьому його переваги і недоліки. Так, тести дозволяють відразу відсіяти явно непридатних кандидатів та вивільняють час для більш глибокого вивчення тих, хто задовольняє первісним вимогам. Вітчизняний професійний відбір, на нашу думку, має надто загальний характер, спрямовані на виявлення загальних, а не спеціальних здібностей, та й прогноз успішності служби має надто невеликий термін [8, 9].

Особливе значення під час професійного відбору кандидатів в ОВС має визначення мотивів вибору спеціальності слідчого. Як на нашу думку, виявлення професійних мотивів та цілеспрямоване формування в ході

навчального процесу дозволить: відбрати кандидатів зі стійкою професійною; підвищити ефективність професійної підготовки та навчання для скорішого включення в професійну діяльність; забезпечити найшвидше становлення фахівця, значною мірою забезпечити самостійне засвоєння людиною знань як протягом навчання в навчальному закладі, так і після його закінчення [10, с. 56].

Наступним елементом системи психологічного забезпечення слідчої діяльності є професійна адаптація. Поняття адаптації (від латинського **adaptatio** – пристосовування) широко вживається у природознавчих, суспільних та технічних науках. В філософії адаптація визначається як процес пристосовування системи до умов зовнішньої та внутрішнього середовища, а також як наслідок такого процесу [11, с. 8].

На нашу думку, критеріями адаптації особистості до певної трудової діяльності можуть бути: налагодження психологічного клімату в колективі; продуктивність трудової діяльності; задоволеність працею тощо.

Специфіка адаптації молодих працівників в органах досудового слідства обумовлена характером їх діяльності, а також умовами, у яких вона здійснюється. Тому важливим у процесі адаптації молодих працівників є психологічний аспект, який полягає в пристосуванні людини як особистості до існування в суспільстві відповідно з його вимогами до власних потреб, мотивів, здібностей та інтересів людини. Без професійної адаптації неможливе забезпечення професійної надійності слідчого апарату, який здатний виконувати свої професійні завдання як за звичайних умов професійної діяльності, так і в екстремальних ситуаціях [12].

Професійна адаптація молодого слідчого виявляється у його пристосуванні та звиканні до характеру, режиму та умов праці, у певному рівні оволодіння фаховими знаннями, вміннями та навичками, у формуванні відповідних професійних якостей особистості, які потрібні для успішного оволодіння певною спеціальністю і включає в себе такі компоненти: адаптація до змісту діяльності; адаптація до умов діяльності; адаптація до службового колективу; адаптація до стосунків з керівництвом та колегами. Відсутність хоча б одного із вказаних вище компонентів призводить до порушення всього процесу і не дозволяє говорити про успішність адаптації, що в подальшому може призводити до низької ефективності та якості діяльності, дисциплінарним порушенням тощо.

Важливе місце в системі роботи з персоналом органів досудового слідства займає професійне навчання, складовими елементами якого є: початкова підготовка; перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів; службова підготовка.

Вагоме місце у системі професійного навчання персоналу органів досудового слідства займають заняття зі службової підготовки, які, у свою

чергу, передбачають насиченість психологічними складовими та елементами професійної діяльності слідчого.

Підводячи підсумок зазначимо, що вище проаналізовані елементи психологічної роботи з працівниками органів досудового слідства національної поліції України є взаємозв'язаними та взаємообумовленими. Помилки та упущення в процесі реалізації одного або декількох елементів системи психологічної роботи зі слідчими обов'язково негативно відобразяться на результатах слідчої діяльності.

Висновки: суб'єктно-об'єктний аналіз обраного нами проблемного питання в галузі юридичної психології дозволив сформулювати ряд загальнотеоретичних положень, які матимуть теоретико-методологічне значення для подальшого дослідження проблемних питань психологічного забезпечення діяльності слідства за умови його практичної реалізації, яка сприятиме підвищенню ефективності слідчої діяльності в цілому.

Список використаних джерел:

1. Питання реформування органів внутрішніх справ України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1118-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Про затвердження Положення про Департамент кадрового забезпечення Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 12 грудня 2015 р. № 136 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua>.
3. Про затвердження Положення про Департамент кадрового забезпечення Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 12.12.2015 № 136 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua>.
4. Криштанович М. Державне управління кадровим забезпеченням органів внутрішніх справ України / М. Криштанович // Демократичне врядування: науковий вісник. – 2012. – Вип. 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lvivacademy.com>.
5. Бандурка А.М. Основы психологии управления / А.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянская – Харьков: ун-т внутр дел. 1999. – 528 с.
6. Тхоржевский Д.О., Назимов І.М. Трудове виховання і професійна орієнтація школярів / Д.О. Тхоржевський, І.М. Назимов. – К.: Товариство «Знання» Української РСР, 1979 – 48 с.
7. Проблеми професійної психологічної підготовки слідчих ОВС України / І.М. Шопіна // Право і Безпека. – 2002. – № 4. – С. 203–206.
8. Грейсон Дж. К. Американский менеджмент на пороге XXI века – / Дж.К. Грейсон, К. М. О'Дейл – М: Экономика, 2000. – 452 с.

9. Петров В.Е. Система психологического обеспечения профессиональной деятельности МВД России / В.Е. Петров – М.: Абсолют, 2007. – 208 с.

10. Барко В.І. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України / В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін, Т.В. Нещерет – К.: РВЦ КНУВС, 2007.

11. Курило В.М., Шепотько В.П. Освіта України і науково-технічний та соціальний прогрес: історія, досвід, уроки / В.М. Курило, В.П. Шепотько – К.: «Деміур», 2006. – 432 с.

12. Проблеми професійної психологічної підготовки слідчих ОВС України / І.М. Шопіна // Право і Безпека. – 2002. – № 4. – С. 203–206.

НАШІ АВТОРИ

- Бараненко Р.В.** кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін (Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ) (м. Херсон, Україна)
- Вайда Т. С.** кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Херсон, Україна)
- Войнолович С.Ю.** Аспірант Інституту Законодавства Верховної Ради України (м. Київ, Україна)
- Жильцов О. Л.** кандидат юридичних наук, завідувач кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Херсон, Україна)
- Заєць О. М.** кандидат юридичних наук, доцент завідувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Одеса, Україна)
- Камінська О. А.** кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Херсон, Україна)
- Карпенко К. К.** аспірант кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Одеса, Україна)
- Кострицький В. В.** Заступник голови Апеляційного суду Луганської області (м. Северодонецьк, Україна)

- Кретчак О. М.* кандидат психологічних наук, психолог роти патрульної служби поліції особливого призначення «Херсон» ГУНП України в Херсонській області (м. Херсон, Україна)
- Кузниченко С. А.* доктор юридических наук, професор, головний науковий співробітник Інституту Законодавства Верховної Ради України (м. Київ, Україна)
- Кузніченко О. В.* доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Одеса, Україна)
- Литвинчук О. І.* кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна)
- Магновський І. Й.* доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Івано-Франківськ, Україна)
- Маковій В. П.* кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Одеса, Україна)
- Остроглядів О. І.* Начальник Приморського РВ поліції у м. Одеса ГУНП в Одеській області (м. Одеса, Україна)
- Рубан К. П.* кандидат юридичних наук, доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Херсон, Україна)

- Савельєва І. В.* аспірант кафедри галузевого права Херсонського державного університету (м. Херсон, Україна)
- Солодченко С. В.* Начальник Головного слідчого управління фінансових розслідувань Державної фіскальної служби України (м. Київ, Україна)
- Степаненко В.В.* Начальник тренінгового центру Головного Управління Національної поліції в Херсонській області, кандидат юридичних наук
- Шевчук В. В.* старший викладач кафедри теорії та історії держави і права Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Одеса, Україна)

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ СТАТЕЙ

1. ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Наукова стаття повинна містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальшої розвідки у даному напрямку.

2. ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ

2.1. Обсяг рукопису публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, анотації, ключові слова) не повинен перевищувати **10–15** сторінок.

2.2. Рукопис публікації має бути набраний у текстовому редакторі **Microsoft Word** та роздрукований у **2–х** прим. на сторінці стандартного аркуша формату **A4** та відповідати таким вимогам:

міжрядковий інтервал – **1,5**; шрифт – **Times New Roman**; розмір (кегель) – **14**, поля: верхнє, нижнє, праве, ліве – **2** см).

2.3. Перший рядок (у лівому куті) – **УДК** статті. Другий рядок (у правому куті) – ім'я та прізвище автора (співавторів). Третій рядок – науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, посада та місце роботи автора (співавторів). Нижче – назва публікації з жирним шрифтом. Нижче розміщується анотація українською, російською (**500** друкованих знаків) та англійською (**2500–3000** друкованих знаків) мовами. Ключові слова (**3–10** слів). Нижче – текст статті.

2.4. Посилання на використані джерела здійснюється у квадратних дужках з зазначенням номеру джерела та конкретних сторінок, а самі назви джерел наводяться в кінці статті у порядку згадування у тексті.

2.5. Список використаних джерел складається із дотриманням всіх бібліографічних вимог (державний стандарт України **ДСТУ ГОСТ 7.1:2006** «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила

складання»). На всі першоджерела повинні бути зроблені посилання. Першоджерела подаються мовою оригіналу.

3. ВИМОГИ ЩОДО НАДАННЯ НАУКОВОЇ СТАТТІ У РЕДАКЦІЮ

3.1. Два роздрукованих примірники наукової статті та її електронний варіант.

3.2. Довідку про автора (співавторів) із зазначенням – ПІБ, посади та місця роботи, контактного номера телефону та електронної пошти.

3.3. Для авторів, які не мають наукові ступені, є обов'язковою наявність рецензії, а також витяг з протоколу засідання кафедри, відділу або лабораторії про рекомендацію статті для опублікування.

3.4. Фото автора (співавторів) у форматі **JPG**.

Контактна інформація:

Телефон головного редактора: **(0552) 49-20-03**.

E-mail: law_bulletin@ukr.net

Наукове видання

Юридичний бюлетень

Науковий журнал

Випуск 4 (4)

Відповідальний за випуск: Предместніков О.Г.

Підписано до друку **30.11.2017**. Формат **60x90/16**. Папір офсетний.
Гарн. «**Book Antiqua**» Друк цифровий. Обл. вид. арк. **11,1**. ум. друк. арк. **10,6**.

Наклад **300** прим.

Видавець Букаєв Вадим Вікторович

Вул. Пантелеймонівська **34**, м. Одеса, **65012**

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № **2783** від **02.03.2007** р.